

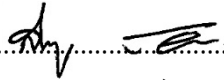
พัฒนาการและการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษารัฐกิจพลอยจันทบุรี

พลวัต กงทอง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ
คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
กรกฎาคม 2561
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์และคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณา
วิทยานิพนธ์ของ พลวัต คงทอง ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ
ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

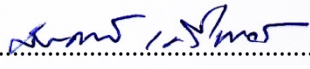
อาจารย์ผู้ควบคุมงานนิพนธ์

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ดร.สฤทธิ อีสริยานนท์)

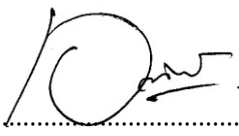
คณะกรรมการสอบปากเปล่า

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชยันต์ ประดิษฐ์ศิลป์)

..... กรรมการ
(ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์)

..... กรรมการ
(ดร.ชัยณรงค์ เครือنوان)

คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ
ของมหาวิทยาลัยบูรพา

..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ว่าที่เรือตรี ดร.เอกวิทย์ มณีธร)

วันที่ 31 เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2561

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาจาก ดร.สฤติ อิศริยานนท์ อาจารย์
ที่ปรึกษาหลัก ดร. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำ
แนวทางที่ถูกต้อง ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความละเอียดถี่ถ้วน และเอาใจใส่ด้วยดี
เสมอมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ ที่กรุณาให้ความรู้ให้
คำปรึกษาในด้านเนื้อหา แนวทางการสัมภาษณ์ ทำให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดร.ชัยณรงค์
เครือนวน และดร.ปณิชา บุญสวัสดิ์ ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบ รวมทั้งให้คำแนะนำ
แก่งานวิจัยให้มีคุณภาพ

ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่ออำนาจ คุณแม่ลดาวัลย์ คงทอง รวมทั้งบุคคลในครอบครัว
และญาติพี่น้องทุกคนที่ให้กำลังใจ และสนับสนุนผู้วิจัยเสมอมา

คุณค่าและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญูคุณเวทิตาแต่
บุพการี บุรพจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่านทั้งในอดีตและปัจจุบัน ที่ทำให้ข้าพเจ้าเป็นผู้มีการศึกษา
และประสบความสำเร็จมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

พลวัต คงทอง

55920084: สาขาวิชา: เศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ; ร.ม. (เศรษฐศาสตร์การเมือง
และการบริหารจัดการ)

คำสำคัญ: เศรษฐกิจชุมชน/ ธุรกิจพลอย/ จันทบุรี

พลวัต กงทอง: พัฒนาการและการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษาธุรกิจพลอย
จันทบุรี (DEVELOPMENT AND COLLAPSE OF ECONOMIC COMMUNITY : THE CASE
STUDY OF JEWELRY BUSINESS IN CHANTHABURI PROVINCE) คณะกรรมการควบคุมงาน
นิพนธ์: สกฤติ อิศริยานนท์, ร.ด., ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, Dr. rer. pol., 121 หน้า. ปี พ.ศ. 2561.

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการ การก่อรูปของธุรกิจ การขยายตัวของ
เศรษฐกิจชุมชน และการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชน ในธุรกิจพลอยจันทบุรี วิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์แบบประวัติศาสตร์จากคำ
บอกเล่า ผลการศึกษาพบว่า พัฒนาการและการล่มสลายของธุรกิจพลอยจังหวัดจันทบุรี ในช่วง
การก่อรูปของธุรกิจ เป็นการทำธุรกิจในครัวเรือนหรือเครือญาติ เน้นการค้าขายพลอยก้อน ต่อมา
เมื่อชาวจันทบุรีรู้จักวิธีการเจียรไนพลอยจึงพัฒนาไปเป็นการค้าขายพลอยเจียรไนแล้ว เมื่อธุรกิจ
พลอยเริ่มเป็นที่รู้จักจึงเริ่มเข้าสู่ช่วงการขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชน มีการขุดพลอยมากขึ้น ค้นพบ
วิธีการปรับปรุงคุณภาพพลอยให้มีความสวยงาม ประกอบกับความสามารถในการเจียรไนพลอย
ของชาวจันทบุรีที่มีชื่อเสียงด้านความประณีตสวยงามจนเป็นที่ต้องการของต่างประเทศ เกิดการ
ส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมจากภาครัฐ สร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจการค้าพลอยใน
จันทบุรีแบบก้าวกระโดด ธุรกิจพลอยกลายเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ มีการลงทุนทางด้าน
การเงิน เทคโนโลยี และบุคลากร ซึ่งจากการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ทำให้ปริมาณพลอยที่มี
อยู่ตามธรรมชาติลดน้อยลง ผู้ประกอบธุรกิจต้องนำเข้าพลอยก้อนจากต่างประเทศ ต้นทุนการผลิต
สูงขึ้น ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก และการกีดกันทางการค้าที่เกิดจากการค้าขายพลอย
ปลอมของผู้ประกอบธุรกิจพลอยบางกลุ่ม ส่งผลให้การค้าขายพลอยหยุดชะงัก ผู้ประกอบธุรกิจ
ขนาดเล็กหรือขนาดกลางไม่สามารถดำเนินธุรกิจต่อไปได้เนื่องจากขาดเงินทุนในการหมุนเวียน
ก่อให้เกิดการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชนการค้าขายพลอยจันทบุรี เหลือเพียงผู้ประกอบธุรกิจราย
ใหญ่ที่สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางสภาพปัญหาและวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น

55920084: MAJOR: POLIITICAL ECONOMY AND GOVERNANCE; M.A.
(POLIITICAL ECONOMY AND GOVERNANCE)

KEYWORDS: DEVELOPMENT/ ECONOMIC COMMUNITY /JEWELRY BUSINESS/
CHANTHABURI

PHONLAWAT KONGTHONG: DEVELOPMENT AND COLLAPSE OF ECONOMIC
COMMUNITY : THE CASE STUDY OF JEWELRY BUSINESS IN CHANTHABURI PROVINCE.

ADVISORY COMMITTEE: SAKRIT ISARIYANON, Ph.D., PREECHA PIAMPONGSAN,

Dr. rer. pol, 121 P. 2018

The objective of this research is to study Development of Business Formation, Economic Community Expansion and Collapse of Economic Community of jewelry in Chanthaburi. This thesis is qualitative study based on the data from documentation and interview of historical narration. The study result found that the development and collapse of jewelry business in Chanthaburi on the business formation period is household or family business which mostly focuses on raw gem trading. Afterwards, people in Chanthaburi learnt about raw gem cutting and polishing method that developed to trading of polished gem. When jewelry business is well-known, it began to economic community expansion period that caused increasing of raw gem digging, discovery of quality improvement method to make beautiful gem combining with the gem polishing capability of people in Chanthaburi which was famous in term of exquisiteness, therefore, it was demanded in overseas countries. Thereafter, industrial development was supported by government that made drastic growth of economic in jewelry trading. Jewelry business became a big industry. There were financial, technology and human resourcing investment by the reason of drastic growth of this economic caused decreasing of raw gem quantity in nature. Thus, entrepreneurs needed to import overseas raw gem that made increasing of production cost along with global economic downturn and economic deprivation which was the cause of artificial jewelry trading by some entrepreneurs affected the halt of jewelry trading. Small or medium enterprises could not continue their business due to lacking of circulative capital leaded to collapse of economic community of jewelry in Chanthaburi. There was only a large enterprise remaining which could survive among economic crisis.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ	ซ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
ขอบเขตการศึกษา.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
2 แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน.....	7
แนวคิดเกี่ยวกับการสะสมทุน	22
แนวคิดเกี่ยวกับอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ.....	31
เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	45
ตัวแบบการวิเคราะห์.....	49
นิยามศัพท์การวิจัย.....	50
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	52
การเก็บรวบรวมข้อมูล	52
การตรวจสอบข้อมูล	53
การวิเคราะห์ข้อมูล	53
4 ผลการศึกษาวิจัย.....	55
การก่อรูปของธุรกิจพลอยจันทบุรี (พ.ศ. 2373 – พ.ศ. 2499).....	58
การขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยจันทบุรี (พ.ศ. 2500 – พ.ศ. 2534).....	70
การล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยจันทบุรี (พ.ศ. 2535 – พ.ศ. 2560)....	85

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	106
สรุปผลการศึกษา.....	106
การอภิปรายผลการศึกษา.....	110
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	113
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	114
บรรณานุกรม	115
ภาคผนวก	119
ประวัติย่อของผู้วิจัย	121

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2-1 โครงสร้างของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของประเทศไทย	36
2-2 ขั้นตอนการผลิตเครื่องประดับด้วยมือ	41
2-3 ขั้นตอนการผลิตเครื่องประดับด้วยเครื่องมือเครื่องจักร	41
2-4 ตัวแบบการวิเคราะห์พัฒนาการของธุรกิจพลอยจันทบุรี.....	49

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จังหวัดจันทบุรีเป็นจังหวัดทางภาคตะวันออกของประเทศไทย มีประวัติความเป็นมา ยาวนาน เป็นที่รู้จักกันดีในนามของเมืองแห่งอัญมณี ในสมัยก่อนเป็นที่เล่าขานกันว่า ขุดลงไป ตรงไหนก็เจอพลอย ตามประวัติศาสตร์จุดที่พบพลอยจันทน์แห่งแรกนั้นอยู่บริเวณเขาพลอยแหวน บริเวณดังกล่าวมีพลอยเป็นจำนวนมาก โดยพบได้ตามพื้นดิน พลอยที่พบส่วนใหญ่จะเป็นพลอย เขียวส่อง บุษราคัม พลอยสตาร์ และ ไพลีน นอกจากนี้ยังพบพลอยในพื้นที่อื่น ๆ ได้แก่ ตำบลบางกะ จะ อำเภอเมือง, บ้านหนองบอน อำเภอสอยดาว, ตำบลคกพรหม ตำบลบ่อเวฬุ อำเภอขลุง ฯลฯ สถานที่เหล่านี้คือแหล่งที่มีการค้นพบพลอยคุณภาพแห่งภาคตะวันออกของไทย ภายใต้ชื่อ ทับทิม สยาม (อารยา โอสถเจริญ, 2546)

การเริ่มต้นของธุรกิจอัญมณีในจังหวัดจันทบุรี เริ่มจากชาวภูห่าที่อาศัยอยู่ติดชายแดน เมียนมา ได้ย้ายเข้ามาอยู่ในจังหวัดจันทบุรีเพื่อทำการค้าขายพลอย เนื่องจากจังหวัดจันทบุรีได้ ค้นพบแหล่งพลอยในตำบลบางกะจะ เป็นพลอยสตาร์และพลอยสีน้ำเงิน สีเหลือง สีเขียว ในยุคแรก ของธุรกิจอัญมณีจะมีการค้าขายเฉพาะพลอยก้อนเท่านั้น ตลาดส่งออกที่สำคัญในขณะนั้น ก็คือ เมืองกัลกัตตา ในประเทศอินเดีย เนื่องจากพ่อค้าอินเดียไม่กล้ามาซื้อพลอยโดยตรงจากไทย จึงต้อง อาศัยพ่อค้าคนกลางอย่างชาวภูห่าหรือชาวไต ระยะเวลาต่อมาพ่อค้าชาวอินเดียเริ่มมีการสั่งซื้อพลอยที่ เจียรระไนแล้วผ่านชาวภูห่า จึงส่งผลให้ชาวภูห่าต้องนำเครื่องเจียรระไนพลอยที่ใช้ทำถีบมา เผยแพร่ในจังหวัดจันทบุรี ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มของชาวจันทบุรีที่ได้เรียนรู้กรรมวิธีในการเจียรระไน พลอย (ศิริพร แดงคู่ย์, 2553)

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง การค้าพลอยได้ขยายตัวไปสู่ประเทศจีนและประเทศ ตะวันตก มียอดการสั่งซื้อพลอยที่เจียรระไนแล้วเพิ่มขึ้นจำนวนมาก การเจียรระไนพลอยโดยอาศัย เครื่องจักรที่ใช้ทำถีบนั้นไม่สามารถผลิตสินค้าได้ทันตามความต้องการของตลาด จึงมีผู้คิด ปรับปรุงเครื่องเจียรระไนพลอยให้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญ คือ ช่างเล่ย เจริญกิจ ได้หันมาทดลองใช้เครื่องเจียรระไนพลอยที่ทำงานด้วยมอเตอร์ไฟฟ้า ซึ่งทำให้ได้ผลผลิตที่ มากกว่าการใช้เครื่องจักรทำถีบหลายเท่า และก่อให้เกิดการเปิดโรงงานเจียรระไนพลอยขึ้นเป็นแห่ง แรกของจันทบุรี โดยตั้งอยู่ที่บริเวณย่าน โรงหนังเก่า จันทบุรีมัลติเพล็กซ์ ไกลสี่แยกเมืองจันทน์ การ เปิดโรงงานเจียรระไนพลอยดังกล่าวได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงยุคของพลอยจันทบุรีจากเดิมที่เน้น การค้าขายพลอยก้อนกลายมาเป็นการค้าขายพลอยที่เจียรระไนแล้ว ในยุคนี้ช่างเจียรระไนพลอยหลาย

คนที่เคยเป็นลูกจ้างโรงงาน ได้นำความรู้ความสามารถที่มีออกมาทำการเจียรไนพลอยภายในครอบครัวของตน ทำการฝึกฝนวิธีการเจียรไนพลอย ถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ให้กับคนในครอบครัว อีกทั้งมีการลงทุนตั้งโรงงานเจียรไนพลอยและฝึกฝนให้ชาวจันทบุรีรุ่นต่อไปมีฝีมือในการเจียรไนพลอยมากขึ้น ถือได้ว่าเป็นยุคที่ช่างเจียรไนจะทำการผลิตสินค้ากันภายในครอบครัว เป็นกิจกรรมหรืออุตสาหกรรมครัวเรือนที่ทำโดยคนในครอบครัว แล้วค่อยนำสินค้าออกไปขายในตลาด (ศิริพร แดงตุ้ย, 2553, หน้า 62-63)

อัญมณีของจังหวัดจันทบุรีเริ่มเป็นที่รู้จักตั้งแต่ในช่วงปี พ.ศ. 2500 ประชาชนภายในจังหวัดได้เริ่มปรับเปลี่ยนอาชีพ จากเดิมที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกผลไม้ เช่น มังคุด เงาะ ทุเรียน ฝรั่ง ฯลฯ และประกอบอาชีพเกี่ยวกับหัตถกรรม เช่น ทอเสื่อกก หรือเสื่อจันทบูร ผู้คนมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย พอกินพอใช้ ไม่ฟุ้งเฟ้อ เปลี่ยนมาเป็นการประกอบอาชีพเกี่ยวกับพลอย เนื่องจากสามารถทำรายได้จากรูทกิจพลอยได้มากกว่าการทอเสื่อและการเกษตรหลายเท่าตัว เช่น คนเดินพลอย คนขุดพลอย คนเจียรไนพลอย การทำเหมืองพลอย การค้าขายพลอย ฯลฯ และนอกจากนั้นพบว่า ธุรกิจพลอยสามารถสร้างรายได้ให้ประชาชนมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด สามารถสร้างรายได้ให้กับชาวจันทบุรีได้มหาศาล เป็นแรงจูงใจให้คนเริ่มทำการค้าขายพลอยกันเป็นจำนวนมาก (เพ็ญญา เป็นจันทร์, 2551)

ช่วงเวลาแห่งความสำเร็จของตลาดเจียรไนพลอย ยุคนี้เกิดการพัฒนาการเจียรไนพลอยจนประสบความสำเร็จ มีการจำหน่ายสู่ตลาดโลก อย่าง พ.ศ. 2505 - 2506 มีผู้ค้นพบพลอยแดงในพื้นที่จันทบุรี ในเขตอำเภอขลุง และอำเภอมะขาม เริ่มมีผู้นำพลอยบลูซฟัฟไฟท์ที่ค้นพบในออสเตรเลียมาจำหน่าย จึงมีผู้สนใจในธุรกิจนี้มากขึ้น ใน 2-3 ปีต่อมาได้มีผู้ค้นคว้าหาทางปรับปรุงคุณภาพของพลอยก้อนออสเตรเลีย และประสบความสำเร็จ พลอยที่จำหน่ายออกสู่ตลาดโลกจึงมีราคาที่สูง เป็นช่วงเวลาที่ทำให้เกิดความต้องการพลอยในตลาดที่สูงมาก หรือที่เรียกว่า กระแสตื่นพลอย เป็นปัจจัยกระตุ้นให้ผู้ประกอบการพลอยในจังหวัดจันทบุรีมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ร้านขายพลอยมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกันการเรียนรู้และศึกษาในด้านอัญมณีมีมากขึ้น โดยเรียนรู้ผ่านประสบการณ์การทำธุรกิจที่ติดต่อซื้อขายกัน เกิดการค้นพบกรรมวิธีการเผาพลอย พลอยหุง ซึ่งเป็นกรรมวิธีการช่วยเพิ่มคุณค่าของพลอย ส่งผลให้เกิดการขายตัวทางธุรกิจอย่างรวดเร็ว เกิดปัจจัยทางเงินทุน ความรู้ และบุคลากร เกิดการขุดค้นหาพลอยในพื้นที่ต่าง ๆ การเจียรไนพลอย และการทำเครื่องประดับเพิ่มมากขึ้น (อารยา โอสถเจริญ, 2546, หน้า 9) กระตุ้นให้เกิดกลุ่มพ่อค้าพลอยในจังหวัดจันทบุรีมีจำนวนมากขึ้น มีการจัดตั้งร้านค้า เกิดการจ้างงาน มีการลงทุนในทุกขั้นตอนการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการทำเหมือง การเจียรไนพลอย ฯลฯ ในระยะต่อมาเริ่มมีนายทุนจากนอกพื้นที่เข้ามาขอสัมปทานเหมืองพลอยเพื่อหวังผลกำไรในการทำธุรกิจ มีการจ้างงานมากขึ้น ทำ

ให้แรงงานต่างถิ่นไม่ว่าจะเป็นจากภาคเหนือและอีสาน ไหลเข้ามาทำงานในจันทบุรี (เพ็ญญา แป้นจัน, 2551 ,หน้า 1)

การพัฒนาอุตสาหกรรมครัวเรือนสู่อุตสาหกรรมขนาดกลาง และขนาดใหญ่ เกิดจากการที่ภาครัฐเล็งเห็นความสำคัญของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ เพราะสามารถสร้างรายได้และความเจริญทางเศรษฐกิจให้กับประเทศได้อย่างมหาศาล โดยเริ่มตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2520 มีการกำหนดนโยบายเพื่อเพิ่มศักยภาพในการผลิตของอุตสาหกรรมอัญมณี โดยส่งเสริมให้จังหวัดจันทบุรีเปิดเหมืองพลอยเพิ่มขึ้น ส่งผลให้มีการประกอบธุรกิจอัญมณีอย่างเป็นระบบมากขึ้น พัฒนาการผลิตจากอุตสาหกรรมย่อยให้เป็นการผลิตแบบอุตสาหกรรมหลัก มีการใช้เครื่องจักรในการผลิตเพิ่มมากขึ้น ทำให้จังหวัดจันทบุรีมีการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก มีการทำเหมืองที่ทันสมัย มีรูปแบบการผลิตและจำหน่ายที่เป็นระบบมากขึ้น เกิดร้านขายพลอยขึ้นมากในตัวเมืองจันทบุรี จนเกิดเป็นตลาดค้าพลอย เกิดธุรกิจการส่งออกสินค้าด้านอัญมณีและเครื่องประดับทั้งในประเทศและนอกประเทศ (สุชาดา พัชรวิภาวศ์, 2553 ,หน้า 26) นอกจากนี้จังหวัดจันทบุรียังมีแรงงานที่มีฝีมือสามารถใช้เตาเผาพลอย ด้วยความร้อนได้ชำนาญ ซึ่งเป็นการพัฒนาคุณภาพอัญมณีให้มีความสวยงามและคงทน ทำให้มีการนำอัญมณีเกือบทุกแห่งทั่วโลกมาทำการเผาที่นี่ ตลอดจนการที่มีช่างเจียรระไนเหลี่ยมอัญมณีที่มีฝีมือเป็นจำนวนมากด้านการเจียรระไนพลอยได้ละเอียด ประณีตสวยงาม ส่งผลให้ผู้ค้าอัญมณีหลังไหลมาจากทุกสารทิศทั่วโลกเพื่อมาทำการซื้อขายอัญมณี จนกลายเป็นแหล่งผลิตและศูนย์กลางการซื้อขายอัญมณี ทำให้ธุรกิจการค้าอัญมณีในจังหวัดจันทบุรี กลายเป็นแหล่งการค้าอัญมณีที่มีชื่อเสียงระดับโลก (อภิสมัย พยัคฆาภรณ์, 2550, หน้า 146)

พลอยของจังหวัดจันทบุรีถูกขุดพบ และนำมาขายในตลาดพลอย โดยถนนที่ทำการค้าขาย คือ ถนนอัญมณีหรือถนนศรีจันทร์ ซึ่งถือว่าเป็นตลาดการซื้อขายพลอยที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย พลอยที่นำมาขายช่วงยุคตื่นพลอยนี้จะเป็นพลอยที่มาจากจังหวัดจันทบุรีและตลาดพลอยจากต่างประเทศมีไม่มากนัก ผู้ที่มาซื้อขายพลอยส่วนมากจะเป็นพวกพ่อค้าคนกลางที่จะนำพลอยที่ซื้อไปขายอีกทอดหนึ่ง ตลาดพลอยจะเปิดทำการค้าขายกันระหว่างวันศุกร์ วันเสาร์ และวันอาทิตย์ ทำให้บริเวณตลาดพลอยในจังหวัดจันทบุรีมีสีสันและคึกคักเต็มไปด้วยผู้คน ธุรกิจพลอยยังคงเฟื่องฟูและเติบโตอย่างต่อเนื่อง เกิดการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจในจันทบุรีอย่างรวดเร็ว (เพ็ญญา แป้นจัน, 2551, หน้า 2) โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2529-2534 ถือเป็นยุคทองของอุตสาหกรรมอัญมณี โดยมีอัตราการเจริญเติบโตเฉลี่ยร้อยละ 17 ต่อปี จากการเจริญเติบโตของธุรกิจอุตสาหกรรมอัญมณีดังกล่าว ทำให้จังหวัดจันทบุรีมีการพัฒนาทางเศรษฐกิจและส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก เศรษฐกิจของจังหวัดเจริญเติบโตขึ้นแบบก้าวกระโดด ก่อให้เกิดการขยายตัวของเมือง ความเจริญและความทันสมัยเข้ามาสู่เมืองจันทบุรี ผู้คนมีวิถีชีวิต

ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สะดวกสบายขึ้น มีเงินทองจับจ่ายใช้สอย เนื่องจากการทำธุรกิจอัญมณีสามารถสร้างรายได้อย่างมหาศาล (อารยา โอสโตเจริญ, 2546, หน้า 1)

การที่ผู้คนจำนวนมากหันมาประกอบอาชีพที่เกี่ยวกับการทำพลอยนั้น ทำให้พลอยซึ่งถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติชนิดหนึ่งเริ่มลดลงอย่างรวดเร็วในระยะเวลาอันสั้น ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2530 จังหวัดจันทบุรีได้ประสบปัญหาพลอยจากแหล่งธรรมชาติร่อยหรอ พลอยในพื้นที่ไม่มีให้ขุดสาเหตุก็เนื่องมาจากมีการขุดพลอยจากแหล่งต่าง ๆ ภายในจันทบุรีเป็นจำนวนมากในช่วงการค้าพลอยเฟื่องฟู ถึงแม้ว่าจากการสำรวจสายแร่พลอยโดยใช้ดาวเทียม พบว่ายังคงมีพลอยกระจายตัวในจังหวัดจันทบุรี ซึ่งอยู่ในระดับชั้นดินลึก และมีไม่มากเหมือนเมื่อก่อน การทำเหมืองพลอย ผลกำไรที่ได้อาจจะไม่คุ้มเท่ากับเม็ดเงินที่ต้องใช้ในการลงทุนอีก ดังนั้น พ่อค้าพลอยเมืองจันทบุรีจึงจำเป็นต้องเดินทางไปหาพลอยก้อนจากแหล่งอื่นนอกจังหวัดจันทบุรีทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น แม่สาย จังหวัดเชียงราย เวียดนาม พม่า ศรีลังกา มาดากัสการ์ เป็นต้น (ชัชชนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 38) โดยในปี พ.ศ. 2535-2539 อุตสาหกรรมพลอยเริ่มซบเซาลงอย่างต่อเนื่อง มีอัตราการเติบโตเฉลี่ยเพียงร้อยละ 7.3 ต่อปี ในปี พ.ศ. 2540 สัดส่วนการส่งออกอัญมณีมีอัตราร้อยละ 3.1 ของมูลค่าการส่งออกรวมของประเทศ คิดเป็นมูลค่า 55,622.6 ล้านบาท ในปี 2541 สัดส่วนการส่งออกอัญมณีมีมูลค่าการส่งออกรวมของประเทศ มีมูลค่า 27,356.5 ล้านบาท เห็นได้ว่ามูลค่าการส่งออกของอุตสาหกรรมอัญมณีได้ลดต่ำลงมาตลอดเมื่อเทียบกับสินค้าประเทศอื่น (อารยา โอสโตเจริญ, 2546, หน้า 1) มีการหดตัวของยอดขายและการขยายตัวของการขายสินค้าอัญมณีและเครื่องประดับในกรอบแคบ ๆ สืบเนื่องจากวิกฤติทางเศรษฐกิจหลายอย่าง ทั้งจากภายในประเทศและต่างประเทศ เช่น วิกฤติเศรษฐกิจฟองสบู่แตก สงครามระหว่างประเทศ ตัวเลขทางเศรษฐกิจการค้าโลกถดถอย ฯลฯ โดยร้อยละ 80 เปอร์เซ็นต์ของสินค้าและเครื่องประดับของไทย เป็นไปเพื่อการส่งออก มีสหรัฐอเมริกาเป็นตลาดหลัก นอกจากนี้ยังมีญี่ปุ่น และสหภาพยุโรป ซึ่งรวมเรียกว่ากลุ่ม G3 การที่เศรษฐกิจการค้าโลกเกิดการชะลอตัว โดยเริ่มจากเศรษฐกิจสหรัฐอเมริกา ตามด้วยเศรษฐกิจญี่ปุ่น และสหภาพยุโรป ประกอบกับเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจทำให้ผู้บริโภคประสบปัญหาการขาดสภาพคล่อง มีรายได้ลดลง ดังนั้นการซื้ออัญมณีและเครื่องประดับซึ่งเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยจึงลดลงตามไปด้วย เนื่องจากประสบปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจหลายอย่าง ทั้งจากภายในประเทศและต่างประเทศ เช่น วิกฤติเศรษฐกิจฟองสบู่แตก สงครามระหว่างประเทศ ตัวเลขทางเศรษฐกิจการค้าโลกถดถอย ฯลฯ ส่งผลให้ลูกค้าอัญมณีรายใหญ่ ๆ ของไทยชะลอการนำเข้าอัญมณีและเครื่องประดับ ทำให้ผู้ประกอบการที่เป็นนักลงทุนใหม่ซึ่งอาศัยการกู้ยืมจากต่างประเทศ มีหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้จำนวนมาก ประกอบกับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจภายในประเทศก็เป็นไปอย่างเชื่องช้า ตลาดของอุตสาหกรรมอัญมณีซึ่งขึ้นอยู่กับการขายตัวทางเศรษฐกิจก็ย่อมหดตัวลง ซึ่งจากปัญหาต่าง ๆ ข้างต้นทำให้ตลาดค้าพลอยในจันทบุรีซบเซาลง ธุรกิจพลอยรายย่อยต้องหยุดชะงักตัวลง

จำเป็นต้องปิดกิจการ เกิดการเลิกจ้าง ส่งผลให้แรงงานจำนวนไม่น้อยต้องตกงาน มีชีวิตความเป็นอยู่ที่
 แย่ลง จำต้องเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น ๆ เหลือเพียงแต่ผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดใหญ่
 เท่านั้นที่อยู่รอด (สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม, 2553, หน้า 10)

การค้าขายพลอยในจังหวัดจันทบุรีเริ่มกลับมาคึกคักอีกครั้ง ในปี พ.ศ. 2554 จนถึง
 ปัจจุบัน มีอัตราการเจริญเติบโตของธุรกิจเพิ่มสูงขึ้นหลังซบเซา เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจโลกมีการ
 ฟื้นตัว ตลาดส่งออกพลอยไทยกำลังฟื้นตัว มียอดสั่งซื้อเพิ่มมากขึ้น และยังมีการเปิดตลาดใหม่ ๆ
 เช่น ประเทศจีน อินเดีย ออสเตรเลีย และฮ่องกง ซึ่งเป็นประเทศที่มีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ
 สูง จากความต้องการในตลาดจีน-อินเดียที่เพิ่มขึ้น ส่งผลให้ธุรกิจการค้าพลอยที่จังหวัดจันทบุรี
 คึกคัก ยอดสั่งซื้อสูงขึ้น ทำให้ผู้ประกอบการหลายรายนิยมออกไปแสวงหาพลอยดิบจาก
 ต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศในทวีปแอฟริกา เช่น มาดากัสการ์ โมซัมบิก และแหล่งใหม่ ๆ
 ได้แก่ บางส่วนของประเทศคองโก รวันดา และไนโรบี โดยนำเข้ามาปรับปรุงคุณภาพและทำ
 เจียรไนภายในจังหวัดจันทบุรี แต่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของธุรกิจพลอยจันทบุรีในปัจจุบัน
 ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ไม่ใช่คนในพื้นที่ กลับกลายเป็นนายทุนที่มาจากจังหวัดอื่น ๆ ในประเทศ
 และต่างประเทศ ซึ่งมีเงินทุนมหาศาลในการประกอบธุรกิจ สามารถย้ายฐานการผลิตไปยัง
 ต่างประเทศได้ ไม่ว่าจะเป็นนายทุนจากกรุงเทพฯ นายทุนชลบุรี นายทุนจากมาดากัสการ์ นายทุน
 จากอินเดีย หรือแม้แต่พ่อค้าชาวต่างชาติที่เป็นรายย่อย โดยเฉพาะในทวีปแอฟริกา นิยมนำพลอย
 ก้อนมาขายให้นายทุนไทยในจันทบุรีโดยตรง (ประชาชาติธุรกิจ, 2555)

ในอดีตพลอยเป็นธุรกิจที่ชาวจังหวัดจันทบุรีให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เกือบทุก
 หลังคาเรือนนิยมเจียรไนพลอย เพราะสามารถสร้างรายได้ให้เป็นจำนวนมาก ผู้คนมีจิตชีวิตความ
 เป็นอยู่ที่ดีขึ้น และทำให้เศรษฐกิจของจันทบุรีขยายตัวอย่างรวดเร็ว แต่ปัจจุบันธุรกิจพลอยใน
 จังหวัดจันทบุรีได้มีการเปลี่ยนแปลงไป ผู้ประกอบการพลอยส่วนใหญ่ไม่ใช่คนจันทบุรีอีกต่อไป
 การค้าขายพลอยอยู่ในมือของนายทุน ชาวบ้านหรือคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ
 ธุรกิจพลอย ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงรูปแบบการพัฒนารูปแบบของธุรกิจพลอย
 ในอำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี ถึงพัฒนาการความเป็นมา ผลของธุรกิจพลอยต่อรูปแบบการขยายตัว
 ของเศรษฐกิจชุมชนในท้องถิ่นจันทบุรี และสาเหตุที่มีผลต่อการล่มสลายหรือดำรงอยู่ของธุรกิจ
 พลอยของชาวจันทบุรีในยุคปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการก่อรูปของธุรกิจพลอยจันทบุรี
2. เพื่อศึกษาถึงการขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยจันทบุรี
3. เพื่อวิเคราะห์การล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยจันทบุรี

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตในด้านช่วงเวลาของการศึกษา จะศึกษาข้อมูลย้อนหลังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2419 ถึง พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นช่วงเวลาตั้งแต่การก่อรูปของธุรกิจพลอย เกิดการค้นพบพลอย โดยเริ่มต้นจากการค้าขายพลอยก้อน พัฒนาธุรกิจจนมีการรับจ้างเจียรไนพลอย ผลิตสินค้าภายในครัวเรือน จนธุรกิจพลอยเริ่มขยายตัว มีการจดทะเบียนเป็นจัดตั้งเป็น โรงงาน มีการทำธุรกิจเกี่ยวกับพลอยมากขึ้น พัฒนาเป็นธุรกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม จนทำให้เกิดการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชนในปัจจุบัน

ขอบเขตในด้านพื้นที่การศึกษา มีขอบเขตพื้นที่การศึกษา 3 ชุมชน ซึ่งเป็นตัวแทนในเขตอำเภอเมือง ได้แก่ ชุมชนจันทนิมิต ชุมชนชอยกระ้าง และชุมชนชอยศรีจันทร์ บริเวณถนน อัญมณี จังหวัดจันทบุรี

ขอบเขตในด้านเนื้อหาของการศึกษา เป็นการศึกษาถึงพัฒนาการของธุรกิจการค้าพลอย อำเภอเมืองจันทบุรี การก่อรูปของธุรกิจการค้าและการเจียรไนพลอย การขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชนในการประกอบธุรกิจการค้าพลอย ตลอดจนวิเคราะห์ถึงการล่มสลายของธุรกิจพลอยท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. คาดว่าผลการศึกษาครั้งนี้จะเป็นประโยชน์หรือสร้างองค์ความรู้ใหม่ ในเรื่องการพัฒนาธุรกิจพลอยในเขตอำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี
2. คาดว่าผลการศึกษาครั้งนี้ทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจกับคนในชุมชนจากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสำรวจองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย สามารถสรุปเป็นหัวข้อต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

- แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน
- แนวคิดเกี่ยวกับการสะสมทุน
- แนวคิดเกี่ยวกับอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ
- เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ตัวแบบการวิเคราะห์
- นิยามศัพท์การวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน

ในการศึกษาเรื่องเศรษฐกิจชุมชน กล่าวได้ว่าในส่วนของภาครัฐได้กำหนดเป็นแนวนโยบายส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน และพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ อันเป็นแนวพระราชดำริที่เป็นยุทธศาสตร์ในการสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่สำคัญประการหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545-2549 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ขอพระบรมราชานุญาต แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามพระราชดำริมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศโดยยึดหลักทางสายกลาง เพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤติสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลง (วลัยพร ชินศรี, 2555, หน้า 23)

เศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจที่กระจาย ไม่กระจุกตัวเหมือนเศรษฐกิจรัฐหรือเศรษฐกิจทุน เพราะมีการกระจายความเจริญ การติดต่อสื่อสารเป็นแบบแนวนอนหรือเป็นแบบกระจาย ตลาดไม่ผูกขาด ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นเครือข่าย ดังนั้นเศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นภาพของ การกระจายความเจริญที่อยู่ทั่วประเทศ เพราะเป็นระบบที่คำนึงถึงศีลธรรม ครอบครัว เพื่อนบ้าน และท้องถิ่นของตนเอง มีความเสมอภาคและมีความยุติธรรมต่อกัน

ความหมายของเศรษฐกิจชุมชน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2544, หน้า 14-15) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนไว้ว่าเศรษฐกิจชุมชนมีครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต แรงงานของสมาชิกในครอบครัวเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด เพราะแรงงานเป็นสิ่งที่ครอบครัวมีอยู่โดยธรรมชาติ ไม่ต้องจ้าง เป็นสิ่งที่มีมากับสถาบัน

ครอบครัว โดยทั่วไปครอบครัวคิดถึงการอยู่รอดก่อนแล้ว จึงสะสมและค้าขาย พึ่งแรงงานในครอบครัว พึ่งทรัพยากรท้องถิ่น พึ่งตัวเองและพึ่งชุมชนก่อน และหากจะขายซึ่งเป็นขั้นตอนที่สูงก็จะขายในตลาดใกล้ตัวตลาดภายในประเทศ แนวคิดนี้มุ่งให้คำนึงถึงชุมชนศีลธรรม ครอบครัว เพื่อนบ้านและท้องถิ่นเป็นหลัก

มงคล คำธานินทร์ (2541, หน้า 93) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนพอสรุปได้ดังนี้ เศรษฐกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจของชาติ ก็เหมือนกันเรื่องของการเมือง การศึกษา และการพัฒนาสังคมที่ผู้เกี่ยวข้องต้องมีความรู้ความเข้าใจและความมุ่งมั่นร่วมกันว่าการกระทำของเรานั้นก็เพื่อความรุ่งเรืองและความอยู่รอดปลอดภัยของสังคมไทย เศรษฐกิจชุมชนไม่ใช่ของใหม่สุดขั้วแต่อย่างใด แท้จริงก็คือการทำงานเพื่อการดำรงชีพในแนวสัมมนาชีพเพื่อการอยู่ร่วมกันกับเพื่อนมนุษย์อื่นในหมู่บ้านนั่นเอง ดังนั้นชาวบ้านที่สนใจจะรวมกลุ่มในการทำเกษตร การทำกิจกรรมการผลิตนภาคเกษตร กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร และกิจกรรมบริการ ชาวบ้านอาจรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการ หรือการใช้กลุ่มที่เป็นนิติบุคคล เช่นกลุ่มสหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร หรือเป็นสมาคม เป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรม หรือเขาอาจจะร่วมกับนักพัฒนาเอกชน เจ้าหน้าที่พัฒนาของรัฐ นักวิชาการ หรืออาจเรียกรวมกันว่าพหุภาคีในการแปรรูปผลผลิตหรือทำการตลาด อีกทั้งอาจร่วมทุนกับพ่อค้าหรือนักอุตสาหกรรมทำการผลิตและแปรรูปเป็นสินค้าตามที่ผู้บริโภคต้องการ ค้าขาย หรือบริการต่าง ๆ การรวมกลุ่มกันผลิตจึงอาจเพื่อความตั้งใจเพื่อให้เกิดการพออยู่พอกิน เพื่อความพึงพอใจ เพื่อให้คุ้มกับการลงทุนและเพื่อกำไร โดยการรวมกลุ่มเพื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจนี้ ถือว่าเป็นการรวมตัวในระดับล่างสุดของสังคม ดังนั้นการร่วมกันทำงานก็เพื่อให้คนมีความสุขเมื่อต่างก็พึงพอใจแล้วก็จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542, หน้า 88) ได้กล่าวว่า เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนอันประกอบด้วยกิจกรรมทางการผลิต กิจกรรมการซื้อขายและการบริโภคของชุมชนและกิจกรรมที่ก่อให้เกิดค่าจ้าง ค่าเช่าและกำไรของชุมชน

พิทยา ว่องกุล (2542, หน้า 6-9) ได้เสนอแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนว่า เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนหลักความช่วยเหลือพึ่งพิงกันของสมาชิกในชุมชน ยึดถือการมีส่วนร่วมและสร้างศักยภาพในการพัฒนาตนเองของชุมชน เอาชุมชนเป็นเป้าหมายในการกระจายรายได้ สร้างสวัสดิการชุมชนเป็นหลักมากกว่าการแบ่งดอกเบ็ญจากการประกอบธุรกิจร่วมกัน

เมธี พยอมยงค์ (2545 อ้างถึงใน วลัยพร ชินศิริ, 2555, หน้า 25) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจชุมชนไว้ 2 แนวทาง คือ การทำมาหากินโดยจะเป็นเพื่อกินและเพื่อใช้ภายในชุมชนของตนเองหรือชุมชนใกล้เคียงเป็นหลัก หากเหลือจึงจำหน่ายเป็นรายได้ เป็นเศรษฐกิจที่ไม่พึ่งพาดตลาดภายนอก ทั้งในการผลิต การจำหน่ายและปัจจัยการผลิตที่จะซื้อ เป็นภูมิคุ้มกันที่สำคัญที่จะส่งผลให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมดุลเป็นฐานที่มั่นคงให้คนในหมู่บ้านมีอยู่มีกินไม่มีหนี้สินมาก

นัก และแนวทางที่ 2 คือ การทำมาค้าขายที่จำเป็นต้องมีการพึ่งพาดลาคภายนอกเป็นหลักทั้งผลผลิตที่จะขายและปัจจัยการผลิตที่ต้องซื้อเป็นเศรษฐกิจของการแข่งขันเพื่อใช้เปรียบเทียบในทางการค้าจึงมีจุดสำคัญอยู่ที่ประสิทธิภาพการผลิต และคุณภาพผลผลิต พลังการต่อรอง ด้านการตลาด ความเท่าทันในข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะด้านการตลาด

กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2542, หน้า 27) ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจชุมชน หมายถึง กิจกรรมที่บุคคลหรือองค์กรชุมชน หรือเอกชนร่วมกิจการ และ/หรือช่วยกันดำเนินงานด้วยตนเองทั้งหมด หรือบางส่วน หรือการรับช่วงงานไปทำจากเอกชนหรือกลุ่มองค์กรอื่น โดยการประสานทำงานกับพหุภาคี กับหน่วยงาน/เอกชนและผู้คนในท้องถิ่น มีการใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยีที่เหมาะสมช่วยเหลือการผลิต การตลาด ทุน การจัดการร่วมกันในเรื่องเกี่ยวกับการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การค้าขาย การบริการ การท่องเที่ยว การพัฒนาส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อมุ่งให้เกิดรายได้ส่งผลต่อคน ครอบครัว ชุมชน

ยศ สันตสมบัติ (2542 อ้างถึงใน วลัยพร ชินศรี, 2555, หน้า 26) เศรษฐกิจชุมชน คือ ทางเลือกของการพัฒนาที่เน้นการสร้างฐานการผลิต กระบวนการเรียนรู้ ระบบจัดการทรัพยากร การจัดการทุน และตลาดในรูปแบบที่หลากหลายโดยพิจารณาจากศักยภาพของท้องถิ่นเป็นหลัก ชุมชนกับธรรมชาติแวดล้อมจะต้องมีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่เน้นความยั่งยืน ความเป็นธรรมชาติ คุณภาพชีวิตและประสิทธิภาพของการผลิต ไปพร้อมกัน

ประเวศ วะสี (2533 อ้างถึงใน กนิษฐา เข้มโพธิ์ใช้, 2550, หน้า 27) ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจชุมชนว่า เป็นการบูรณาการของชุมชนทุกอย่างมีความเชื่อมโยงกันทั้งหมด เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ การเมือง การเรียนรู้ ไม่มีอะไรแยกจากกัน เศรษฐกิจชุมชน จึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชุมชนหรือเป็นเศรษฐกิจพื้นฐาน โดยเน้นเศรษฐกิจที่คำนึงถึงการทะนุบำรุงพื้นฐานของตัวเองให้เข้มแข็งทั้งสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจของสังคม ซึ่งหมายถึงชุมชน โดยเศรษฐกิจชุมชนนั้นทำหน้าที่เชื่อมโยงให้ผู้คนในสังคมมาหันมองแบบมีขมิมาปฏิบัติ ไม่มองแบบสุดโต่ง ซึ่งจะเห็นความเชื่อมโยงของสิ่งต่าง ๆ และไม่มีอะไรขัดแย้งกัน ไม่ได้มองแยกว่าเป็นทุนนิยมหรือไม่อันนั้นจะเป็นแบบแยกส่วน ดังนั้นเศรษฐกิจชุมชน ในความคิดเห็นของประเวศ วะสี จึงหมายถึง การรวมตัวร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมได้ประโยชน์ เพื่อการอยู่ร่วมกัน และเศรษฐกิจชุมชนยังมีความสำคัญในฐานะเป็นตัวเชื่อมกับเรื่องของประชาสังคม และเศรษฐกิจพอเพียงในระดับที่เพิ่มพูนขึ้นไป ในปี พ.ศ. 2542 ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึง เศรษฐกิจชุมชนไว้อีกครั้งหนึ่ง คือ การบูรณาการของชุมชน ทุกอย่างเชื่อมโยงกัน ความเป็นชุมชน เศรษฐกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เศรษฐกิจชุมชนเป็นตัวเชื่อมโยงชุมชน เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง การรวมตัวร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมได้ประโยชน์เพื่อการอยู่ร่วมกัน

สมพันธ์ เตชะอธิก (2545 อ้างถึงใน วลัยพร ชิมศรี, 2555, หน้า 26) เสนอคำว่า เศรษฐกิจชุมชน ที่มีความหมาย ครอบคลุมคำอื่น เช่น เศรษฐกิจชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจพึ่งตนเอง มีนัยทางหลักการและแนวคิดเหมือนกัน และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนนี้ มีนัยของความยั่งยืน 6 ประการ ดังนี้

1. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ เริ่มจากสิ่งที่มีอยู่ไม่เป็นหนี้หรือเป็นหนี้เล็กน้อย ๑ ลดความต้องการวัตถุเพื่อเพิ่มขีดความสามารถทางการผลิต โดยการศึกษา เรียนรู้ แบ่งปันความรู้ เทคนิคและทรัพยากรด้วยกันเองและภายนอก ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีความขยัน หมั่นเพียร ดำรงชีวิตอย่างมีอิสระและศักดิ์ศรี มีความสมดุลทั้งภายในครอบครัวและการรวมกลุ่มเป็นเครือข่าย เกื้อกูลกัน

2. การดูแลรักษาสุขภาพตนเองได้ รู้จักการกินอยู่หลับนอน การพึ่งตนเองทางสุขภาพ ศึกษาหาความรู้สาเหตุอาการทางสุขภาพ

3. การรวมกลุ่มวิเคราะห์ปัญหาและทางเลือกจนนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้ เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในหลากหลายกลุ่ม เปิดเวทีสำรวจปัญหาและทางเลือกที่แก้ไขได้จริง ร่วมกัน

4. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน ด้วยจิตสำนึกความเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาฟื้นฟูอนุรักษ์และพัฒนา โดยมีหลักคิดคนอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้

5. การดำรงรักษาวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวการอยู่ร่วมกันในครอบครัวและชุมชน โดยไม่ละเลยและให้ความสำคัญกับความเป็นท้องถิ่นที่มีองค์ความรู้ในการดำรงความเป็นชุมชนอย่างยั่งยืน

6. การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน เน้นกระบวนการผลิต การแปรรูป ลดการใช้สารเคมี การนำเข้าเครื่องจักรกล พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และส่งเสริมเทคโนโลยีพื้นบ้าน

ชัชรินทร์ ไชยรัตน์ (2542 อ้างถึงใน กนิษฐา แยมโพธิ์ใช้, 2550, หน้า 28) ได้วิเคราะห์และให้ความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจชุมชน” ในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. ลักษณะกิจกรรมที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจ เช่น การผลิต การแปรรูป การค้า การบริการ การบริโภค และการบริหารซึ่งเป็นกิจกรรมที่สามารถปฏิบัติและเห็นได้ชัดเจน

2. ลักษณะนามธรรม คือ ความเป็นชุมชน เศรษฐกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชุมชน เศรษฐกิจชุมชนเป็นตัวเชื่อมและยังมองอีกว่าเศรษฐกิจชุมชน คือ การรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมได้รับประโยชน์เพื่อการอยู่ร่วมกัน

โดยเน้นในเรื่องของการใช้พื้นฐานการผลิต กำลังทรัพย์ กำลังคนที่มีอยู่ก่อนเป็นลำดับแรกมีการพิจารณาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ดึงภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี และความ

หลากหลายที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ ก่อนที่จะต้องนำปัจจัยภายนอกเข้ามาในชุมชนและเน้นการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น เพราะจะทำให้ผลที่ได้รับนั้นตรงกับความต้องการและในขณะเดียวกันก็เสริมการมีส่วนร่วมจากภายนอก เพื่อเป็นภาคีและเมื่อเกิดความร่วมมือจากหลายฝ่ายมากขึ้นจะก่อให้เกิดการขยายความร่วมมือออกมาเป็นรูปแบบของเครือข่าย

นอกจากนั้นแล้วเศรษฐกิจชุมชนในมุมมองของ ชัชวรินทร์ ไชยรัตน์ นั้นไม่ได้มองแค่ระบบเศรษฐกิจเท่านั้น แต่จะต้องเชื่อมโยงถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สังคม การศึกษา สุขภาพอนามัย ฯลฯ เป็นการมองในลักษณะบูรณาการทุกสิ่งเข้าด้วยกัน โดยให้ทุกส่วนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งด้วยจึงจะทำให้เกิดการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ เศรษฐกิจชุมชน ที่มีความหมายรวมไปถึงการลดการยึดติดในความเป็นตัวตนของสมาชิกในชุมชนมีการเปิดใจกว้างยอมรับผู้อื่น มีความไว้วางใจกัน เอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้นำมาซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างกัน ความสามัคคี ความสำนึกในความเป็นเจ้าของและความเป็นชุมชนร่วมกัน ส่วนการนำสิ่งที่มีในท้องถิ่นมาใช้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยการกระทำในลักษณะนี้ถือได้ว่าเป็นการสร้างค่านิยมร่วมกันของคนในชุมชน อันจะนำไปสู่ความสัมพันธ์อันดีมีความเป็นไปได้ในการกระจายทรัพยากรธรรมชาติอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

จากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่า เศรษฐกิจชุมชน คือ กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน อันประกอบด้วยการผลิตและการจำหน่าย จากความรู้ความสามารถของคนในชุมชนก่อให้เกิดรายได้และการกระจายรายได้ในชุมชน

ลักษณะและความสำคัญของเศรษฐกิจชุมชน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2551, หน้า 13) ลักษณะสำคัญของระบบเศรษฐกิจชุมชน คือ ครอบครัวและชุมชนเป็นหน่วยการผลิต เป้าหมายของการผลิตคือการดำรงอยู่การรักษาตัวให้อยู่รอดของครอบครัวและชุมชน ให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้และผลิตซ้ำครอบครัวและชุมชนได้ การผลิตจึงมีลักษณะเพื่อบริโภคในครัวเรือน ผลิตเพื่อขายก็ได้แต่ก็เพื่อให้ได้เงินมาซื้อสินค้าให้ครอบครัวดำรงชีวิตอยู่ได้และเลี้ยงบุตรได้ มากกว่าที่จะคิดขยายการผลิตให้ใหญ่โต ให้มีกำไรสูงสุด ให้ร่ำรวย ครัวเรือนมีลักษณะเป็นผู้ผลิตเล็กอิสระ ขายสินค้าไม่ใช่ขายแรงงาน วิธีการผลิตหลักคือผู้ผลิตเล็กอิสระใช้แรงงานของสมาชิกของครอบครัวเพราะเป็นสิ่งที่ครอบครัวมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ โดยเฉพาะใช้แรงงานครอบครัวให้รอด เดิมปลูกข้าว แต่ต่อมาเมื่อจำนวนคนต่อเนื้อที่เพิ่มขึ้น ก็หันใช้แรงงานของครอบครัวปลูกพืชที่ใช้ที่ดินน้อยแต่ใช้แรงงานเข้มข้น เช่นผักและผลไม้หรือเลี้ยงสัตว์ เช่น วัวและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ หรือทำกิจกรรมการค้าขายและบริการ เช่น ซ่อมเครื่องจักรต่าง ๆ หัตถกรรมหรือบริการท่องเที่ยว หรือหากส่งสมาชิกบางคนออกไปขายแรงงาน ก็ส่งไปในฐานะเป็นวิธีหารายได้อย่างหนึ่งของครอบครัวซึ่งอยู่ในชนบท ต้องส่งเงินกลับให้

ครอบครัว เพื่อจุนเจือครอบครัวซึ่งก็ทำการเกษตรอยู่ด้วยในชนบทได้ การผลิตของผู้ผลิตเล็กอิสระนี้ต่างจากการผลิตแบบทุนนิยม การผลิตในระบบทุนเป็นการผลิตขนาดใหญ่ใช้ทุนสูงเป็นหลักไม่ใช้แรงงาน ใช้ที่ดินมากเป็นแบบไร่ขนาดใหญ่ ใช้แรงงานรับจ้าง

ระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนเป็นระบบที่ฝังตัวอยู่ในพื้นที่สายญาติมิตรสังคมนวัตกรรมและประวัติศาสตร์ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันความอาทรต่อกันและกัน แลกเปลี่ยนเพื่อความพอเพียงยิ่งขึ้น แกนกลางของสังคมและวัฒนธรรมไทยคือน้ำใจ เป็นสังคมและวัฒนธรรมแบบชุมชน ไม่ใช่แบบปัจเจกชนสุดโต่ง ไม่ใช่การแข่งขันและเอารอดเอาเปรียบ เขตพื้นที่อาจครอบคลุมตั้งแต่หมู่บ้านเดียวและขยายกว้างถึงเป็นเขตภาษาและวัฒนธรรมชนชาติ

การรักษาตัวดำรงอยู่ได้ของเศรษฐกิจครอบครัวและหมู่บ้านในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา เป็นเพราะการปรับตัวและการต่อสู้ของครอบครัวและชุมชนของชาวบ้านเอง ชาวบ้านปรับตัวโดยการผันการจ้างแรงงานครอบครัวจากข้าวไปสู่พืชหลายชนิด ไปสู่งานบริการและการค้า โรงงานขนาดเล็กในชนบท ใช้แรงงานเข้มข้นขึ้น คือทำงานหนักขึ้น และแม้จะต้องส่งแรงงานส่วนหนึ่งไปขายในเมืองไกลก็ยอม ทั้งหมดนี้เพื่อรักษาครอบครัวและชุมชนเอาไว้ กระบวนการพยายามรักษาตัวเองของครอบครัวและชุมชนนี้มีทั้งต่างทำกัน และทั้งทำกันเป็นเครือข่ายช่วยเหลือซึ่งกันและกันในท้องถิ่น สายญาติมิตร ระหว่างหมู่บ้าน และอาจกว้างขวางถึงภายในเขตชนชาติและเขตวัฒนธรรม แสดงถึงความสำคัญและพลังผูกพันของสถาบันครอบครัวและชุมชนในเศรษฐกิจชาวบ้านของไทย การรู้สำนึกในความผูกพันและพลังของครอบครัวและชุมชนนี้ปรากฏเด่นขึ้นมาเมื่อมีปัญหาหรือวิกฤติสมาชิกของครอบครัวช่วยกันทุกวิถีทางเพื่อรักษาที่ดินของครอบครัว ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสู้กับระบบทุน ชาวบ้านรวมตัวกันปกป้องรักษาทรัพยากรและป่าไม้ ฯลฯ ลักษณะพิเศษของชุมชนหมู่บ้านไทยนี้เองที่อธิบายการหนีตัวของกระบวนการแปรรูปจากระบบเศรษฐกิจและชุมชนเป็นระบบเศรษฐกิจทุน

สรุป ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้เสนอแนวคิด เศรษฐกิจชุมชน ที่มีลักษณะสำคัญ คือ ครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต แรงงานของสมาชิกในครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญ ความพอเพียงและการพึ่งตนเองขึ้นอยู่กับการใช้แรงงานที่ครอบครัวมีอยู่โดยธรรมชาติ ไม่ต้องมีการจ้างซื้อ สะสมและค้าขายเป็นการพึ่งแรงงานในครอบครัว พึ่งทรัพยากรท้องถิ่น พึ่งตนเองและพึ่งกันเองในชุมชนก่อนและสามารถพัฒนาการขยายในขั้นตอนที่สูงขึ้น โดยขยายหรือค้าขายในตลาดใกล้ตัว ตลาดภูมิภาค ตลาดในประเทศและที่สำคัญคือ ตลาดชุมชน ถือเป็นเศรษฐกิจที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการผลิตที่เพิ่มพูน (กนิษฐา เข้ม โปธิ์ใช้, 2550, หน้า 29)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า สิ่งที่ดีว่าเป็นฐานคิดเดียวกันระหว่างแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนและแนวคิดทุนทางสังคม ได้แก่ ความเป็นชุมชน เพราะคำว่า ความเป็นชุมชนนั้น มีความหมายกว้างลึกครอบคลุมไปถึงความสำนึกของสมาชิกในความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน และการที่สมาชิกจะมี

ความสำคัญอย่างนี้ได้ข้อมหมายถึง สมาชิกทุกคนอยู่ภายใต้ระบบคิด ความเชื่อ ค่านิยม หรือ วัฒนธรรมร่วมกัน นั่นก็หมายความว่า สมาชิกทุกคนไม่ได้ยึดติดในความเป็นตัวตนที่แปลกแยกไปจากคนอื่นในชุมชน ทุกคนเปิดใจเปิดความคิดยอมรับสมาชิกคนอื่น มีความเข้าใจเห็นใจสมาชิกคนอื่น ซึ่งความรู้สึกเช่นนี้ได้นำไปสู่ความไว้วางใจกัน ความเกื้อกูลกัน การต่างพึ่งพาอาศัยกันและความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนที่มีลักษณะดังกล่าว ถือว่าเป็นทุนทางสังคมของชุมชนที่จะเอื้อให้เกิดประโยชน์และเกิดพลังของชุมชน ดังนั้น คำว่า ความเป็นชุมชนที่แท้จริงจึงเป็นตัวชี้วัดให้เห็นถึงความมีอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนนั้นด้วย

มงคล คำานานินทร์ (2541 อ้างถึงใน อเนก เหลาโชติ, 2547, หน้า 14) ได้กล่าวถึงกรอบแนวคิดของเศรษฐกิจชุมชนต้องประกอบไปด้วย

1. ปณิธาน หมายถึง เศรษฐกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจชาติ ผู้เกี่ยวข้องต้องมีความเข้าใจและความมุ่งมั่นร่วมกันว่าการกระทำของเรานั้น เพื่อความรุ่งเรืองและความอยู่รอดของสังคมไทย ทั้งนี้เศรษฐกิจชุมชนต้องสัมพันธ์กับการเมืองการปกครอง การศึกษา วัฒนธรรมของคนทั้งประเทศ การเน้นความสำคัญของเศรษฐกิจชุมชนใด ๆ ไม่ช่วยให้บรรลุปณิธาน
2. ทำอะไร หมายถึง ทำงานเพื่อดำรงชีพในแนวสัมมาอาชีพ เพื่อการอยู่ร่วมกันกับเพื่อนมนุษย์อื่นในหมู่บ้าน ได้แก่ การปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ การผลิตที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เช่น การแปรรูปข้าว ผลไม้และสมุนไพร การผลิตนอกภาคเกษตร เช่น การตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป การบริการ
3. ทำกับใคร หมายถึง ชาวบ้านรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการหรือกลุ่มที่เป็นนิติบุคคล เช่น สหกรณ์ สมาคม หรือรวมกลุ่มกับนักพัฒนาเอกชน เจ้าหน้าที่รัฐ นักวิชาการ เรียกว่าพหุภาคี อาจร่วมทุนกับพ่อค้าทำการผลิตและแปรรูปสินค้า
4. ทำอย่างไร หมายถึง รวมกลุ่มแล้วทำการผลิต แปรรูป แลกเปลี่ยนสินค้า ค้าขาย
5. ทำทำไม หมายถึง เนื่องจากชาวบ้านมีระดับการทำมาหากินต่างกัน ดังนั้นการรวมกลุ่มกันผลิตเพื่อเกิดความพออยู่พอกิน เพื่อความพึงพอใจ เพื่อให้คุ้มกับการลงทุน
6. เพื่ออะไร หมายถึง การรวมกลุ่ม ถือเป็นการรวมตัวระดับล่างสุดของสังคม ดังนั้นการร่วมกันทำงานเพื่อให้เกิดผลให้คนมีความสุขก็จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

ประเวศ วะสี (2533 อ้างถึงใน กนิษฐา เข้มโพธิ์ใช้, 2550, หน้า 29) กล่าวถึงความสำคัญของเศรษฐกิจชุมชนในฐานะที่เป็นตัวเชื่อมกับเรื่องประชาสังคมและเศรษฐกิจพอเพียงด้วยลักษณะ 5 ประการของเศรษฐกิจชุมชน คือ

1. เป็นเศรษฐกิจสำหรับคนทั้งมวล
2. มีพื้นฐานอยู่ที่ความเข้มแข็งของชุมชน
3. มีความเป็นบูรณาการ เชื่อมโยง สังคม วัฒนธรรม สุขภาพ การศึกษา สิ่งแวดล้อม ศิลธรรม และจิตใจ

4. อยู่บนพื้นฐานความเข้มแข็งของตนเอง (พื้นฐานวัฒนธรรมไทย)

5. การจัดการและนวัตกรรมต่าง ๆ

ลักษณะและความสำคัญดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงความเป็นชุมชนบูรณาการของชุมชนและมัชฌิมาปฏิปทา หรือการเดินทางกลางที่มาจากความสามัคคีของคนในชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นทุนทางสังคมที่แฝงตัวอยู่ในเรื่องดังกล่าว

วารุณี โรมรัตน์พันธ์ (2546 อ้างถึงใน กนิษฐา เข้มโพธิ์ใช้, 2550, หน้า 30) ได้กล่าวไว้ว่า เศรษฐกิจชุมชนที่ได้มีการพัฒนาให้มีความก้าวหน้ามากขึ้นจะมีใช่เพียงแค่การผลิตการแปรรูปและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนเท่านั้น แต่เศรษฐกิจชุมชนที่มีการพัฒนาให้ก้าวหน้าดังกล่าวจะสามารถต่อรอง เพื่อรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่มคนในชุมชนที่ทำการผลิตสินค้ากับพ่อค้าคนกลางหรือหน่วยงานในภาคบริการที่จัดการระบบการ ค้าขายได้ กล่าวอย่างง่าย ๆ คือ เศรษฐกิจชุมชนที่มีการพัฒนาให้ก้าวหน้าไปเป็นธุรกิจชุมชนจะมีการดำเนินการที่แตกต่างไปจากเศรษฐกิจพื้นฐานหรือเศรษฐกิจแบบยังชีพที่มีการแลกเปลี่ยนเฉพาะภายในชุมชน โดยเศรษฐกิจชุมชนที่แปรเปลี่ยนไปเป็นธุรกิจชุมชนจะมีการขยายตัวออกสู่คนนอกชุมชน และสามารถเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจกระแสหลักได้ ซึ่งดำเนินการในรูปแบบธุรกิจชุมชนโดยผ่านการดำเนินงานจากกลุ่มองค์กรชุมชนหรือเครือข่าย ก็ถือเป็นลักษณะของเศรษฐกิจชุมชนได้รูปแบบหนึ่งเช่นกัน อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจและมีความชัดเจนในรูปแบบของธุรกิจชุมชนที่ถือเป็นเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบหนึ่ง อาจจะต้องพิจารณาเกณฑ์ต่าง ๆ ประกอบด้วย ซึ่งเกณฑ์ดังกล่าวประกอบไปด้วย

1. ธุรกิจชุมชนนั้นสามารถสนองตอบความต้องการของประชาชนในชุมชนได้ และประชาชน ชุมชนได้รับประโยชน์ ทั้งในรูปของผลกำไรที่เป็นตัวเงิน และไม่เป็นตัวเงิน เช่น สวัสดิการชุมชน กลุ่มเพื่อพัฒนาอาชีพ เป็นต้น

2. การค้าขายแลกเปลี่ยนกับภายนอกชุมชน ทั้งในองค์กรธุรกิจ หรือประชาชนทั่วไป ไม่ใช่ทำการค้าขายในระดับปัจเจกชน แต่จะต้องดำเนินการผ่านกลุ่มหรือเครือข่าย

3. ประชาชน กลุ่มองค์กรธุรกิจชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และมีอำนาจการต่อรองในด้านการผลิต แลกเปลี่ยน ค้าขาย คือเป็นผู้กำหนดรูปแบบผลิตภัณฑ์ และสามารถเป็นผู้กำหนดราคาสินค้า ทั้งตลาดภายในชุมชนและตลาดภายนอกชุมชน

4. วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตนั้นเป็นทรัพยากรที่ได้ในชุมชนให้มากที่สุดและถ้าเป็นวัตถุดิบจากภายนอกชุมชนนั้นจะต้องพิจารณาถึงประโยชน์ที่คนในชุมชนนั้นได้รับด้วย

5. แรงงานที่ใช้ในการผลิตนั้นต้องใช้แรงงานในชุมชนเป็นหลัก

6. ทุนที่ใช้ในการดำเนินงานสามารถระดมทุนได้จากภายในชุมชนเอง คือ พึ่งพาทุน (เงิน) ในชุมชนเองเป็นหลัก

7. เน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาคนในชุมชนและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชนในการดำเนินการและสมาชิกในชุมชนสามารถเรียนรู้ พัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกันได้

8. สมาชิกสามารถเรียนรู้จากการดำเนินธุรกิจชุมชนและธุรกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถในการพัฒนาสมาชิกและชุมชนนั้นได้

9. การดำเนินการธุรกิจชุมชนจะต้องไม่ทำให้สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเสื่อมโทรมลง จะต้องคำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และความเป็นชุมชนคือ ต้องยึดหลักของความพอเพียง ความมีเหตุผล

จะเห็นได้จากลักษณะดังกล่าวว่า เศรษฐกิจชุมชนนั้น เน้นที่กระบวนการผลิตที่อยู่ในระดับชุมชน เน้นความเอื้ออาทร ความสามัคคีกันในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกันของคนในชุมชนและมีการขยายเป็นองค์กร เป็นเครือข่ายที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง แต่จะอย่างไรก็ตาม การให้ระบบเศรษฐกิจทั้งสอง คือ ทั้งเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจระดับชาติสามารถดำรงอยู่ร่วมกันอย่างมีคุณภาพและเกื้อกูลกันและกัน ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชาติ และนั่นเป็นเป้าหมายของแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนที่ว่า จะเป็นส่วนหนึ่งที่น่าพาไปสู่วิถีชีวิตที่สันติและเป็นธรรมบนการพึ่งพาอย่างเป็นระบบที่มีการเชื่อมโยงมิติต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

องค์ประกอบของเศรษฐกิจชุมชน

วรวิฑูลี โรมรัตนพันธ์ (2546 อ้างถึงใน กนิษฐา เข้มโพธิ์ใช้, 2550, หน้า 32) ได้กล่าวไว้ว่า จากแนวคิด ปรัชญา หลักการ และความสำคัญของเศรษฐกิจชุมชนตามที่กล่าวมาแล้วนั้น สามารถสรุปถึงองค์ประกอบที่สำคัญของเศรษฐกิจชุมชน ได้ดังต่อไปนี้

1. เป็นระบบเศรษฐกิจแบบฐานรากของโครงสร้างระบบเศรษฐกิจของชาติ เน้นการพึ่งพิงตนเอง ทางสายกลาง ไม่มองสุดโต่ง การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น และเทคโนโลยีพื้นบ้าน เน้นเศรษฐกิจที่คำนึงถึงพื้นฐานของตัวเองให้เข้มแข็ง ทั้งสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจของสังคม

2. ครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต แรงงานของสมาชิกของครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด ไม่ต้องจ้างซื้อสะสมและค้าขาย เป็นการพึ่งแรงงานในครอบครัว พึ่งทรัพยากรท้องถิ่นพึ่งตนเอง และพึ่งกันเองในชุมชนก่อน และสามารถพัฒนาการขายในขั้นตอนที่สูงขึ้น โดยขายในตลาดใกล้ตัว ตลาดภูมิภาค ตลาดในประเทศ

3. เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทำให้คนในชุมชนมีความเข้มแข็ง ทั้งทางร่างกาย จิตใจและสติปัญญา พร้อมทั้งสร้างเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่ดี

4. เป็นการพัฒนาอย่างบูรณาการ เนื่องจากทุกสรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน เช่นการพัฒนาสติปัญญา ร่างกาย จิตใจ (คน) และเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม (ปัจจัยภายนอก) ต้องกระทำไปพร้อม ๆ กัน

5. เป็นระบบเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานของคุณธรรมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย อยู่บนเอกลักษณ์ วัฒนธรรมที่เป็นของชุมชนเอง และเป็นแกนกลางในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ด้วยสัจจะ ความดี ความมีเมตตา การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการยึดหลักคำสอนของศาสนาของประชาชนในชุมชนเป็นระบบเศรษฐกิจที่ถูกกำกับด้วยคุณธรรม

6. เป็นการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำและร่วมได้รับประโยชน์เพื่อการอยู่ร่วมกัน ซึ่งอยู่ในรูปที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงิน และให้ความสำคัญในฐานะเป็นตัวเชื่อมกับเรื่องประชาสังคมและเศรษฐกิจพอเพียงด้วย

7. เป็นการประกอบสมาชิกของคนในชุมชนที่ เน้นการร่วมมือกันในรูปแบบกลุ่มกิจกรรม การเกษตรต่อเนื่องการเกษตรและนอกภาคการเกษตรในระดับครอบครัว เพื่อความพอกินพอใช้ จากนั้นกิจกรรมลักษณะกลุ่มอาจขยายตัวสู่ระดับชุมชน

8. สามารถพัฒนาตนเองได้ เพราะว่ามีความเข้มแข็งโดยธรรมชาติเป็นทุน ร่วมมือกันสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนแล้วจึงค่อยโยงชุมชนหมู่บ้านและเครือข่ายกับกิจกรรมในเมืองหรือในระดับสูงขึ้น

9. องค์กรชุมชนเป็นหัวใจของวิธีการและกลไกการพัฒนา รวมทั้งการสร้างเครือข่าย องค์กรชุมชน ขยายหน้าที่ไปสู่การแปรรูปผลผลิตเกษตรกรรม การค้าและกิจกรรมรากฐานของท้องถิ่นอาจเรียกว่า สหกรณ์ โยงชุมชนหมู่บ้านและเครือข่ายเข้าด้วยกัน หน่วยงานและกิจกรรมในเมือง มีวัฒนธรรมชุมชนร้อยรัดทั้งระบบเศรษฐกิจชุมชนและระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเข้าไว้ด้วยกัน

10. เครือข่ายของชุมชนจะต้องรวมกันในระดับชาติ เป็นการบูรณาการทุกส่วนในสังคม เพื่อให้เกิดพลังประชาคม ประเทศจะมีลักษณะเป็นเนื้อเดียวกันยิ่งขึ้น มีความเจริญกระจายอยู่ทั่วประเทศ แต่ละพื้นที่การปกครอง มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง มีคนในชุมชนมีประชาชนเป็นสถาบันพื้นฐาน

11. แนวคิดเศรษฐกิจพึ่งตนเองยอมรับ สนับสนุน และส่งเสริมให้ชุมชนคนในชุมชนที่ปรารถนาจะก้าวพ้นจากระดับการผลิตเพียง เพื่อพออยู่พอกินไปสู่ระดับการเปลี่ยนให้เป็นเจ้าของทุนและหรือผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจเอง ภายใต้การตัดสินใจด้วยตนเองของสมาชิกชุมชน

12. เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ไม่ได้ปฏิเสธเรื่องการค้า หรือการแลกเปลี่ยนในตลาดหากเกษตรกรสามารถทำการผลิตได้พอเพียง เกษตรกรเป็นผู้กำหนดต่อตลาดไม่ใช่ตลาดเป็นตัวกำหนดหรือตัวกระทำต่อเกษตรกรดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

13. สามารถประสานกับระบบเศรษฐกิจ เพื่อการส่งออกและเชื่อมต่อกันได้ เศรษฐกิจชุมชนไม่ได้ปฏิเสธการค้าส่งออก แต่ต้องการเปลี่ยนความสัมพันธ์การร่วมมือกันผลิตและขาย จากเดิมความสัมพันธ์เป็นแบบปัจเจกชนก็ให้ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์การร่วมมือกันผลิตและขาย จากเดิมความสัมพันธ์เป็นแบบปัจเจกชนก็ให้ปรับเปลี่ยนไปเป็นแบบกลุ่มกับปัจเจกชนแทน

เศรษฐกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรม เริ่มต้นที่ครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยการผลิตขนาดเล็ก อยู่บนพื้นฐานของความพอเพียง การผลิตอาหารบริโภคเองเหลือจึงทำการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างคนในชุมชน ทำให้เกิดเป็นเศรษฐกิจชุมชนขึ้น เป็นเศรษฐกิจที่คำนึงถึงการยืนบนพื้นฐานของตัวเอง ที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งและสืบต่อไปยังสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเป็นลักษณะของเศรษฐกิจแบบเศรษฐกิจพื้นฐาน ความเป็นบูรณาการ เศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชุมชนและสามารถพัฒนาจากเศรษฐกิจพื้นฐานไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชาติและเป็นการพัฒนาที่คู่ขนานบนความเกื้อกูลระหว่างชุมชนกับสรรพสิ่ง

แนวทางการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน

โสภณ สุภาพงษ์ (2538 อ้างถึงใน อเนก เหลาโชติ, 2547, หน้า 14) ได้กล่าวว่า การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน เป็นกิจกรรมหรือตัวนำที่เป็นการพัฒนาศักยภาพของคนและเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของคนมากที่สุด โดยเน้นชุมชนและประชากรเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ชุมชนเป็นเจ้าของริเริ่มและมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจของชุมชน

ประเวศ วะสี (2542, หน้า 51-57) กล่าวถึง แนวทางการส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชนไว้ 10 ประการ ดังนี้

1. นโยบายและกระแสสังคม เนื่องจากเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน และเศรษฐกิจชุมชนเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งवादต่ออนาคตประเทศ ควรที่ทุกฝ่ายในสังคมควรจะศึกษาให้เข้าใจและรณรงค์เคลื่อนไหวให้เกิดเป็นทิศทางและกระแสสังคม กระแสสังคมจะขับเคลื่อนนโยบายและการกระทำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน

2. สำรวจผังชุมชนและเครือข่ายในแต่ละจังหวัด ควรมีการสำรวจและทำผัง (Mapping) ให้ทราบว่ามิชุมชนและเครือข่ายของชุมชนที่เข้มแข็งอยู่แล้วอย่างไรบ้าง ในเรื่องอะไร เพื่อจะได้สนับสนุนได้ถูกต้องและเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชาวบ้านในที่อื่น ๆ เพื่อให้มีชุมชนเข้มแข็งขยายตัวเพิ่มขึ้น

3. ส่งเสริมการขยายตัวเครือข่ายชุมชน ส่งเสริมให้หมู่บ้านอื่นหรือตำบลอื่น เรียนรู้จากเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง ถ้ามีผังชุมชนเข้มแข็งก็ทราบว่าจะไปเรียนรู้เรื่องอะไรจากที่ไหนได้บ้าง ถ้าเข้าใจตรงกันและใช้ผังเดียวกันการส่งเสริมนี้จะทำโดยหน่วยงานใดก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นกระทรวงมหาดไทย เกษตร ศึกษา สาธารณสุข องค์กรพัฒนาเอกชน พระ และภาคธุรกิจ

4. สร้างศูนย์บริการวิชาการเบ็ดเสร็จ (One-stop service) เมื่อชาวบ้านรวมตัวกันทำกิจกรรม เช่น เกษตรผสมผสาน หรือการค้าขายต้องหาความรู้ทางวิชาการด้วยความยากลำบาก เช่น จะเริ่มต้นอย่างไร จะได้พันธุ์จากที่ไหน บุคสรอย่างไร ค่าขายอย่างไร คุณภาพดิน คุณภาพน้ำ ฯลฯ เพราะแหล่งวิชาการอยู่ห่างไกลและกระจายตัวในแต่ละอำเภอควรมีศูนย์วิชาการเบ็ดเสร็จ ทั้งเรื่องเกษตร อุตสาหกรรมชุมชน การค้าขาย รวมกันอยู่ที่เดียว โดยใช้กำลังคนที่มีอยู่แล้วมารวมกันที่นี่

5. เชื่อมต่อการค้าขาย ชุมชนมีกำลังน้อยและช่วงสั้น ควรจะมีการเชื่อมต่อให้มีกำลังและมีช่วงยาวขึ้น โดยกระทรวงมหาดไทยจัดสถานค้าในระดับอำเภอทุกอำเภอ ให้เกษตรกรสามารถนำผลิตผลของเขามาขาย บริษัทใหญ่ ๆ เพื่อชุมชน สามารถรับผลิตผลของ ชุมชนไปขายศูนย์การค้าในเมืองและส่งออกต่างประเทศ ระบบการค้าขายเชื่อมต่อเช่นนี้จะทำให้หน้าที่เป็นระบบข้อมูลข่าวสารให้ชุมชนว่าจะไรขายได้ ไรขายไม่ได้ ราคาเท่าไร

6. สื่อเพื่อสังคม รัฐบาลควรส่งเสริมสนับสนุนและใช้กฎหมาย ให้สื่อต่าง ๆ ทำความเข้าใจเรื่องชุมชนและสื่อเรื่องชุมชน ตลอดจนให้มีวิทยุชุมชนที่ชุมชนจะใช้สื่อสารกันไปได้ สื่อเพื่อสังคมหรือสื่อเพื่อชุมชนนี้จะทำให้เกิดกระแสสังคม และเป็นเครื่องมือเรียนรู้ของชุมชนที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยรวดเร็ว

7. ปรับวิธีงบประมาณและตั้งกองทุนเพื่อชุมชนมีกำลังทางราชการที่ทำงานในชุมชนเป็นอันมาก แต่กำลังเหล่านี้เอากลับเป็นตัวตั้งมากกว่าเอาชุมชนเป็นตัวตั้ง จึงไม่ค่อยได้ผลเกิดความสูญเสียเปล่ามาก ไม่ประสานกันในพื้นที่ ควรมีการปรับวิธีการงบประมาณให้เอาพื้นที่หรือชุมชนเป็นตัวตั้งกองทุนเพื่อชุมชนที่เป็นอิสระและมีประสิทธิภาพ จะเป็นเครื่องมือให้ชุมชนเข้มแข็ง

8. ออกกฎหมายเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มีโครงสร้างที่จะส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ควรมีการศึกษาให้ดีและนำมาออกกฎหมายให้มีการปฏิบัติ รวมทั้งการศึกษาโครงสร้างและกระบวนการที่จะส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ยกเลิกกฎหมายที่ขัดกับบัญญัติกฎหมายที่ส่งเสริม

9. การฝึกอบรมทักษะการสร้างความเป็นชุมชน ในการส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มสร้างความเป็นชุมชนทั่วประเทศ ต้องการผู้มีทักษะเป็นจำนวนมาก ในขั้นต้นควรรวมกำลังกันให้การฝึกอบรมอย่างเข้มข้นกับคนจำนวนหนึ่งประมาณ 100-200 คน เพื่อเป็นกำลังใจในการประสานงานในระยะต่อไป ควรจะมีการตั้งศูนย์วิจัยและพัฒนาทักษะการสร้างความเป็นชุมชนในมหาวิทยาลัย และสถาบันราชภัฏทุกแห่ง รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ หรือแม้หน่วยราชการ ศูนย์เหล่านี้ควรรวบรวมความรู้เกี่ยวกับวิธีการที่ส่งเสริมให้คนทำงานแบบรวมกลุ่ม

10. การวิจัยเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนและการประเมินผล กิจกรรมตั้งแต่ 1 ถึง 9 ล้วนต้องการการวิจัยเพื่อสร้างความรู้และเอาความรู้ไปใช้จะได้ทำงานได้ ถูกต้อง ควรมีการเพิ่มงบประมาณ การวิจัยเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีกลไกการจัดการที่อิสระ และมีคุณภาพ นักรทพิช นาดสุภา (2529 อ้างถึงใน วารุณี พงษ์ภิญโญ, 2545, หน้า 18) ได้เสนอการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนว่า เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นให้มั่นคง ดังนี้

1. การพัฒนาจะต้องเป็นแบบกลุ่ม (Collective) ชาวบ้านจะต้องรวมกลุ่มกันเป็นชุมชนเป็นหมู่บ้าน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่
2. ต้องมีจิตสำนึก มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual aid) พื้นฐานก็คือการพึ่งตนเอง ขึ้นอยู่กับจิตใจความสมัครใจที่จะทำให้ผู้อื่น
3. จิตสำนึกจะต้องผลิตซ้ำขึ้นมาอีกได้ คือต้องให้มันสร้างขึ้นมาใหม่ให้แจ่มชัดต่อเนื่อง
4. ต้องมีการรวมตัวกันในรูปสหพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มในหน่วยย่อย ในหมู่บ้าน

5. การประสานวัฒนธรรม ส่งเสริมให้ชาวบ้านประสานวัฒนธรรมของตัวเอง หรือกิจกรรมของตัวเองกับบุคคลกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมด้วย

6. ชุมชนควรมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสถานะแวดล้อมธรรมชาติ
- ปัจจัยเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชน

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (2541, หน้า 133-135) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่เสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นจริง ดังนี้

1. การวิเคราะห์สถานการณ์ จะต้องร่วมมือกันระหว่างชาวบ้าน ผู้นำ ชาวบ้าน นักพัฒนา นักวิชาการ ในเรื่องคอยสนใจและความร่วมมือของชุมชน รอบตัวความต้องการของผู้บริโภคและตลาด
2. การเตรียมคนที่จะเข้าร่วมทำกิจกรรม เพื่อร่วมกันสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชน
3. การสร้างกติการ่วมของผู้นำชาวบ้าน และภาคีผู้บริโภค โดยมีการจัดสรรความรับผิดชอบ ระดมทุน การผลิต แปรรูป การค้า การใช้ทุน และอื่น ๆ อันเป็นกติกากึ่งตกลงร่วมกัน
4. การระดมหุ้นและทุนจากชุมชน ในรูปของการออมทรัพย์ อันเป็นการระดมหุ้นและในรูปของทุน แล้วนำเงินมาลงทุนในการทำกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งการระดมทุนจากภายในชุมชน อันทำให้กิจกรรมเกิดความยั่งยืน
5. การควบคุมคุณภาพสินค้า มีการควบคุมคุณภาพที่มีระดับ ความสม่ำเสมอ โดยการควบคุมการผลิต และกระบวนการคัดเลือกผลผลิต/สินค้าที่มีประสิทธิภาพ

6. การแบ่งผลกำไรตามกติกา ตามกติกาที่กลุ่มได้ร่วมกันจัดตั้งขึ้น การมีที่เลี้ยงที่ไว้วางใจกันได้ เพื่อช่วยวิเคราะห์สภาพปัญหา สถานการณ์การผลิต การแปรรูป การค้า และเทคนิควิธีการต่าง ๆ อาจจะเป็นนักวิชาการเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ภูมิปัญญาชาวบ้านและผู้เชี่ยวชาญ ต่าง ๆ

มงคล ค่านานินทร์ (2541, หน้า 27) ได้กล่าวถึงปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชน กระบวนการเศรษฐกิจชุมชนและกำไรจากส่วนเกินเศรษฐกิจชุมชน ดังนี้

1. ปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชน ปัจจัยต่อไปนี้อาจถือว่าเป็นปัจจัยที่จำเป็นยิ่งที่จะเป็นแรงผลักดันให้เกิดเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่ หากละเลยจะทำให้กิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนเกิดขึ้นยากและไม่ยั่งยืนด้วย

1.1 การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 1) การพัฒนาผู้นำเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่ ให้มีความรู้และสามารถในการวิเคราะห์ความจำเป็นที่ต้องทำการผลิต การแปรรูป การค้า และการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก ความสามารถในการระดมคน เงินทุน การบริหารและการจัดการกระบวนการผลิต การแปรรูป และการใช้ทุน 2) การพัฒนาชาวบ้าน ที่สนใจในกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนนั้นให้มีความรู้และความสามารถด้านเทคนิคการผลิตและ การแปรรูป และ 3) การพัฒนาเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง ให้รู้จักซึ่งในอุดมการณ์และเทคนิคการกระตุ้นเชื่อมประสานเพื่อเศรษฐกิจชุมชน

1.2 การพัฒนากลุ่มและองค์กรชุมชน ต้องเข้าใจว่าการสร้างกลุ่มและดำเนินกิจกรรมในรูปกลุ่มที่มีผู้นำชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องร่วมกันทำงานเป็นหัวใจของเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งการทำงานโดยวิธีการนี้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยที่คนชนบทยังเกี่ยวพันกันและกัน และสอดคล้องกับข้อจำกัดทางเศรษฐกิจของคนในชนบท เพราะต่างฝ่ายต่างก็มีทุนทรัพย์และเครื่องมือการทำกินที่ไม่มากนัก

1.3 การพัฒนาพื้นฐานเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้มาซึ่งเงินทุนว่าเงินทุนที่ได้จากการระดมทุนภายในหมู่บ้าน จากชาวบ้านผู้สนใจจริงจังในการผลิตและการแปรรูปจะถูกนำไปใช้อย่างสมเหตุสมผล มีความต่อเนื่องและไม่ค่อยเสียหายจากการคดโกงด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งผิดกับเงินทุนที่รัฐสนับสนุนผ่านหน่วยงานราชการและเงินของภาคเอกชนที่ถูกนำไปใช้อย่างไม่ระมัดระวัง เพราะชาวบ้านมักถือว่าไม่ใช่เงินของเขา การได้มาซึ่งเงินทุนอาจได้จากกิจกรรมออมทรัพย์ การระดมหุ้น การระดมทุน การตั้งธนาคารหมู่บ้านหรือจากการรับทุนช่วยเหลือจากภายนอก สมทบกับทุนภายในชุมชนนั้น

1.4 การพัฒนาพื้นฐานกายภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคและการผลิต มีผู้กล่าวไว้ว่าในช่วงฤดูแล้งหรือกระทั่ง ฤดูฝนขาดช่วง ชาวบ้านส่วนใหญ่จะใช้เวลากับการหาน้ำเพื่อกินเพื่อใช้ด้วยความสำคัญ เมื่อขาดน้ำคนหนุ่ม-สาว และคนที่ยังมีร่างกายแข็งแรงจะอพยพ

หางานทำนอกพื้นที่ ดังนั้นจะหวังให้ชาวบ้านทำกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนอย่างเนืองแน่นเป็นไปได้อย่างยิ่ง

2. กระบวนการเศรษฐกิจชุมชน เมื่อได้เหตุปัจจัยทั้ง 4 ข้างต้นแล้วกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนก็พร้อมจะดำเนินการได้ ในกรณีนี้จะเห็นกิจกรรมการผลิต การบริโภค การแปรรูป และการขาย (ในหมวดเศรษฐกิจชุมชน) ดำเนินไปอย่างเป็นรูปธรรม อนึ่งหากพื้นที่ใดมีปัจจัยที่จำเป็นยิ่งพร้อมแล้วก็อาจดำเนินการเศรษฐกิจชุมชนได้เลย แต่ในความจริงนั้นคงหาพื้นที่ที่มีความพร้อมเช่นนั้นยาก อาจมีปัจจัยบางอย่างที่ยังไม่ดีพอก็ต้องพัฒนาปัจจัยนั้น ๆ ก่อนแล้วจึงค่อยดำเนินการผลิตต่อไป

เพื่อความเข้าใจในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนนี้จะขอขยายความพร้อมยกตัวอย่างที่เกิดขึ้นจริงในภาคอีสาน กล่าวคือกิจกรรมในกระบวนการนี้อาจจำแนกได้ดังต่อไปนี้

- 2.1 ผลผลิตจากผ้า เช่น การทำผ้าฝ้ายทอมือย้อมสีธรรมชาติ ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าขาวม้า ผ้าโสร่ง และกระเป๋าชนิดต่าง ๆ
- 2.2 ผลผลิตตัดเย็บเสื้อผ้า เช่น การตัดเย็บเสื้อผ้าและผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ภายในบ้านและสำนักงาน และเสื้อผ้าเครื่องแบบของพนักงานบริษัท และข้าราชการ
- 2.3 ผลผลิตจักสานไม้ไผ่และหวาย เช่น ตะกร้า เข่ง กระจาด เสื้อหวาย ก่องข้าวกะดัง และหัตถกรรมไม้ไผ่อีกมาก
- 2.4 ผลผลิตอาหารและการแปรรูป เช่น ผัก ผลไม้ ที่ปลอดสารเคมี ผลผลิตจากผลไม้พร้อมดื่ม หัวเชื้อเครื่องดื่มเข้มข้นไวน์จากผลไม้ชนิดต่าง ๆ (เช่น มะยม มะเฟือง มะขาม สับปะรด เป็นต้น) สมุนไพรผง ข้าวปลอดสารพิษ และน้ำตาลก้อนปลอดสารเคมี
- 2.5 ผลผลิตวัสดุ เช่น เครื่องปั้นดินเผา ผลผลิตโลหะ (เช่น มีด เสียม เคียว ขวาน จอบ) ผลผลิตเครื่องเงิน ผลผลิตเครื่องหนัง ผลผลิตวัสดุก่อสร้าง (เช่น อิฐบล็อก อิฐทนไฟ กระเบื้องมุงหลังคา และกรอบประตูหน้าต่างเหล็ก)

3. กำไรส่วนเกินจากเศรษฐกิจชุมชน สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มชาวบ้านที่ทำกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนและได้ผลดี จะมีกำไรส่วนเกินซึ่งได้หักค่าใช้จ่ายออกแล้ว คณะกรรมการดำเนินงานจะแบ่งส่วนกำไรเพื่อสนับสนุนกิจกรรมในชุมชนโดยไม่เรียกเงินคืนในภายหลังกิจกรรมที่มักได้รับการอุดหนุนได้แก่

- 3.1 การให้การศึกษาแก่เยาวชนในระบบโรงเรียนในรูปแบบของหนังสือเรียน อาหารกลางวัน อุปกรณ์กีฬา อีกทั้งได้ให้การอุดหนุนในรูปแบบการศึกษาดูงานการพัฒนาแก่เยาวชน และชาวบ้าน

3.2 การให้ความอนุเคราะห์ในชุมชน แก่เยาวชนหญิง-ชายที่เมื่อออกจากการศึกษาภาคบังคับแล้วต้องการมีเงินทุนเพื่อประกอบอาชีพ แก่คนชราในรูปแบบการให้เงินช่วยเหลือการรักษาพยาบาล และแก่คนพิการในรูปแบบการสนับสนุนกิจกรรมที่เหมาะสมกับเขาเหล่านั้น

3.3 การสร้างสาธารณูปโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการสร้างประปาหมู่บ้าน การสร้างถนนคอนกรีตขนาดเล็ก และการขุดสระ โดยทั้งหมดไม่ได้ใช้งบประมาณแผ่นดิน โดยผ่านองค์การบริหารส่วนตำบล หากแต่ได้จากการแบ่งกำไรจากกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน และกิจกรรมเศรษฐกิจมาสนับสนุน (ในหมวดสาธารณูปโภค)

3.4 การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มพัฒนาอาชีพจำนวนไม่น้อยในปัจจุบันนี้ได้เห็นความสำคัญของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนกับทรัพยากรดิน น้ำ และป่า กลุ่มเหล่านี้ได้สนับสนุนทุนบางส่วนร่วมกับโรงเรียน ชุมชน และหน่วยงานจากภายนอกส่งเสริมเยาวชนในชุมชนร่วมกิจกรรม เพื่อให้เขาเหล่านั้นเห็นคุณค่ากับทรัพยากรดังกล่าว

สรุปได้ว่า ปัจจัยการเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมี การวิเคราะห์สถานการณ์ การเตรียมความพร้อมทั้งชาวบ้าน การระดมทุนทั้งทุนทางสังคมและ การระดมทุน มีการวางระเบียบอย่างง่าย ๆ ในการบริหารจัดการ ทั้งนี้จะต้องวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ผลักดันของเศรษฐกิจชุมชน เช่น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กายภาพ เศรษฐกิจ และ การพัฒนากลุ่ม/ องค์กรชุมชน ที่ก่อให้เกิดกระบวนการของเศรษฐกิจชุมชน และการจัดสรรส่วนเกินจากการทำกิจกรรมเพื่อจัดสรรเป็นสวัสดิการของชุมชนในด้านต่าง ๆ อันเป็นหนทางที่สร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มเศรษฐกิจหรือชุมชน ที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาอาชีพ และ การกระจายรายได้ให้แก่ประชาชนในชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการสะสมทุน

กระบวนการสะสมทุนตามแนวคิดของมาร์กซิสต์

ตามตัวแบบของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวมาร์กซิสต์ กระบวนการสะสมทุน ก็คือการเปลี่ยนมูลค่าส่วนเกินที่ได้จากการเอารัดเอาเปรียบผู้ใช้แรงงานให้เป็นทุนใหม่ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นพลังที่สำคัญของระบบทุนนิยมอันเป็นผลให้เกิดการผลิตขนาดใหญ่ที่นำไปสู่การผูกขาด (ชัยณรงค์ เกรือนวน 2550, หน้า 18)

ในแง่ของกระบวนการสะสมทุนนั้นคาร์ล มาร์ก ได้อธิบายการสะสมทุนของระบบนายทุนด้วย ทฤษฎีมูลค่าส่วนเกิน (Theory of surplus value) โดยผสมเข้ากับทฤษฎีมูลค่าของเศรษฐศาสตร์รุ่นคลาสสิก ที่ถือว่ามูลค่าของสิ่งต่าง ๆ นั้นขึ้นอยู่กับปริมาณแรงงานที่เกี่ยวข้องในการผลิต แรงงานนี้เป็นแรงงานโดยทั่วไป (Abstract labour) ซึ่งใช้คิดเทียบกับแรงงานจริง ๆ ได้ เช่น ของช่างฝีมือ เป็นต้น ปริมาณแรงงานที่เข้าสู่มูลค่าของสินค้าดังกล่าว ไม่ใช่ปริมาณที่แท้จริงซึ่งใช้

ผลิตสินค้าแต่ละอย่าง หากเป็นปริมาณที่จำเป็นทางสังคมภายใต้เงื่อนไขที่คงที่ แรงงานจึงเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดมูลค่าตามหลักของทฤษฎีมูลค่าเชิงแรงงาน (Labour theory of value) นอกจากนี้แล้ว พวกเขาเชื่อว่า ค่าจ้างของแรงงานยังมีแนวโน้มที่จะอยู่ ณ ระดับพอยังชีพอยู่ได้ (Subsistence) เสมอไป ซึ่งก็เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับทฤษฎีประชากร ที่ถือว่า ค่าจ้างมักจะอยู่ที่ระดับพอยังชีพ เพราะถ้าสูงกว่านี้แล้วการแข่งขันของผู้ใช้แรงงานที่มีจำนวนมากขึ้น สำหรับการจ้างงาน ก็จะดึงค่าจ้างให้ลงมาสู่ระดับเดิม

มาร์กซ์วิจารณ์ทฤษฎีเหล่านั้น และให้ข้อสรุปที่แตกต่างออกไปค่อนข้างมาก กล่าวหาว่า ในปัจจัยการผลิตทุกอย่างที่มีอยู่ แรงงานทั้งที่ใช้สมองและที่ทำด้วยมือเท่านั้น ที่เป็นสิ่งสร้างสรรค์ต่อมูลค่า ส่วนวัตถุและเครื่องมือที่ใช้ในการผลิตไม่ได้สร้างสิ่งใดเลย เพียงแต่สามารถถ่ายทอดไปสู่ผลผลิตสุดท้าย โดยไม่ได้เปลี่ยนมูลค่าที่แรงงานได้ใส่เข้าไปในการผลิตอยู่แล้ว ผู้ใช้แรงงานต่างหากที่ผลิตมากกว่าความจำเป็นสำหรับการยังชีพของตน แต่กลับได้รับค่าจ้างพอให้ยังชีพอยู่เท่านั้น ส่วนที่เหลือจากการผลิตจะผ่านไปสู่นายทุน ผู้ซื้อพลังแรงงานของเขาด้วยค่าจ้างแค่พอยังชีพ ส่วนเกินของค่าจ้างจ่ายสำหรับการยังชีพของผู้ใช้แรงงานนี้เรียกว่า มูลค่าส่วนเกิน ที่นำมาใช้เป็นกำไร ดอกเบี้ย และค่าเช่า สิ่งที่เกิดขึ้นได้เนื่องจากผู้ใช้แรงงานไม่มีที่ดินหรือเครื่องมือการผลิตต่าง ๆ จึงไม่สามารถใช้พลังทางการผลิตของตนเองให้เกิดมูลค่าโดยตรง ได้แต่ขายพลังแรงงานของตนให้แก่ นายทุน เพื่อการดำรงชีวิตเท่านั้น การคงอยู่ของชนชั้นกรรมกรจึงจำเป็นต่อการคงอยู่ของระบบนายทุน การเริ่มต้นของอย่างแรกจึงเป็นการเริ่มต้นของสังคมระบบนายทุนด้วย

มาร์กซ์มองว่า มูลค่าส่วนเกินเกิดจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่อาศัยความร่วมมือกัน และการแบ่งงานกันทำ คนจำนวนมากทำงานร่วมกันย่อมผลิตได้มากกว่าคนจำนวนเท่ากันแต่ทำงานแยกกัน คนเราจะทำงานร่วมกันได้ต้องใช้เครื่องมือการผลิตที่แพงขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งคนไม่ที่ทรัพย์สินทำไม่ได้ แต่นายทุนจะทำให้เขาได้ จึงสามารถจัดสรรการเพิ่มขึ้นทั้งหมดของพลังในการผลิต จากการร่วมมือของแรงงาน ให้เป็นมูลค่าส่วนเกินได้ ผู้ใช้แรงงานจะได้รับค่าจ้างมูลค่าของพลังแรงงานส่วนบุคคลของเขาในรูปของการยังชีพ แต่นายทุนจะได้รับทุกอย่างที่นอกเหนือจากนี้ และส่วนเกินนั้นก็จะมียกขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อแรงงานมีพลังการผลิตสูงขึ้น เหล่านี้คือองค์ประกอบสำคัญของทฤษฎีมูลค่าส่วนเกิน ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีราคาแต่อย่างใด

มาร์กซ์ถือว่า ทุนที่ใช้ในการผลิตก็ก่อให้เกิดมูลค่าส่วนเกินด้วย เนื่องจากสามารถซื้อพลังแรงงานด้วยราคาที่น้อยกว่าแรงงานในการผลิต ทุนที่ใช้ซื้อพลังแรงงานเท่านั้นที่ก่อให้เกิดมูลค่านี้ขึ้นมา ส่วนทุนที่ใช้ซื้อวัตถุดิบเครื่องมือในการผลิตไม่ก่อให้เกิดศักยภาพดังกล่าว ซึ่งเรียกว่า ทุนคงที่ (Constant capital) เพราะมันเพียงแต่ถ่ายทอดมูลค่าที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปสู่สินค้าที่สำเร็จรูปแล้ว สำหรับทุนที่ใช้ซื้อพลังแรงงานเรียกว่า ทุนผันแปร (Variable capital) เพราะมีศักยภาพที่ก่อให้เกิดส่วนเกินแก่ผู้ที่เป็นเจ้าของ ไม่มีสิ่งใดที่เป็นสินค้าเอกเทศหรือผลผลิตเป็นรายการ เพราะระบบ

นายทุนเป็นเรื่องของการผลิตร่วมกันและประสานกัน ที่ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ความร่วมมือของพลังแรงงาน เพื่อมูลค่าส่วนเกินของนายทุน ผู้ใช้แรงงานแต่ละคนจะอ้างสิทธิจากแรงงานของตนในผลผลิตรวมไม่ได้ เนื่องจากแรงงานของเขาไม่มีผลผลิตเพราะปนอยู่กับของคนอื่นเป็นจำนวนมาก ในทำนองเดียวกัน ก็แยกผลผลิตของโรงงานหนึ่ง ๆ หรือการผลิตของนายทุนรายการหนึ่ง ๆ ไม่ได้เช่นกัน เพราะจริง ๆ แล้วมีเพียงผลผลิตเดียว มีนายทุนที่ร่วมมือกันขนาดมหึมาเพียงหนึ่งเดียว และมีผู้ใช้แรงงานจำนวนมากเพียงหนึ่งเดียวที่อยู่ภายใต้แบบในการสร้างมูลค่าส่วนเกินขึ้นมา อนึ่งราคาสินค้าแต่ละตัวถือเป็นกลไกที่ซับซ้อนนายทุนมีส่วนร่วมกันในเงินนั้น ปริมาณแรงงานที่ใส่เข้าไปในการผลิต จึงเป็นเครื่องวัดมูลค่าของผลผลิตทางสังคมโดยรวมไม่ใช่ของสินค้านี้สินค้านั้น โดยเฉพาะ การเอาเปรียบจึงเกิดขึ้นจากการจัดสรรของชนชั้นนายทุน ซึ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของการผลิตร่วมกัน ผู้ใช้แรงงานแต่ละคนมีลักษณะเป็นเพียงนามธรรมอย่างหนึ่งเท่านั้น ชนชั้นทางสังคมทั้งหลายต่างหากที่เป็นความจริง สาระสำคัญของทุนจึงเป็นเรื่องของการเอาเปรียบชนชั้นกรรมกร (Proletariate) โดยชนชั้นนายทุน ไม่ใช่การเอาเปรียบผู้ใช้แรงงานคนหนึ่งโดยนายทุนผู้หนึ่ง (ทินพันธุ์ นาคะคะ, 2541, หน้า 8-10)

ตัวอย่างการอธิบาย และกฎบางข้อที่มาร์กซ์ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับ มูลค่าส่วนเกิน อัตรา และปริมาณมูลค่าส่วนเกินต่าง ๆ เช่น ในกระบวนการผลิตที่มีการใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนคือ $M-C-M'$ โดยที่ M เป็นเงินที่นายทุนจ่ายไปในการผลิต แล้วได้สินค้า C มา จากนั้นก็ขายสินค้าไปได้เงินมาเป็น M' นั้น ในที่นี้ $M' = M + \Delta M$ คือเท่ากับเงินที่จ่ายไปตอนแรก บวกกับส่วนที่เพิ่มขึ้นมา ส่วนที่เพิ่มหรือเกินจากมูลค่าเริ่มแรกนี้ เรียกว่า มูลค่าส่วนเกิน (ทินพันธุ์ นาคะคะ, 2541, หน้า 12)

ปริมาณของมูลค่าส่วนเกินที่ผลิตขึ้นมา ย่อมเท่ากับปริมาณของทุนหมุนเวียนที่ใช้ไป คูณด้วยอัตรามูลค่าส่วนเกิน หรืออีกนัยหนึ่งคือ มันถูกกำหนดด้วยอัตราส่วนระหว่างปริมาณพลังแรงงานที่ถูกเอาเปรียบพร้อม ๆ กัน โดยนายทุนคนเดียวกันกับปริมาณของการเอาเปรียบพลังแรงงานแต่ละบุคคล การลดปริมาณทุนหมุนเวียน โดยการเพิ่มอัตรามูลค่าส่วนเกินนั้น ย่อมกระทำได้ในขอบเขตที่จำกัด โดยการเพิ่มระดับการเอาเปรียบพลังแรงงาน ก็ทำได้ในขอบเขตที่จำกัด เช่นเดียวกัน

ถ้ามูลค่าของพลังแรงงาน กับระดับของการเอาเปรียบพลังแรงงานคงที่ ปริมาณของมูลค่ากับมูลค่าส่วนเกินที่ผลิตขึ้นตามลำดับ โดยผลรวมต่าง ๆ กันของทุน จะเป็นสัดส่วนโดยตรงกับปริมาณของทุนหมุนเวียนของผลรวมต่าง ๆ เหล่านี้ หรืออีกนัยหนึ่งคือ กับปริมาณของแต่ละทุนหมุนเวียนที่ถูกเปลี่ยนเป็นพลังแรงงานที่ใช้อยู่ ถ้าชั่วโมงทำงานคงที่ ปริมาณมูลค่าส่วนเกินจะเพิ่มสูงขึ้นได้ โดยการเพิ่มจำนวนกรรมกร โดยการเพิ่มประชากรแรงงาน

มูลค่าส่วนเกินเกิดจากการขยายชั่วโมงทำงาน เรียกว่า มูลค่าส่วนเกินสัมบูรณ์ (Absolute surplus value) แต่มูลค่าส่วนเกินเกิดจากการลดเวลาแรงงานที่จำเป็น และโดยการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับในสัดส่วนเปรียบเทียบขององค์ประกอบทั้งสองของชั่วโมงทำงาน เรียกว่า มูลค่าส่วนเกินเปรียบเทียบ (Relative surplus value)

ดังที่ได้กล่าวข้างต้นว่า ทูที่ใช้ในการประกอบธุรกิจตามแนวคิดของมาร์กนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเภท คือ ทูคงที่ (Constant capital หรือ C) และตูผันแปร (Variable capital หรือ V) อัตราส่วนระหว่างตูคงที่กับตูผันแปร เรียกว่า องค์ประกอบอินทรีย์ของตู (Organic composition of capital = C/V) สินค้าที่แรงงานสร้างขึ้นใหม่แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่นายตูนำไปเรียกว่าส่วนเกิน (Surplus value หรือ S) และส่วนที่เป็นค่าจ้างแรงงานก็คือตูผันแปร (V) มาร์กเรียกอัตรส่วนระหว่างค่าส่วนเกินกับค่าจ้างนี้ว่า อัตราส่วนเกิน (Rate of surplus value = S/V) ถ้าอัตราส่วนนี้สูงขึ้นเท่าใด ก็แสดงว่านายตูเอาส่วนของสินค้าที่สร้างขึ้น ไปมากเท่านั้น อัตราส่วนนี้จึงมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า อัตราการขูดรีด (Rate of exploitation) (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544 อ้างถึงใน ชัยณรงค์ เครือนวน 2550, หน้า 19)

ดังนั้นเมื่อการผลิตของระบบนายตูดำเนินต่อไปจะก่อให้เกิด กระบวนการสะสมตู (Accumulation of capital) กระบวนการสะสมตูตามแนวคิดนี้ คือ การนำเอาส่วนเกินมาลงทุนใหม่ เป็นการเพิ่มค่าส่วนเกินอาจทำได้โดยการลงทุน การใช้เครื่องจักร ใช้เทคนิคสมัยใหม่ อันจะเป็นผลให้แรงงานใช้เวลาผลิตสินค้าน้อยลง ทำให้สามารถผลิตสินค้าส่วนเกินใหม่แก่นายตูมากขึ้น ฉะนั้นค่าส่วนเกินทั้งหมดจึงต้องสูงขึ้นเรื่อย ๆ ขณะเดียวกันผลจากกระบวนการสะสมตูก็ทำให้ค่าจ้างมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นด้วย ทั้งนี้เพราะอำนาจการผลิต (Productivity) ของแรงงานเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามถ้าจะพิจารณาให้ละเอียดแล้วก็จะพบว่า อัตราค่าจ้างที่เพิ่มขึ้นนั้นจะเป็นสัดส่วนที่ต่ำกว่าค่าส่วนเกินที่นายตูได้รับ เมื่อการสะสมตูดำเนินต่อไปตูทั้งหมดจะกระจุกตัวใหญ่ขึ้น (Concentration of capital) ค่าส่วนเกินทั้งหมดจะเพิ่มขึ้น ส่วนผลของการสะสมตูในระยะยาว มาร์กซ์ได้อธิบายว่าอัตรากำไรเฉลี่ย (Average rate of profit) จะมีแนวโน้มลดลง การที่อัตรากำไรมีแนวโน้มลดลงทำให้นายตูขนาดเล็กไม่สามารถอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยวจึงต้องรวมเข้ากับตูขนาดใหญ่ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจะทำให้การแข่งขันระหว่างนายตูจะมีความรุนแรงขึ้น นายตูขนาดใหญ่จะทำลายนายตูขนาดเล็กโดยการดูดกลืนกลุ่มที่มีขนาดเล็กกว่า ท้ายที่สุดนายตูขนาดเล็กจะกลายเป็นผู้ขายแรงงาน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544 อ้างถึงใน ชัยณรงค์ เครือนวน 2550, หน้า 19)

ขั้นตอนการสะสมตูตามความคิดของเลนิน

เลนิน ได้เสนอขั้นตอนการสะสมตูในส่วนของภาคอุตสาหกรรมในประเทศไทยโดยแบ่งออกเป็นขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้ (เลนิน, 2527, หน้า 393-400; สมชาย ใ้วถาวร, 2549, หน้า 20-24)

1. อุตสาหกรรมในครัวเรือน เป็นการผลิตที่ยังติดอยู่กับเศรษฐกิจธรรมชาติ คือ เศรษฐกิจที่ยังไม่ได้ใช้ระบบเงินตราและการผลิตอุตสาหกรรมในครัวเรือนก็ยังไม่ถือเป็นอาชีพ ลักษณะสำคัญของอุตสาหกรรมในครัวเรือน คือ เป็นอุตสาหกรรมที่ครอบครัวเกษตรกรรมนำวัตถุดิบที่พวกเขาผลิตไปแปรรูป เช่น ผลิตภัณฑ์ฝ้าย ปอ เครื่องใช้ที่ทำด้วยไม้ เป็นต้น อุตสาหกรรมในครัวเรือนเป็นอุตสาหกรรมที่เป็นเครื่องฟางของเศรษฐกิจเพื่อยังชีพ หรือเศรษฐกิจธรรมชาติเพื่อสนองตอบการบริโภคส่วนบุคคล การที่อุตสาหกรรมในครัวเรือนยังไม่ถือเป็นอาชีพ เนื่องจากอุตสาหกรรมดังกล่าวยังผูกติดอยู่กับเกษตรกรรมอย่างแยกไม่ออก

2. หัตถกรรมหรืออาชีพช่างฝีมือ (Handicraft) หัตถกรรมเป็นรูปแบบแรกของอุตสาหกรรมที่แยกตัวออกมาจากเกษตรกรรม ซึ่งดำเนินการผลิตอย่างแคบ ๆ ภายในท้องถิ่น เนื่องจากเป็นการผลิตสิ่งของตามคำสั่งของผู้บริโภคแต่ยังไม่ถือเป็นการผลิตสินค้าโดยตรง ซึ่งหัตถกรรมมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

2.1 ผลิตผลิตภัณฑ์ขึ้นตามใบสั่งสินค้าของผู้บริโภค และวัตถุดิบอาจเป็นของผู้บริโภคที่สั่งจองสินค้าหรืออาจจะเป็นของช่างฝีมือก็ได้ ส่วนค่าตอบแทนอาจจ่ายเป็นเงินตราหรือจ่ายเป็นสิ่งของ อาชีพช่างฝีมือเป็นส่วนประกอบที่จำเป็นของชีวิตคนในเมืองและเป็นส่วนที่เพิ่มเติมจากเศรษฐกิจการเกษตรในชนบท เช่น การฟอกหนัง การทำรองเท้า การตัดเย็บเสื้อผ้า การตีเหล็ก การซ่อมผ้าในครัวเรือน ซ่อมและตกแต่งผ้าขนสัตว์ โม่แป้ง ฯลฯ

2.2 หัตถกรรมยังไม่ถือเป็นการผลิตสินค้าที่มีการหมุนเวียนของสินค้า กล่าวคือ เมื่อช่างฝีมือได้รับค่าแรงในรูปแบบเงินตราหรือจำหน่ายผลิตภัณฑ์ส่วนหนึ่งที่ได้จากการทำงาน ก็นำไปซื้อวัตถุดิบและเครื่องมือการผลิตของตน และผลิตภัณฑ์จากการใช้แรงงานของช่างฝีมือก็ไม่ปรากฏว่ามีวางขายในท้องตลาด ดังนั้นอาชีพช่างฝีมือจึงเปรียบเสมือนเกษตรกรรมขนาดย่อมแบบพอบ้านปกครองลูกบ้าน

3. อุตสาหกรรมรายย่อยของผู้ผลิตสินค้ารายย่อย (Small commodity producer) อุตสาหกรรมรายย่อยนี้เกิดขึ้นเมื่อช่างฝีมือหันไปผลิตเป็นสินค้าเพื่อออกจำหน่ายในท้องตลาด ดังนั้นจึงเป็นการผลิตที่มีโครงสร้างแบบนายทุนน้อย ลักษณะสำคัญของอุตสาหกรรมรายย่อยก็คือ การที่ช่างฝีมือหันไปผลิตสินค้าเพื่อวางขายในท้องตลาด เกิดขึ้นเมื่อช่างฝีมือมีโอกาสสัมผัสกับตลาดแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยเริ่มต้นจากการทดลองนำผลิตภัณฑ์หรือสิ่งที่เหลืออยู่ในมือหรือผลิตภัณฑ์ที่ทำขึ้นในยามว่างนำไปจำหน่าย เช่น การสานตะกร้า การฟอกหนัง เครื่องปั้นดินเผา ตัดเย็บเสื้อผ้า ทำของเล่น เป็นต้น การผลิตสินค้าในช่วงแรกของอุตสาหกรรมรายย่อยจะมีการแข่งขันระหว่างช่างฝีมือจำนวนน้อย เนื่องจากช่างฝีมือรายย่อยพยายามขัดขวางไม่ให้มีการแข่งขันกันและพยายามปกปิดการผลิตของตัวเองให้เป็นความลับ การแยกตัวของผู้ผลิตสินค้าอุตสาหกรรมรายย่อยเกิดจากแนวโน้มของการขยายโรงงานผลิตสินค้าที่นับวันจะใช้กรรมกรรับจ้างมากขึ้นควบคู่กันไป

กับการเพิ่มจำนวนแรงงานในครัวเรือน ดังนั้นการร่วมงานภายในครอบครัวจึงเป็นพื้นฐานของการร่วมงานแบบทุนนิยม นอกจากนี้การขยายโรงงานดังกล่าวยังทำให้ประสิทธิภาพของแรงงานยกระดับสูงขึ้นด้วย

4. การผลิตแบบการร่วมงานกันอย่างง่าย ๆ ภายใต้ระบบทุนนิยม (Capitalist simple cooperation) การผลิตดังกล่าวนี้เป็นกระบวนการทำงานที่ถูกควบคุมเข้าไปอยู่ภายใต้สังกัดของทุน เนื่องจากการใช้กรรมกรรับจ้างจำนวนมากในสถานที่ทำงานเดียวกัน ดังนั้นการผลิตอุตสาหกรรมแบบทุนนิยม การร่วมงานแบบง่าย ๆ ภายใต้การผลิตอุตสาหกรรมแบบทุนนิยม มีลักษณะสำคัญ คือ การผลิตเช่นนี้ เป็นการเริ่มต้นของระบบทุนนิยม โดยพัฒนามาจากการผลิตอุตสาหกรรมขนาดย่อมที่กระจัดกระจาย กล่าวคือ ทุนของเอกชนคนเดียวกับการจ้างกรรมกรจำนวนมากในเวลาเดียวกันและสถานที่เดียวกัน ทำให้มีความจำเป็นต้องสะสมทุนจำนวนมากและต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของทุน เช่น การทำเฟอร์นิเจอร์ ถ้าจ้างกรรมกรเพียง 2-3 คน จะได้กำไรเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่ถ้าจ้างกรรมกร 5 คนขึ้นไป ก็สามารถทำกำไรมากขึ้นจนเจ้าของไม่ต้องทำงานด้วย แต่ถ้าจ้างกรรมกรมากกว่า 10 คนขึ้นไป เจ้าของกิจการจะจ้างหัวหน้ากรรมกรมาคุมงานได้

5. การผลิตอุตสาหกรรมแบบโรงงานของระบบทุนนิยม (Capitalist manufacture) อุตสาหกรรมแบบโรงงานเป็นการผลิตที่มีการร่วมงานแบบง่าย ๆ ของระบบทุนนิยม โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานการแบ่งงานภายในของหมู่กรรมกร พื้นฐานของเทคนิคของอุตสาหกรรมแบบโรงงานยังคงเป็นการทำงานแบบใช้มือแบบอุตสาหกรรมรายย่อย แต่มีตลาดที่ใหญ่ขึ้นและดึงคนงานหรือกรรมกรให้มาขึ้นอยู่กับทุนอย่างสิ้นเชิง หมายความว่า มนุษย์ผู้ใช้แรงงานจะต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยการอาศัยค่าจ้างเป็นหลัก อุตสาหกรรมแบบโรงงาน มีลักษณะสำคัญ คือ อุตสาหกรรมแบบโรงงานมีลักษณะของทุนนิยมอย่างชัดเจนเนื่องจากกรรมกรไม่สามารถเป็นอิสระในการใช้แรงงาน แต่ต้องพึ่งพาทุน คือ การเข้ามาขายแรงงาน โดยมีรูปแบบของแรงงานรับจ้างที่หลากหลายต่าง ๆ เช่น เป็นกรรมกรรับจ้างในโรงงานทำงานให้กับเจ้าของโรงงาน โดยตัวเองอยู่กับบ้าน การต้องพึ่งพาอาศัยในการซื้อวัตถุดิบ อุตสาหกรรมแบบโรงงานมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

5.1 ยังเป็นการผลิตที่มีการร่วมกันแบบง่าย ๆ ตามรูปแบบนิยมนบนพื้นฐานการแบ่งงานกันทำ เช่น กินการทอผ้า สามารถแบ่งงานกันออกเป็นฝ่ายย้อมผ้า ฝ่ายม้วนผ้า ฝ่ายจัดการผ้าให้ยืด ฝ่ายทอผ้า และฝ่ายม้วนผ้าพุ่ง ดังนั้นการผลิตแบบอุตสาหกรรมโรงงานซึ่งมีการแบ่งงานกันทำอย่างกว้างขวางและเป็นระบบ

5.2 อุตสาหกรรมแบบโรงงานคล้ายคลึงกับหัตถกรรมขนาดย่อมในแง่ที่อุตสาหกรรมแบบโรงงานยังคงมีรากฐานของการใช้ของการผลิตด้วยมือเป็นหลัก

5.3 อุตสาหกรรมแบบโรงงานคล้ายคลึงกับอุตสาหกรรมที่ใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่ในแง่ที่เป็นอุตสาหกรรมที่มีตลาดขนาดใหญ่ มีการจ้างกรรมกรจำนวนมากและต้องใช้ทุนจำนวนมาก

5.4 อุตสาหกรรมแบบโรงงานอาจมีการจ้างแรงงานโดยให้แต่ละครัวเรือนทำงานแล้วนำชิ้นงานไปส่งโรงงาน อุตสาหกรรมแบบโรงงานมีระบบการฝึกงานเกิดขึ้น เนื่องจากกระบวนการผลิตถูกแบ่งออกเป็นการทำงานแบบเป็นขั้น ๆ ซึ่งทำโดยช่างฝีมือประเภทต่าง ๆ ดังนั้นจึงต้องมีการฝึกอบรมช่างฝีมือเป็นระยะเวลาค่อนข้างยาวนาน

5.5 การแบ่งงานกันทำของอุตสาหกรรมแบบโรงงานบนพื้นฐานการผลิตด้วยมือสามารถแบ่งการผลิตออกเป็นการทำงานที่ง่ายที่สุดหลาย ๆ ประการ เช่น การทำชิ้นส่วนในครัวเรือน การทำงานตามใบสั่งสินค้าของเจ้าของโรงงาน การซื้อวัสดุของผู้ผลิตชิ้นส่วนบางอย่างมาจำหน่ายให้เจ้าของโรงงาน

6. อุตสาหกรรมที่ใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่ อุตสาหกรรมเครื่องจักรขนาดใหญ่เป็นการพัฒนาสูงสุดของทุนนิยมอุตสาหกรรม โดยมีลักษณะที่สำคัญ คือ การใช้ระบบเครื่องจักรในการผลิต เช่น การใช้เครื่องจักรไอน้ำในการปั่นทอ การใช้เครื่องทอผ้าแบบจักรกล อุตสาหกรรมเคมี อุตสาหกรรมถลุงโลหะ อุตสาหกรรมอาหาร หรืออุตสาหกรรมเหมืองแร่ เป็นต้น

แต่หากจะให้กล่าวอย่างง่าย ๆ แล้ว สามารถสรุปพัฒนาการของทุนนิยมในภาคอุตสาหกรรมของรัสเซียตามความคิดของเลนินแล้ว พัฒนาการดังกล่าวมีขั้นตอนสำคัญอยู่ 3 ขั้นตอน (เลนิน, 2527, หน้า 655-660) ได้แก่

1. การผลิตสินค้าขนาดเล็ก
2. หัตถกรรมโรงผลิตแบบทุนนิยม
3. โรงงานอุตสาหกรรมจักรกลขนาดใหญ่

พัฒนาการของระบบทุนนิยมนั้นเริ่มจากพื้นฐานของการผลิตสินค้าขนาดเล็ก แล้วค่อยพัฒนาไปสู่ทุนนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ไปสู่การเกิดขึ้นของหัตถกรรมโรงผลิต ซึ่งหัตถกรรมการผลิตนี้เองจะเติบโตอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นอุตสาหกรรมจักรกลขนาดใหญ่ เจ้าของโรงงานขนาดใหญ่เป็นจำนวนมากครั้งหนึ่งตนเองเคยเป็นหัตถกรที่เล็กที่สุดมาก่อน

รูปแบบพื้นฐานของอุตสาหกรรม 3 รูปแบบดังกล่าว สามารถจำแนกออกตามวิธีการเทคโนโลยีที่แตกต่างกันออกไปแต่ละชนิด ลักษณะพิเศษของการผลิตสินค้าขนาดเล็กแสดงออกถึงเทคนิคหัตถกรรมแบบบุพกาล เทคนิคนี้แทบจะไม่มีเปลี่ยนแปลงเลยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้หัตถกรรมโรงผลิตได้ใช้การแบ่งงานกันทำ เปลี่ยนเกษตรกรให้เป็นช่างกับกรรมกรผลิตชิ้นส่วน แต่การผลิตก็ยังคงใช้มือในการทำ มีแต่อุตสาหกรรมจักรกลขนาดใหญ่ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง นำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการผลิตอย่างเป็นระบบ

เมื่อเกิดการปฏิวัติทางเทคโนโลยีที่สมบูรณ์แบบ ตลอดจนความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในแบบวิธีการผลิตด้วยเครื่องจักร ทำให้เห็นถึงขั้นตอนต่าง ๆ ที่แตกต่างกันของพัฒนาการของทุนนิยม การผลิตสินค้าขนาดเล็กและหัตถกรรมโรงผลิตต่าง ๆ ถูกอุตสาหกรรมจักรกลขนาดใหญ่เบียดบังอย่างสิ้นเชิง เกิดช่องว่างระหว่างผู้ครอบครองปัจจัยการผลิตกับกรรมกรมากยิ่งขึ้น เขตอุตสาหกรรมที่ร่ำรวยได้เติบโตขึ้น ประชากรจำนวนมากล้วนเป็นกรรมกรที่ไร้ทรัพย์สิน

ซึ่งลักษณะของพัฒนาการการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละขั้นตอนของทุนนิยมสามารถสรุปได้ดังนี้

1. หัตถกรรมขนาดเล็ก พัฒนาการดังกล่าวดำเนินไปตามพัฒนาการของเศรษฐกิจเกษตรกรรม มีตลาดที่คับแคบ ระยะห่างระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคไม่มากนัก มีขนาดการผลิตที่เล็กจนสามารถปรับตัวเข้ากับความต้องการในท้องถิ่นซึ่งเปลี่ยนแปลงไม่มากได้อย่างง่ายดาย ทำให้อุตสาหกรรมชนิดนี้มีเสถียรภาพอย่างมาก แต่ทำให้เกิดการชะงักงันของเทคโนโลยี

2. หัตถกรรมโรงผลิต ทำการผลิตให้กับตลาดขนาดใหญ่ บางครั้งก็ให้กับทั่วประเทศ การผลิตจึงมีความไม่มั่นคงตามแบบลักษณะของทุนนิยม ซึ่งความไม่มั่นคงดังกล่าวขึ้นอยู่กับเงื่อนไขการผลิตแบบโรงงาน

3. อุตสาหกรรมจักรกลขนาดใหญ่ ดำเนินไปในรูปแบบของการก้าวกระโดดและรูปแบบของการสลับไปมาเป็นระยะ ระหว่างระยะรุ่งเรืองกับระยะวิกฤต การขยายตัวอย่างก้าวกระโดดนี้เป็นตัวเร่งให้กับการล้มละลายของผู้ผลิตขนาดเล็ก กรรมกรถูกดึงเข้าไปอยู่ในโรงงานจำนวนมากในช่วงรุ่งเรือง และก็ถูกโยนออกนอกโรงงานในช่วงวิกฤต สลับกันเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ

คาร์ล มาร์กซ์ วิเคราะห์ลักษณะการผลิตระบบทุนนิยมว่ามีลักษณะสำคัญ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2526, หน้า 193 อ้างถึงใน ศิริพร แดงคู่ย์, 2553, หน้า 18-19) ได้แก่

1. เป็นการผลิตเพื่อการซื้อขายแลกเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อตลาด (Commodity production) ไม่ใช่เป็นการผลิตเพื่อใช้เอง คาร์ล มาร์กซ์ แยกระหว่างคำว่าผลผลิต (Product) กับคำว่าสินค้า (Commodity) ว่าผลผลิตไม่จำเป็นต้องเป็นสินค้า เพราะอาจผลิตไว้ใช้บริโภคเอง ผลผลิตจะกลายเป็นสินค้าเมื่อผลผลิตนั้นถูกส่งออกขายในตลาด ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของระบบทุนนิยม คือ การผลิตเพื่อขาย ระบบทุนนิยมวิวัฒนาการต่อจากระบบศักดินา ในระบบศักดินาการผลิตทำเพื่อใช้เองและเพื่อส่งส่วยแก่เจ้าของที่ดินผู้ปกครอง แต่ในระยะหลังของระบบศักดินา การค้าขายเจริญขึ้น การซื้อขายแลกเปลี่ยนขยายจากเฉพาะสินค้าฟุ่มเฟือยสู่สินค้าธรรมดา การขยายตัวของการค้ามีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการเมืองจากศักดินาสู่ระบบนายทุน เพราะการค้าขายต้องการความอิสระเสรีและการยกเลิกพันธนาการ (Bondage) ซึ่งมีอยู่มากในระบบศักดินา ระบบเศรษฐกิจที่ผลิตเพื่อขาย หมายความว่า เป็นระบบที่รับรองกรรมสิทธิ์ส่วนตัวในปัจจัยการผลิตและผลผลิตของแรงงาน เพราะการแลกเปลี่ยนคือการนำสินค้าของตัวเองไปแลกกับของผู้อื่น หาก

สิ่งของนั้นเป็นของส่วนรวมก็นำไปแลกเปลี่ยนไม่ได้ และหมายความด้วยว่าเป็นระบบแบ่งงานกันทำ เพราะสิ่งของที่จะนำมาแลกเปลี่ยนย่อมต้องเป็นของต่างกัน

2. มีการผูกขาดปัจจัยการผลิตอยู่ในมือชนชั้นนายทุน ซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อย ระบบเศรษฐกิจที่ผลิตเพื่อการค้าไม่จำเป็นต้องเป็นระบบทุนนิยมก็ได้ เช่น เป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าที่ไม่มีนายทุนแต่ประกอบด้วยผู้ผลิตเล็กอิสระ (Petty commodity production) ที่ต่างเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต คือ เป็นระบบที่มีกรรมสิทธิ์ส่วนตัวในปัจจัยการผลิต แต่ปัจจัยการผลิตนั้นกระจายกันอยู่ แรงงานแต่ละคนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและกิจการผลิตของตัวเอง การแลกเปลี่ยนจากระบบผู้ผลิตเล็กอิสระเป็นระบบทุนนิยมเกิดเมื่อมีการสะสมทุนหรือปัจจัยการผลิตจำกัดอยู่ในมือคนจำนวนน้อย ขณะเดียวกันสมาชิกอื่นของสังคมคือผู้ผลิตเล็ก ช่างอิสระ และชวานาก็เสียปัจจัยการผลิตของตนไปกลายเป็นกรรมผู้มีชีวิตอยู่กับค่าจ้างแรงงาน ขบวนการสะสมทุนในมือชนชั้นนายทุน

3. ครั้งแรกก่อนการเกิดระบบทุนนิยมนี้เรียกว่าการสะสมขั้นเริ่มแรก (Primitive accumulation) การสะสมขั้นแรกเริ่มเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ก่อให้เกิดระบบทุนนิยมขึ้น คือ การตัดชวานาจำนวนมากออกจากที่ดินซึ่งเขาเคยถือครอง เช่น เจ้าของที่ดินล้อมรั้วที่ดินเพื่อเลี้ยงสัตว์และริบเอาที่ดินส่วนกลาง (Common) เป็นของตนทำให้ผู้ผลิตขนาดเล็ก ช่างอิสระและชวานาเสียปัจจัยการผลิตที่เคยถือครองไป จึงเกิดวิวัฒนาการในลักษณะที่ทุนถูกรวมสะสมอยู่ในมือชนชั้นนายทุนจำนวนน้อยในขณะที่บุคคลอื่นในสังคมถูกตัดขาดจากปัจจัยในการผลิต

4. พลังแรงงาน (Labour power) กลายเป็นสินค้าอย่างหนึ่งในตลาด สืบเนื่องมาจากการที่คนจำนวนมากไม่มีปัจจัยในการผลิตเขาเองไม่สามารถทำการผลิตได้ แรงงานจะทำการผลิตได้ต้องเข้าร่วมกับปัจจัยการผลิต แรงงานจึงต้องขอเข้าทำงานให้นายทุน คือ ขอบขายพลังงาน (Labour power) ให้กับนายทุน ตัวบุคคลคงเป็นอิสระไม่ใช่ทาส เขาไม่ได้ขายตัวเอง เขาไม่ได้ขายแรงงานแต่เขาขายพลังงาน คือความสามารถที่จะทำงานขายให้แก่นายทุนเพื่อแลกกับค่าจ้างซึ่งเป็นวิธีเดียวที่แรงงานจะมีชีวิตอยู่ได้ ภายใต้ระบบนายทุน พลังแรงงานจึงกลายเป็นสินค้าชนิดหนึ่งในระบบผู้ผลิตเล็กอิสระพลังงานไม่ได้เป็นสินค้าในตลาดไม่มีการเสนอขายพลังงานเจ้าของพลังงาน คือ ช่างอิสระนั้นเป็นเจ้าของเครื่องมือผลิตง่าย ๆ ของเขาเองด้วย เขาจึงทำงานเพื่อตัวของเขาเองใช้พลังงานของเขาเอง จึงกล่าวได้ว่าลักษณะสำคัญประการหนึ่งของระบบทุนนิยม คือ การที่พลังงานกลายเป็นสินค้าชนิดหนึ่ง เกิดตลาดแรงงานขึ้น ซึ่งในตลาดนี้ชนชั้นกรรมาชีพขายพลังงานของตัวเองและได้รับค่าจ้างตอบแทน

แนวคิดเกี่ยวกับอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ

อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ เนื่องจากเป็นส่วนที่สำคัญส่วนหนึ่งในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับประเทศ ทำให้เกิดจากการจ้างงาน และเป็นอุตสาหกรรมที่มีมูลค่าการส่งออกสูง (ศักดิ์ ฐนิตกุล, 2546)

วิวัฒนาการของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ

อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับเกิดขึ้นในประเทศไทยมาเป็นเวลานานแล้ว แต่เพิ่งได้รับการส่งเสริมอย่างจริงจังจากภาครัฐในปี พ.ศ. 2520 เนื่องจากภาครัฐได้เล็งเห็นว่า อุตสาหกรรมนี้เป็นอุตสาหกรรมที่มีมูลค่าเพิ่มในการผลิตสูง รวมทั้งประเทศไทยยังเป็นแหล่งวัตถุดิบพลอยที่มีค่ามหาศาล มีแรงงานที่มีฝีมือประณีตและมีความละเอียดในการเจียรไน ประกอบกับประเทศไทยเป็นประเทศเดียวในโลกที่มีเทคนิคในการหุงพลอยให้มีสีสวยงามขึ้น ดังนั้นในระยะแรกอุตสาหกรรมนี้จึงได้เริ่มต้นที่อุตสาหกรรมการเจียรไนพลอย ต่อมาจึงได้มีการพัฒนาและขยายตัวไปสู่อุตสาหกรรมการผลิตเครื่องประดับและการเจียรไนเพชร โดยอุตสาหกรรมได้มีการพัฒนาการผลิตจากลักษณะการผลิตที่เป็นหัตถกรรมในครัวเรือนไปสู่การผลิตที่เป็นโรงงานอุตสาหกรรมขนาดย่อมจนถึงขนาดใหญ่ จากวิวัฒนาการในภาพรวมข้างต้นสามารถแยกพัฒนาการของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545) ออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 อุตสาหกรรมขนาดย่อม (ก่อนปี พ.ศ. 2529) อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของไทยเริ่มต้นมาจากการเป็นศูนย์กลางการค้าพลอย และการเจียรไนพลอย โดยเริ่มที่จังหวัดจันทบุรี เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเคยอุดมไปด้วยสินแร่ที่มีค่า ประกอบกับยังมีช่างเจียรไนที่มีฝีมือจนเป็นที่ยอมรับกันทั่วโลก ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นแหล่งเจียรไนอัญมณีให้กับประเทศต่าง ๆ ส่งผลทำให้อัญมณีของไทย เป็นที่รู้จักในวงการอัญมณีโลกมากขึ้น และเริ่มส่งออกเป็นสินค้าที่นารายได้เข้าประเทศ

เมื่อรัฐบาลมีนโยบายในการส่งเสริมอุตสาหกรรมนี้ในปี พ.ศ. 2520 และในปีเดียวกันนี้ รัฐบาลยังได้ยกเว้นภาษีนำเข้าและภาษีการค้าพลอยดิบ ต่อมาในปี พ.ศ. 2523 รัฐบาลได้ยกเว้นภาษีนำเข้า ภาษีการค้าเพชรพลอยที่เจียรไนแล้ว และในปี พ.ศ. 2524 รัฐบาลได้ยกเลิกภาษีการค้าและภาษีเทศบาล รวมร้อยละ 3.3 สำหรับสินค้าส่งออก จากการส่งเสริมอย่างจริงจังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 อาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้อุตสาหกรรมนี้สามารถส่งออกได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 – 2528 โดยมีอัตราการเจริญเติบโตของการส่งออกเฉลี่ยร้อยละ 28.9 ต่อปี (ยกเว้นในปี พ.ศ. 2524 ซึ่งเป็นปีที่ทั่วโลกประสบกับปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้การส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับ ซึ่งจัดเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยลดลง)

ระยะที่ 2 ยุคทองของอุตสาหกรรม ในปี พ.ศ. 2529 – 2533 นับได้ว่าเป็นยุคทองของ อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของประเทศไทย โดยในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2529 – 2533 อุตสาหกรรมนี้มีอัตราการขยายตัวของการส่งออกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยมีอัตราการเจริญเติบโต ของการส่งออกเฉลี่ยร้อยละ 34.6 ต่อปี เนื่องจากในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่อัตราการ ขยายตัวของตลาดส่งออกไม่ว่าจะเป็นตลาดสหรัฐฯ สหภาพยุโรป หรือญี่ปุ่นต่างมีอัตราการขยายตัว และเติบโตอย่างต่อเนื่อง จนทำให้ประเทศไทยกลายเป็นผู้ส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับที่สำคัญ ดินหนึ่งในสิบของโลกมาโดยตลอด และในที่สุดรัฐบาลก็ได้มีการวางแผนเพื่อการพัฒนา อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ โดยตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะก้าวสู่การเป็นศูนย์กลางแห่ง การค้าอัญมณีแห่งหนึ่งของโลกในระยะเวลาอันใกล้

สำหรับในยุคทองของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับภาครัฐมีการใช้นโยบายที่ สำคัญในปี พ.ศ. 2531 รัฐบาลอนุญาตให้ผู้ซื้อทองคำของทางการเพื่อส่งออกได้รับการยกเว้นภาษี การค้า เพราะทองเปรียบเสมือนเงินตรา ซึ่งนโยบายดังกล่าวมีผลสำคัญต่อการลดต้นทุนของผู้ผลิต เครื่องประดับ และต่อมาในปี พ.ศ. 2532 ได้มีการยกเว้นภาษีการค้าสำหรับรายรับจากการนำเข้า ทองคำ และเก็บไว้ในคลังทองคำของทางการ (เฉพาะที่ขายให้กับผู้ส่งออก) มีการจัดตั้งคลังสินค้า ทัณฑ์บน ยกเว้นการเก็บภาษีนำเข้าและส่งออก

ระยะที่ 3 ยุคการแข่งขันที่ไร้พรมแดน หลังปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมา อุตสาหกรรมอัญมณี และเครื่องประดับมีอัตราการเจริญเติบโตในทิศทางที่ลดลง เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงที่ผ่านมาหรือ กล่าวได้ว่าเป็นการชะลอตัวของการเติบโต เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวเริ่มมีการปรับระบบการ จัดเก็บภาษีจากภาษีการค้าเป็นภาษีมูลค่าเพิ่ม (VAT) มีผลทำให้ผู้ประกอบการ โดยเฉพาะรายเล็กไม่สามารถเรียกคืนภาษีจากกรมสรรพากรได้ ทำให้ต้องกำหนดราคาเพิ่มขึ้นตามอัตราภาษีมูลค่าเพิ่ม ส่งผลให้ราคาสินค้าของประเทศไทยสูงกว่าประเทศอื่น ๆ ที่ไม่เสียภาษีมูลค่าเพิ่มหรือมีการใช้อัตรา ภาษีศูนย์ (สำหรับวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเครื่องประดับ) ขณะเดียวกันอินเดียก็สามารถพัฒนา ศักยภาพการผลิตและการส่งออกได้ดีขึ้น นอกจากนี้ จีนและเวียดนาม ซึ่งเป็นคู่แข่งรายใหม่ของไทย ที่กำลังมาแรงในปัจจุบัน สามารถพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ และมีการร่วมมือกับต่างประเทศใน การพัฒนาด้านการผลิตและการค้า ส่งผลให้ตลาดอัญมณีและเครื่องประดับของประเทศไทย โดยเฉพาะตลาดระดับล่างจะต้องพัฒนาฝีมือเพิ่มขึ้น เพื่อช่วงชิงส่วนแบ่งการตลาดของประเทศไทย ไว้

ในระยะที่ 3 นี้ ภาครัฐมีการใช้นโยบายที่สำคัญหลายนโยบาย คือ ในปี พ.ศ. 2535 ได้มี การประกาศใช้ภาษีมูลค่าเพิ่ม (VAT) 7% สำหรับสินค้าทุกชนิด ต่อมาในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2536 ประเทศไทยได้เริ่มดำเนินการลดอัตราภาษีศุลกากรตามข้อตกลงเขตการค้าเสรีอาเซียน โดยจะลด อัตราภาษีศุลกากรให้เหลือร้อยละ 0 – 5 ภายในระยะเวลา 9 ปี รวมทั้งยกเลิกมาตรการที่มีใช้ภาษี

สำหรับนโยบายที่สนับสนุนการส่งออกของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ คือ การใช้นโยบายให้มีการนำเข้า – ส่งออกทองได้อย่างเสรี ในปี พ.ศ. 2542 และการยกเว้น ภาษีมูลค่าเพิ่ม (VAT) สำหรับการนำเข้าทองคำ ทองคำขาว เงิน และพลาตตินัมในปี พ.ศ. 2543 ในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 – 2543 อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับยังคงมีการขยายตัวของ การส่งออกอย่างต่อเนื่องแต่ไม่สูงเหมือนยุคทองของอุตสาหกรรมนี้ โดยในช่วงดังกล่าวอุตสาหกรรมนี้ มีอัตราการขยายตัวของ การส่งออกเฉลี่ยร้อยละ 7.2 ต่อปี

โครงสร้างของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ

การผลิตของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับในประเทศไทย ประมาณร้อยละ 90 ของการผลิตทั้งหมด เป็นกิจการขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ซึ่งกระจายอยู่ทั่วไปใน กรุงเทพฯ และภูมิภาค และเป็นอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานเป็นจำนวนมากในการผลิต (Labor intensive industry) เนื่องจากในขั้นตอนการผลิตต่าง ๆ ของอุตสาหกรรมนี้จำเป็นต้องอาศัยทักษะฝีมือ ความชำนาญ และความประณีตของแรงงานในการผลิต จากการที่การผลิตโดยส่วนใหญ่ของ อุตสาหกรรมนี้เป็นผู้ผลิตขนาดกลางและขนาดย่อม จึงมีผู้ผลิตจำนวนมากไม่ได้ไปจดทะเบียน ประกอบการอุตสาหกรรมกับกระทรวงอุตสาหกรรม ทำให้ไม่สามารถทราบถึงจำนวนผู้ผลิตและ ปริมาณการผลิตที่แน่นอนได้ แต่อย่างไรก็ตามจากข้อมูลของสมาคมผู้ค้าอัญมณีไทยและ เครื่องประดับ พบว่า มีจำนวนผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมนี้ประมาณ 650 ราย (พ.ศ. 2539) ส่วน ผู้ประกอบการเจียรไนและผลิตเครื่องประดับที่จดทะเบียนไว้กับกรมโรงงานอุตสาหกรรม มี จำนวน 736 ราย (สิ้นสุดเดือนกันยายน พ.ศ. 2544) และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 – 2545 (สิ้นสุดเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545) มีผู้ประกอบการอัญมณีและเครื่องประดับที่ขอรับการส่งเสริมการลงทุนจาก สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน จำนวน 196 ราย ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมการผลิต ก่อหรือหีบห่อมีค่าที่ใช้ในอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับจำนวน 9 ราย และมี ผู้ประกอบการที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับการวิเคราะห์ ตรวจสอบ และปรับปรุงคุณภาพโลหะที่ใช้ในการ ผลิตของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับอีก 5 ราย จากผู้ประกอบการทั้งหมดภายในประเทศ ไทยคาดว่าในปี พ.ศ. 2544 อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับมีการจ้างงานไม่ต่ำกว่า 1,300,000 คน นอกจากนี้ยังมีแรงงานในการขุดและทำเหมืองอัญมณีประมาณ 50,000 คน อย่างไรก็ตามการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ “รวมพลังฝ่าวิกฤตเพื่อธุรกิจอุตสาหกรรมไทย” เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2544 ซึ่งจัดโดยกระทรวงอุตสาหกรรม ได้มีการประมาณการใช้แรงงานในอุตสาหกรรมนี้ไว้ที่ 800,000 – 1,300,000 คน (เบญจวรรณ สุขสมัย, 2549)

ประเภทของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ

อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของประเทศไทย ประกอบด้วยอุตสาหกรรมหลัก 2 ประเภท คือ อุตสาหกรรมเจียรไนอัญมณี และอุตสาหกรรมการผลิตเครื่องประดับ ซึ่งเป็น

การแบ่งตามลักษณะการผลิต โดยในแต่ละอุตสาหกรรมจะประกอบไปด้วยอุตสาหกรรมย่อย (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. อุตสาหกรรมการเจียรระไนอัญมณี เป็นอุตสาหกรรมที่นำอัญมณีที่ได้จากธรรมชาติมาเจียรระไน เพื่อเพิ่มมูลค่าและความสวยงามให้กับตัวอัญมณี อุตสาหกรรมการเจียรระไนอัญมณีสามารถแบ่งย่อยได้เป็นอุตสาหกรรมการเจียรระไนพลอย และอุตสาหกรรมการเจียรระไนเพชร โดยมีรายละเอียดของแต่ละอุตสาหกรรมดังนี้

1.1 อุตสาหกรรมการเจียรระไนพลอย อุตสาหกรรมการเจียรระไนพลอยเกิดขึ้นในประเทศไทยมานานแล้ว โดยเกิดจากการที่ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการค้าพลอย มีแหล่งวัตถุดิบพลอยที่มีมูลค่าสูงซึ่งเป็นแหล่งพลอยที่สำคัญ 1 ใน 5 แห่งของโลก และมีช่างเจียรระไนพลอยที่มีฝีมือในการเจียรระไนเป็นที่ยอมรับทั่วโลก ประกอบกับการที่ประเทศไทยมีเทคนิคการหุงพลอยที่ทำให้พลอยที่ได้หลังจากการหุงมีสีสันที่สวยงามมากขึ้น จึงทำให้พลอยสีต่าง ๆ ที่ผ่านการเจียรระไนแล้วของประเทศไทยเป็นที่ยอมรับของทั่วโลก โดยเฉพาะทับทิมและไพลินเป็นพลอยที่มีชื่อเสียงและมีการส่งออกเป็นจำนวนมาก ในการลงทุนของอุตสาหกรรมการเจียรระไนพลอยมีการใช้เงินลงทุนไม่มากนัก เนื่องจากใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ในการเจียรระไนที่ไม่ซับซ้อนและมีราคาถูกกว่าเครื่องมือที่ใช้ในการเจียรระไนเพชรมาก อุตสาหกรรมการเจียรระไนพลอยส่วนใหญ่จึงเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็กและเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนมีผู้ประกอบการมากและมีอยู่ทั่วไป โดยมีศูนย์กลางการผลิตอยู่ที่กรุงเทพฯ และจังหวัดที่เป็นแหล่งกำเนิดพลอย ได้แก่ จันทบุรี กาญจนบุรี และตราด เป็นต้น

จากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับได้ส่งผลให้วัตถุดิบพลอยที่มีอยู่ภายในประเทศเริ่มลดลง และผู้ผลิตไทยได้หันไปนำเข้าพลอยจากต่างประเทศ โดยในระยะแรกผู้ผลิตไทยนำเข้าพลอยส่วนใหญ่จากประเทศพม่า ต่อมาเริ่มมีปัญหาและมีความยุ่งยากในการนำเข้าจากพม่า ดังนั้น ผู้ผลิตของไทยจึงไปหาแหล่งวัตถุดิบใหม่ เช่น อินเดีย ศรีลังกา แอฟริกา โดยเฉพาะที่สาธารณรัฐมาดากัสการ์ และประเทศในกลุ่มอินโดจีน และมีผู้ประกอบการบางรายเข้าไปลงทุนทำเหมืองพลอยและค้าพลอยเพื่อป้อนวัตถุดิบแก่ผู้ประกอบการเจียรระไนพลอยในประเทศ

1.2 อุตสาหกรรมการเจียรระไนเพชร อุตสาหกรรมการเจียรระไนเพชรในประเทศไทยเกิดจากการย้ายฐานการผลิตจากประเทศที่มีชื่อเสียงในด้านการเจียรระไนเพชรมานาน เช่น เบลเยียม อิสราเอล และอังกฤษ เนื่องจากประเทศไทยมีค่าจ้างแรงงานที่ต่ำ และมีฝีมือในการเจียรระไนที่ประณีต (เพราะมีประสบการณ์การเจียรระไนพลอยที่ยาวนาน) แต่การลงทุนในอุตสาหกรรมนี้จะต้องอาศัยเงินลงทุนสูง เนื่องจากต้องใช้เครื่องมือที่มีเทคโนโลยีสูง มีความซับซ้อน และมีราคาแพง ผู้ประกอบการส่วนใหญ่จึงเป็นนักลงทุนจากต่างประเทศ หรือเป็นการร่วมลงทุนกันระหว่าง

นักลงทุนชาวไทยกับชาวต่างประเทศ และได้รับการส่งเสริมการลงทุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (B.O.I) ดังนั้นในการเจาะระไนเพชรผู้ผลิตจากต่างประเทศเป็นผู้นำเข้าวัตถุดิบ (เพชร) เทคโนโลยีการเจาะระไนเพชร เครื่องจักร เครื่องมือต่าง ๆ มาใช้ในการผลิตเพื่อส่งออกเป็นหลัก

ปัจจุบันเพชรที่เจาะระไนโดยคนไทย เป็นที่ยอมรับของตลาดค้าเพชรและประเทศผู้ผลิตที่สำคัญ เนื่องจากแรงงานไทยมีทักษะ รวมทั้งมีการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาผลิต ซึ่งขณะนี้ประเทศไทยเป็นแหล่งเจาะระไนเพชรขนาดเล็ก (ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 1.5 มม. ถึง 1 กะรัต) ที่สำคัญเป็นอันดับ 5 ของโลก รองจากเบลเยียม อิสราเอล อินเดีย และสหรัฐฯ (นิวยอร์ก) ตามลำดับ และยังได้รับการยอมรับจากสหพันธ์ตลาดกลางการค้าเพชรโลก หรือ W.F.D.B (World Federation of Diamond Bourse) ให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการค้าเพชรเป็นอันดับที่ 23 ของโลก อย่างเป็นทางการ ปัจจุบันเพชรที่เจาะระไนจากประเทศไทยส่วนใหญ่ถูกส่งไปยังเบลเยียม สหรัฐฯ อิสราเอล และอินเดีย

2. อุตสาหกรรมการผลิตเครื่องประดับ ในอดีตอุตสาหกรรมการผลิตเครื่องประดับของประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน และเป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายภายในประเทศเท่านั้น เครื่องประดับที่ผลิตได้แก่ เครื่องประดับเงินและทอง ต่อมาได้มีการพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมเครื่องประดับเพชรพลอยทั้งแท้และเทียม และเป็นการผลิตเพื่อส่งออก การผลิตเครื่องประดับเป็นการนำอัญมณีมาประกอบกับตัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโลหะ การผลิตในอุตสาหกรรมนี้ต้องมีความรู้ที่ดีในด้านศิลปะและความชำนาญในกระบวนการผลิต ตั้งแต่การออกแบบ การทำแม่แบบ การหลอมโลหะ การผสมโลหะ การหล่อ การขึ้นรูปตัวเรือนรูปพรรณ การฝังอัญมณีเข้ากับตัวเรือน ไปจนถึงการตกแต่งขั้นสุดท้าย

ในการผลิตสินค้าเครื่องประดับของไทยส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 90 ของมูลค่าผลผลิตทั้งหมด จะเป็นเครื่องประดับแท้ที่ทำจากโลหะประเภททองคำ ทองคำขาว และเงิน แล้วนำมาประดับด้วยอัญมณีแท้ จึงทำให้เครื่องประดับที่ผลิตได้มีราคาค่อนข้างสูง ส่วนที่เหลือร้อยละ 10 ของมูลค่าผลผลิตทั้งหมด เป็นเครื่องประดับเทียมที่ทำจากโลหะประเภทต่าง ๆ เช่น ดีบุก ตะกั่ว และทองเหลือง แล้วนำมาประดับอัญมณีสังเคราะห์ โดยวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเครื่องประดับโดยส่วนใหญ่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นทองคำ หรือเงิน ที่นำเข้าจากสวิตเซอร์แลนด์ ทองคำขาวและไข่มุกนำเข้าจากประเทศญี่ปุ่น เพชรและพลอยนำเข้าจากอินเดีย และอัญมณีสังเคราะห์นำเข้าจากจีนและออสเตรเลีย เป็นต้น

อุตสาหกรรมเครื่องประดับอัญมณี (ชุติมา จอมพุทรา, 2554) แบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

1. อุตสาหกรรมการผลิตเครื่องประดับอัญมณีแท้ ปัจจุบันมีผู้ผลิตเครื่องประดับเพชรพลอยจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งผู้ผลิตสำหรับตลาดภายในประเทศและผู้ผลิตสำหรับส่งออก โดยการ

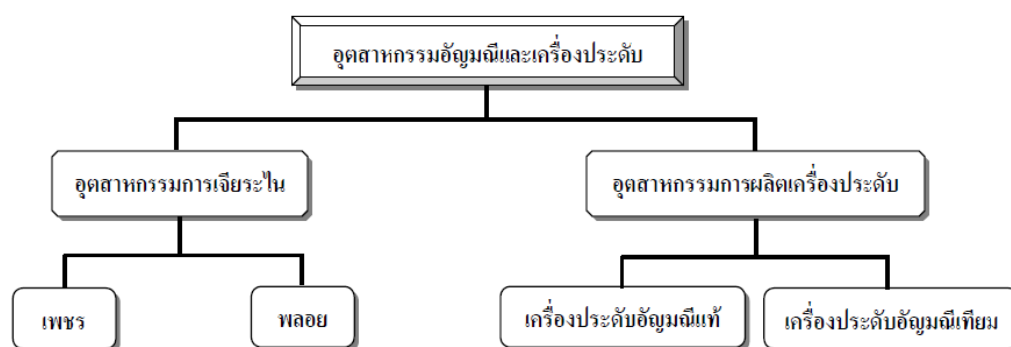
ผลิตเพื่อการส่งออกจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีในการผลิตมากกว่าการผลิตสำหรับตลาดภายในประเทศ เนื่องจากต้องแข่งขันกับคู่แข่งในต่างประเทศจำนวนมาก ทั้งในด้านรูปแบบคุณภาพและราคาสินค้า ซึ่งสามารถแบ่งผู้ผลิตเพื่อการส่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1.1 ผู้ผลิตไทยที่พัฒนามาจากผู้ผลิตสำหรับตลาดภายในประเทศ ผู้ส่งออกอัญมณีและผู้ค้าพลอยในประเทศ

1.2 ผู้ผลิตที่ร่วมทุนกับต่างชาติ โดยหุ้นส่วนต่างชาติจะเป็นผู้ผลิตอยู่ในต่างประเทศและมาลงทุนในไทยเพื่อเป็นฐานการผลิตให้แก่บริษัทในเครือและลูกค้าของตนในต่างประเทศ

2. อุตสาหกรรมการผลิตเครื่องประดับอัญมณีเทียม อุตสาหกรรมการผลิตเครื่องประดับอัญมณีเทียม ในระยะเริ่มแรกเป็นการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคภายในประเทศ ต่อมาได้มีการพัฒนารูปแบบและเทคนิคการผลิตจนสามารถผลิตสินค้าได้ใกล้เคียงกับเครื่องประดับแท้ และมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตเพื่อส่งออก ขณะเดียวกันรสนิยมของผู้บริโภคและสภาพทางสังคมก็ได้เปลี่ยนแปลงจากการใช้เครื่องประดับอัญมณีแท้ซึ่งมีราคาแพง มาเป็นเครื่องประดับอัญมณีเทียมที่เลียนแบบของแท้ ส่งผลให้อุตสาหกรรมนี้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ซึ่งนอกจากผู้ผลิตของประเทศไทยจะขยายการลงทุนและการผลิตเพิ่มขึ้นแล้วยังมีผู้ผลิตจากต่างประเทศ เช่น สวิตเซอร์แลนด์ ไต้หวัน และญี่ปุ่น ย้ายฐานการผลิตเข้ามาภายในประเทศไทย เนื่องจากประเทศไทยมีความพร้อมในด้านแรงงานที่มีฝีมือประณีต และมีค่าจ้างแรงงานที่ต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับค่าจ้างแรงงานในประเทศฮ่องกง เกาหลีใต้และไต้หวัน

โดยสรุปแล้ว โครงสร้างของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของไทยสามารถแสดงได้ดังนี้

ภาพที่ 2-1 โครงสร้างของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของประเทศไทย

สถานภาพของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ

1. สถานภาพทางด้านการผลิตอัญมณีและเครื่องประดับของไทย

1.1 ขั้นตอนการผลิตอัญมณีและเครื่องประดับไทย

อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับเริ่มต้นตั้งแต่การขุดหาอัญมณีไปจนถึงการเข้าตัวเรือน เพื่อผลิตเป็นเครื่องประดับ ซึ่งสามารถแบ่งเป็นขั้นตอนในการผลิตได้ 3 ขั้นตอนดังนี้

1.1.1 การทำเหมืองอัญมณี เป็นขั้นตอนแรกที่จะได้มาซึ่งวัตถุดิบในการผลิต ซึ่งเหมืองพลอยภายในประเทศไทยจะอยู่ตามแหล่งอัญมณีที่สำคัญของไทย คือ จันทบุรี ตราด และกาญจนบุรี สำหรับกรรมวิธีการขุดพลอยมีอยู่ 2 วิธีการคือ การขุดบ่อพลอยและการทำแบบเหมืองพลอย

1.1.1.1 การขุดบ่อพลอย เป็นวิธีการแบบดั้งเดิมที่ใช้แรงงานคนในการขุดเป็นสิ่งสำคัญ มีการใช้เครื่องมือเพียงเล็กน้อยและไม่ซับซ้อน เช่น จอบ ชะแลง บั้งก็ และตะแกรงร่อน เป็นต้น สำหรับวิธีการขุดจะใช้แรงงานชาย 2 คนในการขุด ซึ่งจะใช้เวลาในการขุดประมาณ 15 – 20 วัน จึงจะถึงชั้นแร่ โดยปกติบ่อพลอยจะมีความลึกประมาณ 3 – 12 เมตร และมีความกว้างประมาณ 1.5 เมตร เมื่อขุดได้ดินมาแล้วก็จะลำเลียงดินที่มีพลอยปนอยู่ ไปร่อนหาพลอยในแม่น้ำลำธาร หรือภาชนะที่มีน้ำเตรียมไว้ เมื่อได้พลอยแล้วก็จะนำไปขาย (ต้องขายให้กับเจ้าของที่ดินแต่เพียงผู้เดียว) โดยผู้ขุดจะได้รับส่วนแบ่งจากเจ้าของที่ดินในสัดส่วนร้อยละ 50 ของมูลค่าพลอยที่ขายได้ ในปัจจุบันวิธีการนี้มีผู้ประกอบการเพียงเล็กน้อย

1.1.1.2 แบบเหมืองพลอย เป็นการทำเหมืองพลอยที่มีการนำเครื่องจักรมาใช้แทนแรงงาน จึงเป็นกรรมวิธีที่ใช้เงินลงทุนสูง โดยเงินลงทุนขั้นต่ำไม่ต่ำกว่า 30 ล้านบาท ซึ่งแต่เดิมการทำเหมืองพลอยในประเทศไทยเป็นการหาแร่รายย่อย ต่อมาได้มีการขอประทานบัตรทำเหมืองพลอย ซึ่งจะมีขั้นตอนที่ยุ่งยากและต้องผ่านการพิจารณาจากหลายหน่วยงาน เช่น สำนักงานสิ่งแวดล้อม กรมป่าไม้ เป็นต้น การทำเหมืองพลอยในปัจจุบันส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดจันทบุรีและกาญจนบุรี โดยมีผู้ประกอบการประมาณ 15 – 20 ราย การทำเหมืองพลอยในปัจจุบันแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การทำเหมืองสูบ และการทำเหมืองหอบ ซึ่งสามารถสรุปรายละเอียดพอสังเขปได้ดังนี้

การทำเหมืองสูบ วิธีการนี้เริ่มด้วยการเปิดหน้าเหมืองด้วยรถแทรกเตอร์ หรือรถแบคโฮ (Back hoe) เพื่อขุดหาคะสะเกแร่ หรือดินทรายที่มีพลอยผสมอยู่ เมื่อได้แล้วก็จะนำดินทรายเหล่านั้นมาตกลงในขุมเหมือง เพื่อให้เครื่องยนต์สูบน้ำผสมตะกอนดินทรายที่มีพลอยจากขุมเหมืองขึ้นมาผ่านตะแกรงหมุนคัดขนาดที่มีรูตะแกรงประมาณ 1.0 – 1.5 นิ้ว เพื่อคัดกรวดขนาดใหญ่ออกไป สำหรับน้ำผสมตะกอนที่มีพลอยจะไหลลงรางส่งซึ่งวางลาดเอียง แล้วไหลสู่จิก (Jig) เก็บแร่ท้ายราง และในขั้นตอนสุดท้ายจะเป็นการกู้จิกและคัดเก็บพลอยด้วยมือ การทำเหมืองแบบนี้พบมากในเขตจังหวัดจันทบุรีและตราด

การทำเหมืองหอบ วิธีการนี้จะใช้รถแทรกเตอร์ หรือรถแบ็กโฮ ขุดและดันชั้นตะกอนที่พบพลอยมากองรวมกันหรือดันชั้นตะกอนที่พบพลอยขึ้นมาเทลงข้าง แล้วใช้กระบอกลัดน้ำไล่ตะกอนลงตะแกรงคัดขนาด โดยให้น้ำที่มีตะกอนไหลไปตามรางส่งลงสู่จึก นอกจากนี้เหมืองบางแห่งได้มีการนำรถบรรทุกดินเข้ามาช่วยในการขนส่ง ซึ่งเป็นวิธีการที่ได้รับความนิยมในแถบอำเภอปอพลอย จังหวัดกาญจนบุรี โดยในขั้นแรกจะใช้รถแบ็กโฮขุดเปิดหน้าเหมืองให้มีความลึกเฉลี่ยประมาณ 12 – 14 เมตร ซึ่งเป็นชั้นกะสะแร่ที่มีพลอยที่อุดมสมบูรณ์ จากนั้นก็จะนำดินชั้นกะสะแร่ใส่รถบรรทุกไปยังโรงแต่งแร่หรือแต่งพลอย โดยใช้น้ำฉีดให้ดินละลายออกไป ผ่านไปสู่ตะแกรงหมุน เพื่อคัดหินก้อนใหญ่ออก พลอยและมลทินต่าง ๆ ที่ยังเหลืออยู่จะถูกลำเลียงผ่านจึกแต่ละชั้น โดยปกติผู้ประกอบการจะมีการกู้จึกทุกวัน เมื่อกู้จึกแล้วก็จะทำการคัดพลอยด้วยมือ เพื่อแยกพลอยออกจากมลทิน และในขั้นตอนสุดท้ายก็จะเป็นการจำแนกพลอยออกตามขนาด สี และคุณภาพ (Hand Sorting) การทำเหมืองแบบนี้พบมากในเขตจังหวัดกาญจนบุรี

ปัจจุบันการทำเหมืองพลอยในประเทศไทยได้ลดลงไปเป็นจำนวนมาก เหมืองพลอยหลายแห่งหยุดการผลิตทั้งที่ยังมีอายุประทานบัตรอีกหลายปี ส่วนหนึ่งเนื่องจากปริมาณของพลอยที่ผลิตได้มีจำนวนน้อยลง การทำเหมืองได้ผลตอบแทนไม่คุ้มต่อการลงทุน โดยในปี พ.ศ. 2542 จำนวนเหมืองแร่รัตนชาติในประเทศมีเพียง 8 เหมือง ลดลงจากปี พ.ศ. 2538 ที่มีเหมืองแร่รัตนชาติอยู่ถึง 11 เหมือง และสามารถผลิตแร่ได้ 253,345 กิโลกรัม (ในปี พ.ศ. 2542) เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2538 ประมาณร้อยละ 22

แม้ว่าในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา (ปี พ.ศ. 2540 – 2542) ประเทศไทยจะมีปริมาณผลผลิตแร่รัตนชาติเพิ่มขึ้น แต่เป็นปริมาณที่เพิ่มขึ้นภายหลังจากที่ได้ลดลงแล้ว (ลดลงในปี พ.ศ. 2539) จึงทำให้เกิดการขาดแคลนวัตถุดิบแร่รัตนชาติภายในประเทศ ซึ่งผลผลิตแร่รัตนชาติที่มีอยู่ภายในประเทศไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศ ดังนั้น การแสวงหาแหล่งวัตถุดิบเพื่อป้อนให้กับอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับจึงเป็นสิ่งจำเป็น จึงทำให้ผู้ผลิตภายในประเทศต้องแสวงหาพลอยดิบจากต่างประเทศมาตอบสนองความต้องการ และมีแนวโน้มในการนำเข้าเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นอกเหนือจากการนำเข้าจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น พม่า กัมพูชา เวียดนาม และลาวแล้ว ในปัจจุบันได้มีการนำเข้าพลอยดิบจากแหล่งในกลุ่มประเทศแอฟริกา เช่น มาดากัสการ์ เคนยา แทนซาเนีย และไนจีเรีย ซึ่งนับว่าจะมีแนวโน้มของการนำเข้าเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน นอกจากการนำเข้าพลอยดิบจากประเทศต่าง ๆ แล้ว ยังมีผู้ประกอบการของไทยบางรายได้ไปลงทุนทำเหมืองพลอยในประเทศที่เป็นแหล่งวัตถุดิบที่สำคัญ เช่น มาดากัสการ์ เป็นต้น แล้วส่งพลอยดิบที่ขุดได้กลับมาปรับปรุงคุณภาพ (โดยการเผา) และเจียรไนภายในประเทศไทย นอกจากการเข้าไปทำเหมืองพลอยโดยภาคเอกชนแล้ว ในปัจจุบันภาครัฐก็ได้เข้าไปช่วยเหลือดูแล

ติดต่อประสานงานในระดับรัฐบาลต่อรัฐบาลในด้านกฎหมายและข้อปฏิบัติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกให้กับผู้ประกอบการและนักลงทุนของไทย

1.2 การเพิ่มมูลค่า (Enhancement)

การเพิ่มมูลค่าให้กับพลอยดิบให้สูงขึ้น โดยการทำให้แสงสีสวยงามขึ้น (ศักดา ธนิตกุล, 2546) มีอยู่ 2 วิธีการคือ

1.2.1 การปรับปรุงคุณภาพพลอย (Gem enhancement) เป็นการทำให้พลอยมีคุณภาพดีขึ้นสวยงามขึ้นด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ ซึ่งบางวิธีก็เป็นที่ยอมรับ เนื่องจากเป็นการปรับปรุงคุณภาพอย่างถาวร แต่บางวิธีก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับ เพราะถือว่าเป็นการหลอกลวงในการซื้อขาย ซึ่งวิธีการปรับปรุงคุณภาพพลอยที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

1.2.1.1 การเผาพลอยหรือการหุงพลอย (Heat treatment) วิธีการนี้นิยมนำมาใช้กับพลอยตระกูลคอร์นดัม เช่น ทับทิม ไพลิน เป็นต้น การเผาพลอยมีวัตถุประสงค์เพื่อไล่ตำหนิเส้นไหม (ซึ่งจะช่วยให้พลอยใสสะอาดขึ้น) เพื่อเพิ่มหรือลดสีให้สวยงามขึ้นกว่าเดิม การเผาเพื่อไล่เส้นไหมนั้นโดยปกติจะนำพลอยไปเผาที่อุณหภูมิประมาณ 1,600 – 1,900 องศาเซลเซียส และเมื่อเผาแล้วต้องทำให้พลอยเย็นตัวอย่างรวดเร็ว เพื่อป้องกันการตกผลึกใหม่ของเส้นไหม ในการเผาพลอยผู้เผาคิดค่าเผาดำเนินการเป็นกะรัตสำหรับพลอยเม็ดเล็ก ส่วนพลอยเม็ดใหญ่จะขึ้นอยู่กับความพอใจของเจ้าของพลอยในสีของพลอยที่เผาได้แต่ส่วนใหญ่จะได้ค่าตอบแทนเป็นเงินหลายหมื่นบาท ในกรณีที่เผาแล้วพลอยมีสีสันไม่สวยงามเท่าเดิม ทำให้ราคาพลอยตกไปผู้เผาก็จะไม่ได้รับค่าเผาพลอยและไม่ต้องรับใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้น ปัจจุบันวิธีการนี้เป็นที่ยอมรับของตลาดการค้าพลอยทั่วโลก เพราะสีของพลอยที่ได้รับหลังจากการเผามีคุณภาพคงทนถาวรไม่กลับคืนสู่สภาพเดิม

1.2.1.2 การเคลือบสีพลอย (Diffusion) วิธีการนี้นิยมนำมาใช้กับพลอยตระกูลคอร์นดัม เช่น ทับทิมและแซปไฟร์ การเคลือบสีทำได้โดยนำผงสารเคมีให้สีมาเผาพร้อมกับพลอยด้วยความร้อนสูง ธาตุให้สีจะแทรกเข้าไปในเนื้อพลอยเป็นชั้นบาง ๆ เพียง 0.10 – 0.50 มิลลิเมตรตามผิวพลอย และทำให้เกิดสี ฉะนั้นในกรณีของพลอยที่ผ่านการเคลือบสี หากมีการเจียรในผิวพลอยในภายหลังจะทำให้สีที่เคลือบไว้หายไป การสังเกตพลอยเคลือบสี จะพบว่าขอบของแต่ละเหลี่ยม (Facet junctions) จะมีสีเข้มกว่าเนื้อพลอยบริเวณอื่น

1.2.1.3 การอุด (Surface repair) การอุดพลอยทำได้โดยนำ ซิลิกาเจล (Silica gel) ป้ายบริเวณที่ต้องการอุด แล้วนำพลอยไปเผา ซิลิกาเจลจะกลายเป็นแก้วติดเข้าไปในหลุม การตรวจสอบโดยใช้กล้องจุลทรรศน์จะพบว่า ความวาวของบริเวณผิวพลอยและบริเวณที่อุดจะแตกต่างกันตรงบริเวณที่อุดจะพบฟองอากาศ เมื่อหยดกรดกัดแก้วลงไปบนหลุมที่อุดไว้ กรดกัดแก้วจะทำปฏิกิริยากับแก้วที่อุดไว้ทำให้เห็นเป็นหลุมทนอกจากวิธีการปรับปรุงคุณภาพพลอยที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ในปัจจุบันมีวิธีการปรับปรุงคุณภาพพลอยในรูปแบบอื่น ๆ อีก ได้แก่ การฉาย

รังสี (Irradiation), การย้อมสี (Dying), การแช่น้ำมัน (Oiling), การเคลือบด้วยขี้ผึ้งหรือพลาสติก (Wax or plastic impregnation), พลอยปะ (Assembled stones) และการฉาบสี (Foilback)

1.2.2 การเจียรระไน ประเทศไทยมีชื่อเสียงในด้านการเป็นศูนย์กลางการเจียรระไนอัญมณีและพลอยสีแห่งหนึ่งของโลก ความสวยงามของอัญมณีที่ผ่านการเจียรระไนตกแต่งโดยช่างฝีมือเจียรระไนชาวไทยเป็นที่ยอมรับว่าได้มาตรฐานโลก และการที่มีช่างที่มีฝีมือในการเจียรระไนก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่จูงใจให้ผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับจากต่างประเทศเข้ามาลงทุนในประเทศไทยเพิ่มขึ้น ซึ่งขั้นตอนการเจียรระไนพลอยมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

1.2.2.1 การขึ้นรูป (การ โกลนพลอย) ภายหลังจากการคัดเลือกพลอยหรือปรับปรุงคุณภาพพลอยแล้ว ช่างเจียรระไนจะนำพลอยมาตกแต่งขึ้นรูปร่างตามลักษณะสภาพของก้อนพลอย เช่น รูปมาที รูปเหลี่ยมต่าง ๆ ฯลฯ โดยใช้หินเพชรหมุนด้วยพลังไฟฟ้าช่วยในการตกแต่ง ซึ่งเรียกวิธีการนี้ว่า “การ โกลนพลอย” โดยผู้ที่ทำการ โกลนพลอยจะต้องเป็นผู้มีความชำนาญในการดูรูปร่างพลอย การตั้งน้ำ การตัดส่วนที่เหลือทิ้ง หรือที่เรียกว่า “การถูแตก”

1.2.2.2 การแต่งพลอย เป็นการนำพลอยที่ขึ้นรูป (โกลน) เรียบร้อยแล้วมาตีไม้ (ทวน) โดยที่ปลายทวนจะมีเชลแลค เป็นตัวเชื่อมให้พลอยติดกับทวน (นำพลอยมาลงไฟให้ร้อนแล้วนำมาแตะที่เชลแลค เมื่อเชลแลคเย็นตัวก็จะจับตัวพลอยไว้อย่างแน่นหนา) ต่อมาจะนำพลอยไปแต่งด้วยหินเพชรเบอร์ละเอียดที่ติดอยู่กับแท่นหมุนซึ่งหมุนด้วยมือ การทำเช่นนี้เพื่อให้พลอยเกิดเหลี่ยมมุมและเป็นมีรูปร่างที่ชัดเจนขึ้น ก่อนที่จะนำไปเจียรระไนเพื่อตัดเหลี่ยมต่อไป

1.2.2.3 การเจียรระไนตัดเหลี่ยม นำพลอยที่ผ่านการแต่งแล้วไปเจียรระไนด้วยจักรเจียรระไนซึ่งทำด้วยเหล็กกล้า พื้นหน้าของจักรเจียรระไนจะเซาะเป็นร่อง เรียกว่าฟันจักร แล้วบนฟันจักรจะมีน้ำยาผสมด้วยเพชรป่นละเอียดกับน้ำมันมะพร้าว ซึ่งจะเป็นตัวช่วยให้พลอยเกิดเหลี่ยมและเงางามพร้อมที่จะนำไปประกอบเข้ากับตัวเรือนเครื่องประดับโลหะต่อไป

1.3 การผลิตเครื่องประดับอัญมณี (Jewelry manufacturing)

การผลิตเครื่องประดับของไทยกว่าร้อยละ 80 เป็นการผลิตเพื่อส่งออก ซึ่งผู้ผลิตที่ผลิตเพื่อส่งออกจะผลิตโดยใช้เครื่องมือและเครื่องจักรเป็นสำคัญในการผลิต แต่อย่างไรก็ตามในกระบวนการผลิตเครื่องประดับก็ยังคงมีการใช้แรงงานในการผลิตในหลายขั้นตอน เช่น การคัดพลอยเพื่อประกอบเป็นเครื่องประดับยังต้องใช้แรงงานคนคัดด้วยสายตา การฝังอัญมณีลงบนตัวเรือนโลหะซึ่งต้องอาศัยความชำนาญและความละเอียดอ่อนของช่างฝัง แต่ในปัจจุบันมีผู้ผลิตบางรายได้ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการฝังอัญมณีบนเทียน (ฝังบนต้นเทียน) ดังนั้นเมื่อหล่อโลหะออกมาเป็นชิ้นงานแล้วก็มีอัญมณีฝังอยู่บนตัวเรือนโลหะ โดยไม่จำเป็นต้องนำตัวเรือนนั้นไปฝังอัญมณีอีก ซึ่งวิธีการนี้ผู้ผลิตสามารถลดต้นทุนการผลิตในส่วน of ค่าจ้างแรงงานฝังได้

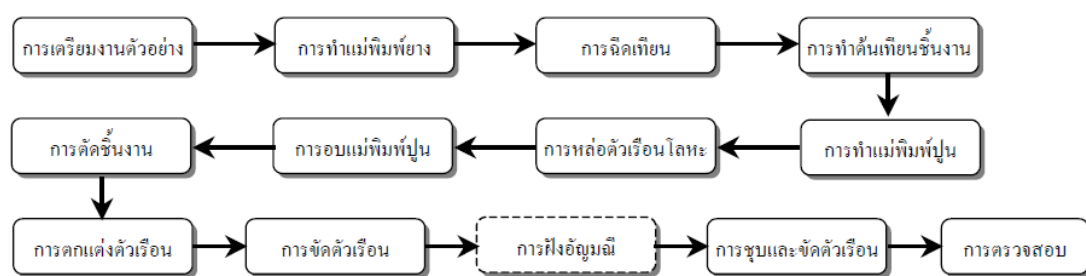
แม้ว่าในปัจจุบันการผลิตเครื่องประดับอัญมณีมีเทคโนโลยีและเทคนิคใหม่ ๆ ออกมาอย่างต่อเนื่อง แต่อุตสาหกรรมนี้ก็ยังคงมีความจำเป็นต้องใช้แรงงานในการผลิตเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นอุตสาหกรรมที่ต้องใช้ศิลปะในการออกแบบ ในการให้สีสััน และต้องการความประณีตในการคัดเลือก กัดขนาดความใกล้เคียงกันของสี นอกจากนี้ในการผลิตเครื่องประดับอัญมณีเป็นงานที่ต้องใช้ศิลปะในการนำเอาอัญมณีประเภทต่าง ๆ มาประกอบกับตัวเรือนที่เป็นโลหะมีค่า ได้แก่ ทองคำ เงิน และทองคำขาวได้อย่างเหมาะสมและลงตัว ซึ่งในปัจจุบันสามารถแยกวิธีการผลิตเครื่องประดับอัญมณีได้ 2 แบบ คือ

1.3.1 การผลิตตัวเรือนด้วยมือ เป็นวิธีการที่เหมาะสมสำหรับการผลิตเครื่องประดับที่มีราคาสูง เน้นความละเอียดของงานที่มีการออกแบบตัวเรือนเป็นพิเศษ และมีการผลิตในปริมาณน้อย ซึ่งสามารถสรุปขั้นตอนการผลิตได้ดังนี้

ภาพที่ 2-2 ขั้นตอนการผลิตเครื่องประดับด้วยมือ

1.3.2 การผลิตด้วยเครื่องมือหรือเครื่องจักร เหมาะสำหรับการผลิตในปริมาณมาก โดยมีรูปแบบของสินค้าที่ไม่ซับซ้อนมากนัก ส่วนใหญ่เป็นการผลิตในลักษณะของอุตสาหกรรม การผลิตในลักษณะนี้มีต้นทุนการผลิตที่ต่ำ สินค้าที่ผลิตไม่เน้นรูปแบบที่พิเศษ ซึ่งสามารถสรุปขั้นตอนการผลิตได้ดังนี้

ภาพที่ 2-3 ขั้นตอนการผลิตเครื่องประดับด้วยเครื่องมือเครื่องจักร

1.4 การนำเข้าวัตถุดิบในการแปรรูปอัญมณีและเครื่องประดับ

ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นแหล่งพลอยสีที่สำคัญหนึ่งในห้าแห่งของโลก พลอยสีที่ขุดได้ในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นทับทิมและไพลิน นอกจากนี้ก็มีหยก โกเมน เพทาย บุษราคัม และเขียวส่อง ซึ่งแหล่งพลอยสีที่สำคัญของไทย คือ จันทบุรี ตราด กาญจนบุรี (ในบริเวณที่ติดกับพม่า) ศรีสะเกษ (ในบริเวณที่ติดกับกัมพูชา) และแพร่ (ในบริเวณที่ติดกับลาว) โดยเฉพาะ ใน 3 จังหวัด

แรก มีพื้นที่ขุดพลอยรวมกันแล้วประมาณร้อยละ 80 – 90 ของพื้นที่ขุดพลอยทั้งหมดของประเทศ ไทย นอกจากแหล่งทั้ง 5 แล้ว ยังมีการขุดพบพลอยสีตามจังหวัดต่าง ๆ อีกหลายแหล่ง แต่ส่วนใหญ่ จะเป็นพลอยประเภทพลอยเนื้ออ่อนมากกว่าพลอยเนื้อแข็ง

อัญมณีที่ขุดพบภายในประเทศมีไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้ภายในประเทศจึงทำให้ประเทศไทยต้องนำเข้าอัญมณีจากต่างประเทศ โดยเฉพาะเพชรมีการนำเข้าเฉลี่ยปีละ 24,000 กว่าล้านบาท (ระหว่างปี พ.ศ. 2540 – 2544) ซึ่งส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 60 ของมูลค่าการนำเข้า เพชรทั้งหมดของไทย จะนำเข้าจากประเทศอิสราเอล เบลเยียม และอินเดีย สำหรับพลอยแม้ว่า ประเทศไทยจะเป็นแหล่งพลอยที่สำคัญหนึ่งในห้าแห่งของโลก แต่ในปัจจุบันพลอยที่ผลิตได้ ภายในประเทศมีจำนวนน้อยลงมากและมีไม่เพียงพอต่อความต้องการภายในประเทศ ดังนั้นจึงได้มีการนำเข้าพลอยสีจากต่างประเทศ โดยประเทศไทยมีการนำเข้าพลอยเฉลี่ยปีละ 3,500 กว่าล้านบาท (ระหว่างปี พ.ศ. 2540 – 2544) ซึ่งกว่าร้อยละ 50 ของมูลค่าการนำเข้าพลอยสีทั้งหมดของไทย เป็นการนำเข้าจากประเทศอินเดีย สหรัฐฯ สหราชอาณาจักร และสวิสเซอร์แลนด์ นอกจากอัญมณีทั้งสองประเภท แล้ว ประเทศไทยยังมีการนำเข้าไข่มุก แต่เป็นการนำเข้าในมูลค่าที่น้อยมาก คือ มีการนำเข้าไข่มุก เฉลี่ยปีละ 379 กว่าล้านบาท (ระหว่างปี พ.ศ. 2540 – 2544) โดยการนำเข้ากว่าร้อยละ 80 ของมูลค่า การนำเข้าไข่มุกทั้งหมดของไทย เป็นการนำเข้าจากประเทศฮ่องกง ญี่ปุ่น และออสเตรเลีย

วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตอัญมณีและเครื่องประดับส่วนใหญ่เป็นวัตถุดิบที่นำเข้ามาจาก ต่างประเทศไม่ว่าจะเป็น โลหะมีค่าหรืออัญมณี เพราะวัตถุดิบที่ผลิตได้ภายในประเทศมีไม่เพียงพอ ต่อความต้องการของภาคอุตสาหกรรมที่มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลา 10 ปีที่ ผ่านมา ซึ่งในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2540 – 2544 ประเทศไทยมีมูลค่าการนำเข้าวัตถุดิบประเภท โลหะ มีค่าและอัญมณีเฉลี่ยปีละ 51,500 กว่าล้านบาท (มีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 24 ต่อปี) โดยมี มูลค่าการนำเข้าอัญมณีมากที่สุดเฉลี่ยปีละ 28,400 กว่าล้านบาท คิดเป็นสัดส่วนเฉลี่ยร้อยละ 57 ของ มูลค่าการนำเข้าโลหะมีค่าและอัญมณีทั้งหมดของไทย (มีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 17.5 ต่อปี) ในการนำเข้าอัญมณีกว่าร้อยละ 86 ของมูลค่าการนำเข้าอัญมณีทั้งหมดของไทย เป็นการนำเข้าเพชร โดยมีมูลค่าการนำเข้าเฉลี่ยปีละ 24,400 กว่าล้านบาท (มีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 18.1 ต่อปี) รองลงมาเป็นการนำเข้าพลอย ซึ่งมีมูลค่าการนำเข้าเฉลี่ยปีละ 3,500 กว่าล้านบาท (มีอัตราการ ขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 14.0 ต่อปี) สำหรับโลหะมีค่าที่มีการนำเข้ามากที่สุดได้แก่ ทองคำ ซึ่งมีมูลค่า การนำเข้าเฉลี่ยปีละ 19,000 กว่าล้านบาท คิดเป็นสัดส่วนเฉลี่ยร้อยละ 82 ของมูลค่าการนำเข้าโลหะ มีค่าทั้งหมดของไทย (มีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 37.2 ต่อปี) รองลงมาเป็นการนำเข้าเงิน ซึ่งมี มูลค่าการนำเข้าเฉลี่ยปีละ 3,200 กว่าล้านบาท (มีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 24.6 ต่อปี)

จากการที่อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของไทยต้องพึ่งพาการนำเข้าวัตถุดิบ จากต่างประเทศเป็นหลักในการผลิต ดังนั้นเพื่อเป็นการสนับสนุนและส่งเสริมการผลิตของ

อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของไทย ภาครัฐควรมีการวางนโยบายในการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการนำเข้าวัตถุดิบทั้งอัญมณีและโลหะมีค่าได้อย่างเสรี และให้มีการไหลเข้ามาอย่างต่อเนื่องด้วย เพื่อให้เพียงพอกับความต้องการของภาคอุตสาหกรรม ในขณะที่เดียวกันภาครัฐก็ควรมีการปรับปรุงกฎหมายและมาตรการที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการนำเข้าวัตถุดิบเหล่านี้เข้ามาภายในประเทศ

2. สถานภาพทางด้านเทคโนโลยีในการผลิตอัญมณีและเครื่องประดับของไทย

เป็นที่ทราบดีว่าอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของไทยมีขอดีส่งออกเป็นอันดับต้น ๆ ในตลาดโลก แต่หากเมื่อเปรียบเทียบสถานภาพทางด้านเทคโนโลยีแล้ว พบว่า ประเทศพัฒนาแล้ว อาทิเช่น อิตาลี มีศักยภาพและความสามารถในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการผลิตเชิงอุตสาหกรรมทั้งด้านอัตราการผลิตและคุณภาพผลิตภัณฑ์เหนือกว่าไทยอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาให้ลึกกลงไปถึงการกระจุกตัวทั้งทางด้านปริมาณการผลิตและการลงทุนของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของไทยแล้ว พบว่า มีการกระจุกตัวจัดอยู่ในอัตราสูงมาก ซึ่งทั้งนี้ยังพบว่า การกระจุกตัวในการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ประสิทธิภาพสูงมีความเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับการกระจุกตัวด้านการลงทุน ซึ่งอาจกล่าวได้อีกทางหนึ่งว่า การลงทุนทางด้านเทคโนโลยีส่งผลให้บริษัทขนาดใหญ่เพียงไม่กี่แห่งมีอัตราการผลิตและคุณภาพผลิตภัณฑ์สูงกว่าบริษัทขนาดกลางและขนาดเล็กอย่างเห็นได้ชัด

ดังได้กล่าวไปแล้วว่า บริษัทผู้ดำเนินการผลิตไม่กี่บริษัทแรกเท่านั้นที่ใช้เทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัย และมีประสิทธิภาพสูง เทคโนโลยีเหล่านี้ ได้แก่ เครื่องมือตรวจวิเคราะห์อัญมณีสมัยใหม่ เทคโนโลยีการเจียรไนอัญมณีด้วยล้อหมุนและแขนจับอัตโนมัติ เทคโนโลยีการออกแบบเครื่องประดับตลอดจนการผลิตต้นแบบและแม่พิมพ์ด้วยระบบคอมพิวเตอร์ความเร็วสูง (Computer aids design and manufacturing: CAD/CAM and rapid prototyping technology) การหลอมและขึ้นรูปโลหะด้วยเทคนิคและหลักการทางวิศวกรรมโลหการ (Metallurgy) และการตกแต่งชิ้นงานด้วยวัสดุอุปกรณ์คุณภาพสูง (High – Grade finishing materials) อย่างไรก็ดี แม้ว่าเทคโนโลยีดังกล่าวจะสามารถผลิตเครื่องประดับคุณภาพสูงได้ แต่ยังไม่สามารถผลิตเครื่องประดับลักษณะพิเศษได้ เช่น ชิ้นโลหะแบบกลวงในซึ่งส่งผลให้มีน้ำหนักเบา สายสร้อยเส้นบางเล็กปราณีตแต่แข็งแรง เป็นต้น และยังไม่มีการใช้เครื่องเจียรไนแบบอัตโนมัติที่สามารถเจียรไนเพชรหรือพลอยเม็ดเล็กขนาดน้ำหนัก 2 – 3 สตางค์ (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545)

การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในบริษัทผู้ดำเนินการผลิตเหล่านี้ เพิ่งจะเริ่มขึ้นในช่วง พ.ศ. 2520 ซึ่งสังเกตได้จากการขยายอัตราการผลิตที่ทั้งช่วงจากช่วงก่อนหน้านั้น แต่ทั้งนี้ เครื่องจักรและอุปกรณ์เครื่องมือต่าง ๆ นั้น ตลอดจน know – how นั้น นำเข้ามาจากประเทศผู้นำเทคโนโลยีแทบทั้งสิ้น แม้ในระยะถัดมาจวบจนปัจจุบันจะมีบริษัทผลิตเครื่องจักรสำหรับการผลิตอัญมณีและ

เครื่องประดับภายในประเทศ ซึ่งสามารถผลิตเครื่องจักรอุปกรณ์คุณภาพสูงได้หลายประเภท ทั้งนี้ โดยอาศัยการผลิตเลียนแบบเครื่องจักรจากต่างประเทศ แต่อย่างไรก็ดียังขาดความต่อเนื่องในการพัฒนาปรับปรุงเครื่องจักรให้มีคุณภาพสูงขึ้นกว่าเครื่องจักรต้นแบบ จึงเป็นลักษณะการผลิตตามเทคโนโลยีนำเข้า และไม่สามารถสนองความต้องการแก่บริษัทผู้นำการผลิตกลุ่มนี้เท่าใดนัก ส่วนในด้านการวิจัยพัฒนาเครื่องมือเครื่องจักรสมัยใหม่สำหรับผลิตอัญมณีและเครื่องประดับโดยเฉพาะ นั้นยังไม่ได้ได้รับความสนใจจากวงการวิจัยมากนัก เนื่องจากต้องใช้งบประมาณและบุคลากรในการวิจัยสูงและยังไม่สามารถระบุเจาะจงความต้องการภายในประเทศได้ จึงส่งผลให้ความเสี่ยงต่อการวิจัยสูญเปล่ามีอัตราสูง

ตลาดส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับที่สำคัญของประเทศไทย มูลค่าการส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับของประเทศไทยประมาณร้อยละ 66 ของมูลค่าการส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับทั้งหมดของไทย ถูกส่งไปยังตลาดสหภาพยุโรป สหรัฐฯ และญี่ปุ่น โดยในช่วง 7 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2538 – 2544) ประเทศไทยส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับไปยังตลาดทั้งสามในมูลค่าเฉลี่ยปีละ 17,097, 16,767 และ 6,323 ล้านบาท ตามลำดับ คิดเป็นสัดส่วนเฉลี่ยร้อยละ 28, 27 และ 11 ตามลำดับ ซึ่งนอกจากตลาดทั้งสามแล้วยังมีประเทศอิสราเอลและฮ่องกงที่เป็นตลาดรองรับอัญมณีและเครื่องประดับที่สำคัญของประเทศไทย โดยประเทศไทยส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับไปยังตลาดทั้งสองในมูลค่าเฉลี่ยปีละ 6,715 และ 5,794 ล้านบาท ตามลำดับ คิดเป็นสัดส่วนเฉลี่ยร้อยละ 10.7 และ 10.1 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาตลาดหลักทั้งสาม พบว่า ตลาดสหภาพยุโรป และสหรัฐฯ มีอัตราการขยายตัวของตลาดที่เพิ่มขึ้นตลอด 7 ปีที่ผ่านมา (ปี พ.ศ. 2538 – 2544) โดยมีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 8.6 และร้อยละ 14.3 ต่อปี ตามลำดับ ส่วนตลาดญี่ปุ่นเป็นตลาดที่มีแนวโน้มของการขยายตัวลดลง โดยมีอัตราการขยายตัวลดลงเฉลี่ยร้อยละ 6.6 ต่อปี สาเหตุหนึ่งที่ทำให้ตลาดญี่ปุ่นมีแนวโน้มของตลาดที่ไม่ค่อยสดใส เนื่องจากในช่วงเวลาที่ผ่านมา (ปี พ.ศ. 2538 – 2543) เกิดภาวะการถดถอยทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น ทำให้ผู้บริโภคญี่ปุ่นลดการใช้สินค้าอัญมณีและเครื่องประดับลง แต่อย่างไรก็ตามประเทศอิสราเอลซึ่งเป็นหนึ่งในสิบตลาดที่สำคัญของไทย กลับมีอัตราการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 26.1 ต่อปี การขยายตัวของตลาดส่งออกไปยังตลาดประเทศอิสราเอล ส่วนใหญ่เป็นการขยายตัวของการส่งออกสินค้าเพชร นอกจากประเทศอิสราเอลแล้วยังมีประเทศอื่น ๆ อีกที่ตลาดมีการขยายตัว ดังนั้นในอนาคต ประเทศไทยยังมีโอกาสที่ดีในการหาตลาดใหม่ ๆ รองรับสินค้าอัญมณีและเครื่องประดับได้ เพื่อเพิ่มมูลค่าการส่งออก และลดความเสี่ยงของการส่งออก เนื่องจากเมื่อพิจารณาค่า HHI และค่า CR4 ของการส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับของไทย (ค่า HHI และ CR4 เป็นค่าที่แสดงถึงการกระจุกตัวของตลาดส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับของไทย ซึ่งถ้าค่าดังกล่าวมีค่าสูงก็แสดงว่า ในการส่งออกอัญมณีและ

เครื่องประดับของไทย มีการกระจุกตัวของการส่งออกสูง หรือมีตลาดส่งออกที่สำคัญเพียงไม่กี่ตลาด ดังนั้นการที่การส่งออกมีการกระจุกตัวของตลาดส่งออกสูงย่อมทำให้เกิดความเสี่ยงในการส่งออก เพราะหากเกิดการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่ให้ตลาดส่งออกลดการนำเข้า ย่อมกระทบต่อการส่งออกของประเทศไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากผลการคำนวณ พบว่า ค่า HHI มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา ค่า HHI ของการส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับของไทยมีค่าเพิ่มขึ้นจาก 0.1285 ในปี พ.ศ. 2538 เป็น 0.1522 ในปี พ.ศ. 2544 แสดงว่าในภาพรวมของการส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับของไทยมีแนวโน้มของการกระจุกตัวของการส่งออกเพิ่มขึ้น ในขณะที่ค่า CR4 ที่คำนวณได้กลับมีแนวโน้มลดลงจาก 67.7 ในปี พ.ศ. 2538 เป็น 64.9 ในปี พ.ศ. 2544 แสดงว่า การส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับของไทยไปยังตลาดหลัก 4 ตลาดแรกมีแนวโน้มของการกระจุกตัวของการส่งออกลดลง (โดยเฉพาะการส่งออกไปยังตลาดญี่ปุ่นมีแนวโน้มของการส่งออกลดลงเฉลี่ยร้อยละ 6.6 ต่อปี) แต่อย่างไรก็ตาม ค่า CR4 ที่คำนวณได้ตลอดช่วงระยะเวลา 7 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2538 – 2544) แสดงให้เห็นว่าการส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับของไทยมีการกระจุกตัวของการส่งออกในระดับปานกลาง (เนื่องจากมีค่าอยู่ระหว่าง 34 – 67) การที่ค่า HHI กับค่า CR4 มีแนวโน้มของการกระจุกตัวของการส่งออกที่ตรงกันข้ามกันนั้น แสดงว่า การส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับของไทยไปยังตลาดโลกมีแนวโน้มของการกระจุกตัวของการส่งออกเพิ่มขึ้น แต่การส่งออกไปยังตลาดหลักที่สำคัญ 4 ตลาดแรก กลับมีแนวโน้มของการกระจุกตัวของการส่งออกลดลง (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545)

การที่ประเทศไทยมีการกระจุกตัวของการส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับในระดับปานกลาง และมีแนวโน้มของการกระจุกตัวในภาพรวมเพิ่มขึ้นนั้น ย่อมทำให้การส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับของไทยเผชิญกับความเสี่ยงในการส่งออก เพราะถ้าหากเกิดเหตุการณ์หรือมีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่ทำให้ตลาดหลักที่สำคัญลดการนำเข้าจากประเทศไทย ก็จะมีผลต่อการส่งออกของไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นในอนาคตอันใกล้นี้ไทยควรมหาตลาดใหม่ ๆ และควรกระจายความเสี่ยงจากการส่งออกไปยังตลาดอื่น ๆ ด้วย

เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจองค์ความรู้ทางด้านผลการศึกษาที่ตรงหรือใกล้เคียงกับหัวข้อในการวิจัย พบว่า มีเอกสารงานวิจัยดังนี้

ศิริพร แดงคู่ย (2553) ได้วิจัยเรื่อง พัฒนาการทางเศรษฐกิจพลอยในเขตอำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเศรษฐกิจของอำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ในช่วงก่อนการขยายตัวของพลอย การก่อรูปและขยายตัวของเศรษฐกิจพลอย และเศรษฐกิจพลอยหลังการตกต่ำ ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ถึง พ.ศ. 2552 โดยใช้วิธีการศึกษา คือ ศึกษาจากเอกสาร และการสัมภาษณ์

แบบประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การตีความทางประวัติศาสตร์โดยการพรรณนาให้เห็นลำดับเหตุการณ์และวิเคราะห์เชิงสาเหตุในประวัติศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า พัฒนาการทางเศรษฐกิจพลอยของอำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ในช่วงก่อนการขยายตัวของพลอย มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชนพื้นเมืองชาวชอง จึงทำให้พบวิถีชีวิตแบบชาวป่า ลักษณะเป็นเศรษฐกิจเพื่อยังชีพ ต่อมาเมื่อมีการพบพลอยทำให้ในช่วงการเกิดการก่อรูปและการขยายตัวของเศรษฐกิจพลอยนั้น ยังคงเป็นเศรษฐกิจเพื่อยังชีพ และเศรษฐกิจการผลิตเพื่อการอุตสาหกรรมขุดแร่ในลักษณะทุนนิยมเข้ามาเชื่อมโยงกัน เมื่อการขุดพลอยได้พัฒนาเทคโนโลยีด้านระบบเหมืองแร่ จึงส่งผลให้พลอยมีปริมาณลดลงอย่างรวดเร็ว และทำให้นักแสวงโชคย้ายถิ่นออกจากอำเภอบ่อไร่ ก่อให้เกิดการตกต่ำของเศรษฐกิจพลอยในอำเภอบ่อไร่ ดังนั้นประชากรในพื้นที่เดิมจึงต้องปรับตัวเพื่อทำการเกษตรที่มีลักษณะเป็นเศรษฐกิจเพื่อขายเกิดเป็นการประกอบอาชีพผู้ผลิตรายย่อยทางการเกษตรและการเป็นทุนนิยมทางการเกษตร

สุชาดา พัชรวิภาวศ์ (2553) ได้วิจัยเรื่อง ความสามารถในการแข่งขันของ อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของไทยไปยังสวิสเซอร์แลนด์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของการผลิตอัญมณีและเครื่องประดับของไทยและประเทศคู่แข่ง (ฮ่องกง) รวมถึงศึกษาระเบียบข้อบังคับ ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับ ศึกษาความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบที่ปรากฏในอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของไทยกับประเทศคู่แข่ง และศึกษาความสามารถในการรักษาส่วนแบ่งตลาดของการส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับของประเทศไทย วิธีการศึกษาคือ ใช้การศึกษาเชิงสำรวจ ศึกษาจากเอกสารข้อมูลเชิงทฤษฎีจากหน่วยงานกรมเจรจาการค้า กระทรวงพาณิชย์ กรมโรงงาน และกระทรวง กรมศุลกากร สมาคมผู้ค้าอัญมณีและเครื่องประดับแห่งประเทศไทย และกระทรวง การต่างประเทศ ผลการวิจัยพบว่า อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับเป็นอุตสาหกรรมที่กำลัง กลายเป็นแหล่งที่มีของเงินตราต่างประเทศมีอัตราการเติบโตอย่างต่อเนื่อง ในปัจจุบันความ ได้เปรียบของประเทศไทยลดลงเนื่องจากปัญหาการถูกตัดสิทธิทางภาษี ยังมีปัญหาการขาดแคลน วัตถุดิบ จึงส่งผลให้ความสามารถทางการแข่งขันของไทยในอุตสาหกรรมนี้ลดลงและอาจ เสียเปรียบทางการแข่งขันเมื่อเทียบกับประเทศที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นหากประเทศไทย ไม่ปรับตัวไปสู่การผลิตสินค้าอัญมณีและเครื่องประดับที่มีคุณภาพสูงขึ้นจนเป็นที่ยอมรับแล้ว ตลาดส่งออกของไทยก็จะถูกแทนที่ด้วยประเทศที่สามารถปรับตัวได้ดีกว่า และสินค้ามีคุณภาพ ดีกว่า

เพ็ญญา เป็นจันทร์ (2551) ได้วิจัยเรื่อง การปรับตัวของชุมชนคาทอลิกจันทบุรีหลังการ ตกต่ำของธุรกิจการผลิตอัญมณีพลอย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงการปรับตัวทางเศรษฐกิจและ สังคมของครอบครัวคาทอลิกจันทบุรีหลังการตกต่ำของธุรกิจการผลิตอัญมณี โดยใช้วิธีการศึกษา

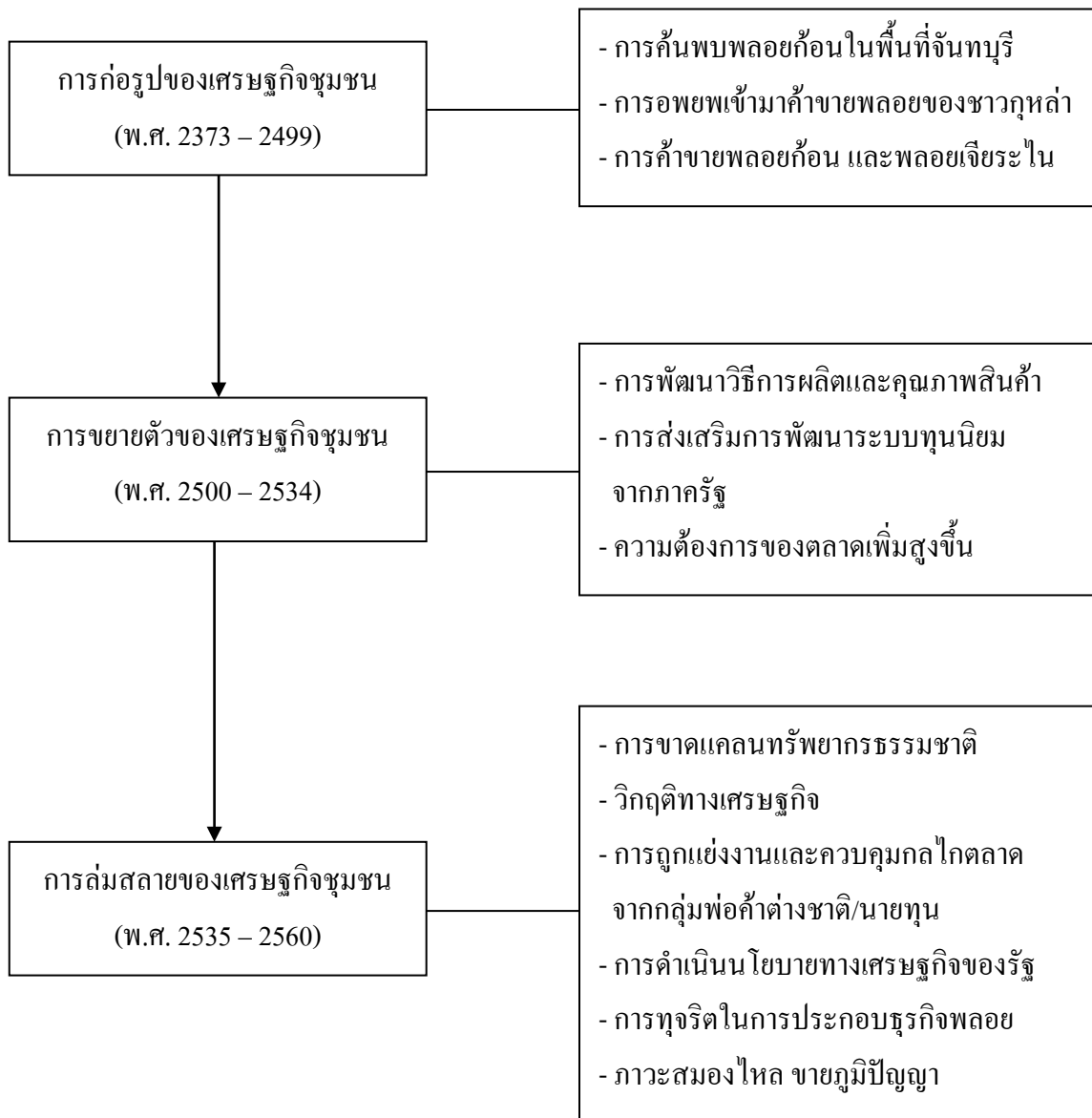
คือ ใช้การวิจัยเชิงสำรวจเป็นหลัก และใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึกช่วยเสริมในการอธิบาย ผลการวิจัยพบว่า หลังจากการตกต่ำของธุรกิจการผลิตพลอยพบว่า ครอบครัวยุคใหม่มีการปรับตัวทางเศรษฐกิจ คือ มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพถึงร้อยละ 49.8 โดยเปลี่ยนไปเป็นอาชีพรับจ้างทั่วไปมากที่สุด นอกจากนี้ยังพบว่ารายได้ต่อเดือนของครอบครัวยุคใหม่มีการเปลี่ยนแปลงลดลง ส่วนด้านสังคมยังไม่มีการปรับเปลี่ยน คือ ปัญหาในชุมชนด้านต่าง ๆ ยังคงมีพฤติกรรมเหมือนเดิม นอกจากนี้ยังพบว่ายุคใหม่ยังมีการพบปะกันระหว่างญาติพี่น้องในโอกาสต่าง ๆ และเข้าร่วมปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ โดยโอกาสที่พบปะกันประจำ ได้แก่ วัดเสกป่าช้า วัดฉลองวัด วันปีใหม่ วันคริสต์มาส วันปัสกา งานวันฝังศพญาติพี่น้อง และงานวันแต่งงานของญาติพี่น้อง ตามลำดับ และศาสนกิจที่เข้าร่วมเป็นประจำ ได้แก่ การไปร่วมมิสซาเสกป่าช้าทุกปี การไปร่วมงานฉลองวัดของตนทุกปี การไปร่วมมิสซาวันคริสต์มาสทุกปี การทำปัสกาทุกปี การทำพิธีกรรมทุกครั้งที่มีโอกาส การเข้าร่วมมิสซาศีลสมรสทุกครั้ง การร่วมงานสวดศพทุกครั้ง การไปแก้บาป-รับศีลมหาสนิททุกอาทิตย์ การร่วมนพวารพระมารดานิจจานุเคราะห์ทุกอาทิตย์ การไปร่วมพิธีบวชพระสงฆ์ทุกครั้ง การไปมิสซาวันศุกร์ต้นเดือนทุกเดือน การไปเฝ้าศีลทุกอาทิตย์ การรับศีลเจิมคนป่วยทุกคน การไปร่วมงานฉลองวัดที่อื่นทุกครั้งตามลำดับ

กฤษฎา วิจารณ์ชัย (2550) ได้วิจัยเรื่อง การสำรวจสภาพปัญหาและแนวทางการแก้ไข ปัญหาอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของจังหวัดชลบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสาเหตุของการทำให้อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของจังหวัดชลบุรีชะงักงัน และเพื่อศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของจังหวัดชลบุรี โดยใช้วิธีการศึกษา คือ การใช้แบบสอบถามความคิดเห็นจากผู้ประกอบการค้าอัญมณีและเครื่องประดับในจังหวัดชลบุรี จำนวน 150 ราย ทำการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นกลุ่มตัวอย่างข้างต้นด้วยค่าเฉลี่ยร้อยละ และการพรรณนาเพื่อสรุปผลการสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัญหาและแนวทางแก้ไข ปัญหาอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของจังหวัดชลบุรี ได้แก่ 1. อัญมณีและเครื่องประดับของจังหวัดชลบุรี ทรงคุณค่าและมีความสวยงาม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น จึงทำให้มีราคาแพงสูงมากกว่าอัญมณีและเครื่องประดับของจังหวัดอื่น ทำให้ในภาวะเศรษฐกิจที่ประชาชนไม่มีกำลังซื้อ จึงทำให้เศรษฐกิจอุตสาหกรรมและเครื่องประดับของจังหวัดชลบุรีชะงักงัน 2. อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของจังหวัดชลบุรี ภาครัฐไม่ได้ให้การส่งเสริมและสนับสนุนทั้งด้านความรู้และงบประมาณ 3. ผู้ประกอบการไม่ได้รวมตัวและจัดตั้งกลุ่ม ต่างคนต่างผลิตต่างคนต่างขาย จึงทำให้อุตสาหกรรมอัญมณีไม่ได้รับการพัฒนา 4. ผู้ซื้อส่วนใหญ่คือนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจังหวัดชลบุรีเท่านั้น ทำให้กลุ่มผู้ซื้ออัญมณีและเครื่องประดับมีจำนวนจำกัด 5. ภาคเอกชนและภาครัฐให้ความสำคัญและส่งเสริมด้านการส่งออกน้อย

เบญจวรรณ สุขสมัย (2549) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาโครงสร้างอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้าง พฤติกรรม และผลปฏิบัติการของหน่วยธุรกิจอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของไทย ตลอดจนบทบาทของภาครัฐและเอกชนที่มีต่ออุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ โดยใช้วิธีการวิจัย คือ ใช้การวิจัยเชิงสำรวจ ศึกษาจากเอกสาร และใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ช่วยเสริมในการอธิบาย ผลการวิจัยพบว่า การกระจุกตัวของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องตามกาลเวลา ซึ่งเป็นผลจากการมีจำนวนหน่วยผลิตเข้ามาทำการผลิตเพื่อแข่งขันในอุตสาหกรรมนี้มากขึ้น และเป็นเหตุให้มีการกระจุกตัวของอุตสาหกรรมน้อยลง สภาพการแข่งขันของหน่วยธุรกิจอุตสาหกรรมทั้งด้านการผลิตและการค้ามีแนวโน้มทวีความรุนแรงมากขึ้น โครงสร้างอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของไทยในช่วงเวลาที่ศึกษามีลักษณะเป็นตลาดแบบกึ่งแข่งขันกึ่งผูกขาด มีจำนวนผู้ผลิตมากกระจายตัวอยู่ทั่วประเทศ ส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อม สภาพการแข่งขันภายในอุตสาหกรรมที่ค่อนข้างสูง ไม่มีผู้ประกอบการรายใดในอุตสาหกรรมสามารถมีอำนาจผูกขาดเหนือผู้ประกอบการรายอื่น ๆ การกำหนดราคาสินค้าขึ้นอยู่กับต้นทุนการผลิต โดยเฉพาะต้นทุนค่าวัตถุดิบ อย่างไรก็ตามราคาสินค้าอาจขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหรือการเจรจาต่อรองคู่ค้า การเข้าหรือออกจากอุตสาหกรรมของผู้ประกอบการมีอุปสรรค กีดขวางอยู่บ้าง จากปัจจัยด้านเงินลงทุนซึ่งมีความเชื่อมโยงกับต้นทุนการผลิต เนื่องจากอัญมณีและเครื่องประดับเป็นสินค้าที่มีต้นทุนการผลิตสูง นอกจากนี้ การดำเนินกิจการยังต้องอาศัยประสบการณ์ และความชำนาญ อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับมีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจไทย เนื่องจากเป็นอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานเข้มข้นทำให้เกิดการจ้างงานจำนวนมาก มีการขยายตัวการผลิตเพื่อการส่งออกเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ปัจจุบันอัตราการแข่งขันกลับมีทิศทางที่ชะลอลง ซึ่งมีสาเหตุมาจากปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบภายในประเทศ ทำให้ต้องนำเข้าจากต่างประเทศเป็นสัดส่วนที่สูง รวมทั้งปัญหาการขาดแคลนแรงงานฝีมือที่พร้อมทำการผลิต ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาศักยภาพของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับไทย

ตัวแบบการวิเคราะห์

จากการวิพากษ์องค์ความรู้ทั้งทางด้านทฤษฎีและงานวิจัยที่ได้สำรวจมา ผู้วิจัยกำหนด
ตัวแบบการวิเคราะห์ ดังนี้

รูปภาพที่ 2-4 ตัวแบบการวิเคราะห์พัฒนาการของธุรกิจพลอยจันทบุรี

พัฒนาการของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจการค้าพลอยจันทบุรี สามารถแบ่งออกได้เป็น 3
ช่วงใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ช่วงการก่อรูปของเศรษฐกิจชุมชน เกิดจากชาวภูห่าได้อพยพเข้ามาเป็นผู้บุกเบิกการทำพลอยในจันทบุรี โดยการค้าขายระยะแรกเป็นการค้าขายพลอยก้อน ต่อมาพัฒนาไปเป็นการค้าขายพลอยที่เจียรไนแล้ว แต่ยังเน้นการผลิตในครัวเรือนหรือเครือญาติ ไม่นิยมถ่ายทอดองค์ความรู้ให้คนนอก

2. ช่วงการขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชน เกิดการค้นพบพลอยแห่งใหม่ซึ่งเป็นพลอยหายากและมีราคาสูง ทำให้ประชาชนในพื้นที่ปรับเปลี่ยนอาชีพมาทำธุรกิจพลอยมากขึ้น เกิดการคิดค้น ปรับปรุง พัฒนาเครื่องจักรการผลิต การเพิ่มคุณภาพพลอยโดยวิธีการเผา ทำให้พลอยจันทบุรีมีราคาสูงขึ้นและเป็นที่ต้องการของตลาด ภาครัฐเข้ามาให้การสนับสนุน เกิดการขยายตัวของธุรกิจแบบอุตสาหกรรม มีการจัดตั้งเหมืองพลอย โรงงานเจียรไนพลอย ทำให้เศรษฐกิจการค้าขายพลอยในจันทบุรีรุ่งเรืองและสร้างรายได้ให้กับชาวจันทบุรีอย่างมหาศาล

3. ช่วงของการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชน เป็นผลจากการเจริญเติบโตของธุรกิจพลอยแบบก้าวกระโดด นักลงทุนต่างถิ่น/ ต่างชาติ เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากการทำพลอย ทำให้วัตถุดิบการผลิตลดลง ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ สภาพปัญหาการทุจริตในการซื้อขายพลอยของพ่อค้าบางกลุ่ม การดำเนินนโยบายภาครัฐที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ส่งผลให้การค้าพลอยหยุดชะงัก ผู้ประกอบธุรกิจหลายรายต้องปิดกิจการ แรงงานมีฝีมือหลายคนถูกจ้างให้ไปทำงานในต่างประเทศ

นิยามศัพท์การวิจัย

เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง คนในชุมชนเริ่มมีส่วนร่วมคิดร่วมทำร่วมรับประโยชน์ และร่วมกันเป็นเจ้าของ จากการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

พลอย หมายถึง หินที่มีค่าทางเศรษฐกิจหรือแร่พลอยธรรมชาติ

การเจียรไนพลอย หมายถึง การนำพลอยมาตัดเหลี่ยม ทำมุมตามต้องการ ขัดเงา เพื่อให้เกิดความสวยงาม

นวัตกรรมการผลิต หมายถึง การทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยวิธีใหม่ ๆ หรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งเก่าให้ดีกว่าเดิม

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษสร้างสรรค์ และถ่ายทอดมาให้กับคนรุ่นหลัง

นโยบายภาครัฐ หมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างหนึ่งของรัฐ ที่ได้ดำเนินการวางแผนเพื่อส่งเสริมการพัฒนาและการลงทุนในธุรกิจต่าง ๆ

วิกฤติเศรษฐกิจ หมายถึง ภาวะทางเศรษฐกิจที่มีการถดถอย ทั้งด้านการผลิต การบริโภค และการเงิน ส่งผลให้เกิดการขาดสภาพคล่อง เกิดการเลิกกิจการหรือล้มละลายของผู้ประกอบการ

การควบคุมกลไกตลาด หมายถึง ภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงในระดับราคาสินค้าและบริการ
อันเกิดจากควบคุมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

ภาวะสมองไหล หมายถึง บุคคลที่เก่งมีความสามารถเดินทางออกไปทำงานต่างประเทศ
โดยการจ้างงานจากนายทุนชาวต่างชาติ

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง พัฒนาการและการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษาธุรกิจพลอยจันทบุรี เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์ (Historical qualitative research) มีการศึกษา ดังนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ใช้วิธีการ ดังนี้

1. การวิจัยเอกสาร เอกสารที่จะใช้ในการวิจัยนี้จะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.1 เอกสารชั้นต้น (Primary data) เป็นข้อมูลที่ยังไม่ได้ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์ เป็นข้อมูลดิบ ข้อมูลส่วนนี้ได้จากการเก็บรวบรวมเอกสารที่สำคัญ เช่น หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต ศูนย์ข้อมูลและเครื่องประดับ

1.2 เอกสารชั้นรอง (Secondary data) เป็นข้อมูลที่ได้ผ่านการวิเคราะห์แล้วระดับหนึ่ง และเพื่อช่วยให้การวิเคราะห์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เอกสารชั้นรองเหล่านี้ที่สำคัญ เช่น ตำราวิชาการ บทความวิชาการ งานวิจัย งานวิทยานิพนธ์ และหน่วยงานสำรวจทางธรณีวิทยา

2. การสัมภาษณ์แบบประวัติศาสตร์จากผู้มีประสบการณ์ตรง เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการหรือไม่มีโครงสร้าง (Informal or unstructured interview) คือ มีเพียงคำถามวิจัยใช้เป็นแนวสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์ในที่นี้จะกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) คือ ผู้ที่มีประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับการประกอบธุรกิจพลอยและการเจียรไนพลอย ประกอบด้วย ผู้อาวุโสในชุมชน จำนวน 1 คน อดีตเหรียญกษาปณ์จันทบุรี จำนวน 1 คน พ่อค้าในตลาดพลอย จำนวน 2 คน และช่างเจียรไนพลอย จำนวน 1 คน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญในธุรกิจพลอย มีประสบการณ์เกี่ยวกับการประกอบอาชีพในธุรกิจพลอยจันทบุรีมากกว่า 30 ปี มีความรู้เกี่ยวกับการดำเนินธุรกิจพลอยในจันทบุรี และสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการและการล่มสลายของเศรษฐกิจพลอยในจังหวัดจันทบุรีได้เป็นอย่างดี

การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลในการสัมภาษณ์แบบประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า ในที่นี้จะใช้รูปแบบการตรวจสอบ คือ

1. การตรวจสอบโดยใช้แหล่งข้อมูลที่ต่างกัน ระหว่างเอกสารและการสัมภาษณ์แบบประวัติศาสตร์บอกเล่า ซึ่งเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งข้อมูลหลายแหล่ง ในเรื่องเดียวกัน แล้วนำข้อมูลมาตรวจสอบยืนยันกัน เช่น การเปรียบเทียบงานวิจัยในเรื่องการประกอบธุรกิจพลอยในจันทบุรี ว่า มีรูปแบบพัฒนาการของการประกอบธุรกิจพลอยเช่นไร การก่อรูปของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยเป็นเช่นไร การขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นในธุรกิจพลอยเกิดขึ้นได้อย่างไร มีปัจจัยใดที่ส่งผลให้เกิดการขยายตัวดังกล่าวของธุรกิจพลอยและเชื่อมโยงไปถึงเหตุที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวิถีเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอย จนนำไปสู่การล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นของธุรกิจการค้าพลอยในปัจจุบัน และการตรวจสอบโดยการสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้อาวุโสในชุมชน ผู้นำชุมชน เจ้าของธุรกิจร้านพลอย แรงงานรับจ้างเจียรไนพลอย เป็นต้น หรือทำการสัมภาษณ์ซ้ำโดยเปลี่ยนวันเวลาในการสัมภาษณ์ เพื่อให้สามารถยืนยันข้อมูลในกาลเทศะที่แตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้อง น่าเชื่อถือ และมีความเป็นจริงมากที่สุด

2. การตรวจสอบโดยผู้ให้ข้อมูลที่มีจุดยืนต่างกัน เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความคิดเห็นของบุคคลที่มีความเหมือนหรือต่างกัน ทำให้สามารถเห็นความหลากหลายและสามารถนำมาเปรียบเทียบซึ่งกันและกันเพื่อหาข้อมูลที่จริงที่สุดหรือถูกต้องที่สุด เพื่อทำให้สามารถยืนยันข้อมูลในกาลเทศะที่แตกต่างกัน และทำให้เกิดความเชื่อมั่นในข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์ โดยแนวการสัมภาษณ์มีการยึดหลักบริบททางประวัติศาสตร์เป็นสำคัญ โดยจะสัมภาษณ์ผู้ที่มีจุดยืนต่างกัน เช่น ผู้ประกอบธุรกิจ นักลงทุน เจ้าหน้าที่รัฐ ลูกจ้าง แรงงาน ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโสในท้องถิ่น ชาวบ้าน เป็นต้น ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์บุคคลดังกล่าวอาจได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกัน แต่ต่างสถานะอาชีพกัน ทำให้ข้อมูลที่ได้เป็นความจริงมากยิ่งขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลงานวิจัยจะใช้การตีความหลักฐานทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ ผู้วิจัยจะพยายามทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากกรณีศึกษาที่ผู้วิจัยได้ศึกษา จากข้อมูลที่ได้ทั้งจากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์ เริ่มจากการพรรณนาให้เห็นลำดับเหตุการณ์และวิเคราะห์เชิงสาเหตุในประวัติศาสตร์ โดยการจัดแบ่งช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ (Periodization) และพรรณนาให้เห็นรายละเอียดในแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่ ช่วงการก่อรูปเศรษฐกิจชุมชนพลอย ช่วง

การขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชน และสุดท้ายช่วงการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชนพลอย ซึ่งการเปรียบเทียบปรากฏการณ์ดังกล่าว การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นสามารถช่วยในการทำความเข้าใจถึงพัฒนาการการก่อตัวของธุรกิจพลอยจันทบุรี รูปแบบการขยายตัวของเศรษฐกิจท้องถิ่น และมีเหตุปัจจัยใดบ้างที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแต่ละช่วง จนนำไปสู่การล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยจันทบุรีปัจจุบัน

บทที่ 4

ผลการศึกษาวิจัย

จังหวัดจันทบุรีเริ่มมีการตั้งเมืองครั้งแรกที่บริเวณหน้าเขาสระบาป ชนพื้นเมืองกลุ่มแรก ที่เรียกว่า “ชาวทอง” เข้ามาตั้งรกรากในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งปัจจุบันผู้ที่สืบเชื้อสายชาวทอง ตั้งเคมส์ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่ บ้านคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ ในปี พ.ศ. 2200 จึงได้ย้ายมาสร้างเมืองใหม่ที่บ้านลุ่ม ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจันทบุรี หลังจากที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า จันทบุรี เป็นเมืองที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเมื่อครั้งยังเป็นพระยาวชิรปราการ ได้นำกำลังพลตีฝ่าวงล้อมพม่าออกมาทางทิศตะวันออก และยึดเมืองจันทบุรีไว้เป็นเวลา 5 เดือน เพื่อเป็นแหล่งสะสมเสบียงอาหารและเสบียงพล ก่อนนำกำลังพลกลับไปกอบกู้กรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. 2310 ต่อมา พ.ศ. 2436 ฝรั่งเศสได้เข้ามายึดครองเมืองจันทบุรีไว้ยาวนานถึง 11 ปี จนไทยต้องยอมยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศสเพื่อแลกเมืองจันทบุรีกลับคืนมา จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2476 ได้มีการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินขึ้นใหม่ เมืองจันทบุรีจึงมีฐานะเป็นจังหวัดจนถึงปัจจุบัน (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดจันทบุรี, 2557, หน้า 3)

ลักษณะทางกายภาพของจังหวัดจันทบุรี ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทย มีพื้นที่ทั้งหมดจำนวน 6,338 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,961,250 ไร่ โดยมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง คือ ด้านทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดชลบุรี ฉะเชิงเทรา และสระแก้ว ด้านทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดตราดและอ่าวไทย ด้านทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดตราดและประเทศกัมพูชา และด้านทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดระยองและอ่าวไทย มีแนวเขตติดต่อกับราชอาณาจักรกัมพูชาประมาณ 86 กิโลเมตร และมีแนวชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 87 กิโลเมตร

การปกครอง แบ่งออกเป็น 9 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองจันทบุรี อำเภอขลุง อำเภอท่าใหม่ อำเภอโป่งน้ำร้อน อำเภอมะขาม อำเภอแหลมสิงห์ อำเภอสอยดาว อำเภอแก่งหางแมว อำเภอนายายอาม และกิ่งอำเภอเขาคิชฌกูฏ

สภาพภูมิประเทศ แบ่งออกเป็น

1. ป่าไม้ ภูเขา และเนินสูง เป็นลักษณะของภูมิประเทศด้านเหนือและตะวันออกของจังหวัด ได้แก่ เขตอำเภอแก่งหางแมว อำเภอท่าใหม่ อำเภอมะขาม อำเภอสอยดาว อำเภอโป่งน้ำร้อน และตอนบนของอำเภอขลุง บริเวณดังกล่าวเป็นเขตป่าสงวน เขตอุทยานแห่งชาติ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และพื้นที่การเกษตรปลูกสวนผลไม้ ยางพารา ปาล์มน้ำมัน และพืชไร่ เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง เป็นต้น

2. ที่ราบสลับภูเขา อยู่ตอนกลางของจังหวัด ได้แก่ พื้นที่ในเขตอำเภอเมือง อำเภอเขาชะเมาตอนบนของอำเภอท่าใหม่ อำเภอขลุ้ง และตอนบนของอำเภอแหลมสิงห์ พื้นที่แหล่งน้ำที่ใช้ทำสวนผลไม้ต่าง ๆ

3. ที่ราบฝั่งทะเล ได้แก่ พื้นที่อำเภอนายายอาม ตอนล่างของอำเภอท่าใหม่ อำเภอแหลมสิงห์ และอำเภอขลุ้ง มีลักษณะเป็นที่ราบชายฝั่งทะเลสลับด้วยเนินเขา เป็นบริเวณป่าชายเลนนิยมทำการประมง และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

ทรัพยากรธรรมชาติของจังหวัดจันทบุรี มีแร่ธาตุสำคัญที่สร้างชื่อเสียงจนเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป คือ แร่รัตนชาติ จำพวกพลอยคุณภาพดี พลอยที่พบมีหลากสี เช่น

1. พลอยแดง (ทับทิม) พลอยเขียว และพลอยน้ำเงิน พบมากที่บ้านบ่อเวฬุ บ้านตกรวม และบ้านตะปอนน้อย อำเภอขลุ้ง

2. พลอยไฟลีน นุสราคัม และมรกตนั้น พบมากที่อำเภอท่าใหม่ และที่ตำบลบางกะจะ อำเภอเมืองจันทบุรี

นอกจากนี้จังหวัดจันทบุรียังพบแร่ประเภทอื่น ๆ อีก คือ

1. แร่ทรายขาว พบมากที่บริเวณคลองขุด ตำบลสนามไชย อำเภอท่าใหม่

2. แร่พลวง พบมากที่ อำเภอนายายอาม อำเภอแก่งหางแมว ตำบลสองพี่น้องอำเภอท่าใหม่ แร่ที่พบมีคุณภาพปานกลาง

3. แร่โมลิบดีนัม พบมากที่ตำบลตะเคียนทอง อำเภอมะขาม

4. แร่ควอตซ์ พบบริเวณเขาหินขาว เขตติดต่อระหว่างตำบลเขาวิ้ว อำเภอท่าใหม่ และอำเภอเมืองจันทบุรี

5. แร่ฟลูออไรด์ พบที่ตำบลสองพี่น้อง อำเภอท่าใหม่

6. แร่เหล็ก พบที่ตำบลทรายขาว อำเภอโป่งน้ำร้อน

7. แร่ निकเกิด พบที่บริเวณบ้านบางระกำ อำเภอโป่งน้ำร้อน และ อำเภอสอยดาว

8. ดินขาว ยังพบดินขาวที่บ้านสามหนาด และบ้านป่าแดง อำเภอท่าใหม่

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนจันทบุรีนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศของแต่ละพื้นที่ ซึ่งก่อให้เกิดวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

1. การทำเกษตรกรรมและหัตถกรรม เนื่องจากจันทบุรีมีสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศเหมาะสำหรับการทำเกษตรกรรม พืชที่นิยมปลูก คือ ทุเรียน มังคุด สละ เงาะ พริกไทย และยางพารา ฯลฯ ส่วนหัตถกรรมพื้นบ้านที่นิยม คือ การทอเสื่อ และสานตะกร้า ทำเครื่องใช้ต่าง ๆ ส่วนวัตถุดิบที่ใช้ทำมาจากต้นกก ซึ่งเป็นพืชที่หาได้ทั่วไปในท้องถิ่น

2. การทำประมง พื้นที่ทางตอนใต้ของจันทบุรีติดกับอ่าวไทย มีชายฝั่งทะเลยาว 108 กิโลเมตร และมีแม่น้ำหลายสาย ชาวประมงในจันทบุรีมีทั้งที่จับปลาในแหล่งน้ำและเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ โดยสัตว์น้ำที่นิยมเพาะพันธุ์มากที่สุดคือ กุ้ง

3. การทำอัญมณี เนื่องจากจันทบุรีมีความสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ มีการค้นพบแหล่งอัญมณีจำนวนมากตามภูเขา อัญมณีหรือพลอยแดงที่พบมีหลายชนิด เช่น ไพลิน สดาร์ บุษราคัม แต่ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคือ ทับทิมสยาม

สำหรับอำเภอเมืองจันทบุรีนั้น ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดจันทบุรี โดยอยู่ห่าง 150 เมตร มีพื้นที่ประมาณ 253 ตารางกิโลเมตร มีแม่น้ำที่สำคัญ คือ แม่น้ำจันทบุรี ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบ พื้นที่ส่วนใหญ่เหมาะแก่การเพาะปลูก มีอาณาเขตด้านทิศเหนือติดต่อกับอำเภอมะขาม และอำเภอเขาฉกรรจ์ ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอแหลมสิงห์ ทิศตะวันออกติดต่อกับเขาสระบาป ทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอท่าใหม่

ประชากรและอาชีพ อำเภอเมืองจันทบุรี มีประชากรรวมทั้งสิ้น 118,659 คน ส่วนมากประกอบอาชีพ ดังนี้

1. เกษตรกรรม โดยพืชที่นิยมปลูก ได้แก่ ลำไย ทุเรียน มันสำปะหลัง เงาะ มังคุด ลองกอง
2. อุตสาหกรรม โดยอุตสาหกรรมที่สำคัญได้แก่ อุตสาหกรรมการเกษตร อุตสาหกรรมอาหาร อุตสาหกรรมไม้และผลิตภัณฑ์จากไม้ อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ
3. การค้าขาย ส่วนใหญ่เป็นธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในครัวเรือนบริเวณย่านชุมชน โดยศูนย์กลางการค้ามี 3 ลักษณะ คือ ตลาดสินค้าเกษตร เช่น ตลาดผลไม้, ตลาดอุตสาหกรรม เช่น สินค้าอัญมณี และตลาดสินค้าอุปโภคบริโภคประจำวัน

อำเภอเมืองจันทบุรี ถือเป็นอำเภอที่เป็นแหล่งทรัพยากรแร่ที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งในจังหวัดจันทบุรี โดยเฉพาะตำบลบางกะจะ เป็นแหล่งค้นพบพลอยไพลิน บุษราคัม มรกต ที่มีชื่อเสียงในเรื่องคุณภาพและความสวยงาม นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์กลางการค้า และอุตสาหกรรมของจังหวัด โดยเฉพาะอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ ซึ่งมีถนนสายเศรษฐกิจที่ผู้ประกอบการด้านอัญมณีจะมาซื้อขายพลอยและอัญมณีต่าง ๆ เป็นประจำทุกวันเสาร์ – อาทิตย์ ถูกขนานนามในชื่อ “ถนนอัญมณี” ถือเป็นแหล่งซื้อขายอัญมณีที่สำคัญและมีชื่อเสียงในระดับโลก และนับเป็นตลาดพลอยเจียรไนที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย

การศึกษาครั้งนี้เลือกพื้นที่อำเภอเมืองจันทบุรี เนื่องจากอำเภอเมืองจันทบุรีเป็นแหล่งการขุด การเจียรไน และการค้าพลอยที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน เป็นศูนย์กลางอัญมณีของประเทศไทย โดยการศึกษาพัฒนาการและการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชน กรณีศึกษาธุรกิจพลอยจันทบุรี ผู้วิจัยนำเสนอการศึกษาตามเวลาทางประวัติศาสตร์โดยตอบวัตถุประสงค์การวิจัยเป็น 3 ช่วง ดังนี้

การก่อรูปของธุรกิจพลอยจันทบุรี (พ.ศ. 2373 – พ.ศ. 2499)

จันทบุรีเป็นจังหวัดที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรในดินสินในน้ำ สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศเอื้อต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประมง และหัตถกรรม พื้นฐานทางเศรษฐกิจในยุคดั้งเดิมอยู่ในวิถีการผลิตแบบยังชีพเป็นหลัก แต่ละครอบครัวจะผลิตสิ่งของที่จำเป็นเพื่อใช้สอยในครอบครัวและชุมชน อาจกล่าวได้ว่าชุมชนจันทบุรีแต่เดิมนั้นตั้งอยู่บนฐานผู้ผลิตรายย่อย (Simple Commodity Producer) โดยสภาพวิถีชีวิตที่สะท้อนออกมาให้เห็นภายใต้บริบทของเศรษฐกิจในลักษณะนี้ คือ การประกอบอาชีพ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 10-25)

1. อาชีพเกษตรกรรม

ในอดีตชาวจันทบุรีส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะสวนผลไม้ ซึ่งผลไม้เป็นสินค้าที่ขึ้นชื่อของจังหวัดจันทบุรี ได้แก่ ทุเรียน เงาะ มังคุด สละ ระกำหวาน เป็นต้น

จันทบุรีมีสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศเหมาะสมสำหรับปลูกผลไม้เหล่านี้ทำให้จังหวัดจันทบุรีมีผลไม้เหล่านี้เป็นจำนวนมากและมีคุณภาพดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุเรียนซึ่งจังหวัดจันทบุรีเป็นจังหวัดที่มีการผลิตมากที่สุดในประเทศไทย ผลไม้อีกหนึ่งชนิดหนึ่งซึ่งมีชื่อเสียงมากของจังหวัดจันทบุรีคือสละเนินวง โดยปลูกมากในบริเวณค่ายเนินวง ตำบลบางกะจะ ผลไม้ของจังหวัดจะออกสู่ตลาดในช่วงระหว่างเดือนเมษายนถึงมิถุนายนของทุกปี ถือเป็นช่วงที่ผลไม้มจะมีรสอร่อยและมีคุณภาพดี อย่างไรก็ตามปริมาณผลไม้ของจังหวัดในแต่ละปีจะมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศ หากเกิดภาวะภัยแล้งขึ้นในจังหวัด ปริมาณผลไม้ที่จะออกสู่ตลาดในปีนั้นจะมีปริมาณลดลง

นอกจากนี้จันทบุรีเป็นแหล่งปลูกพริกไทยที่สำคัญมากของประเทศไทย โดยพื้นที่ปลูกพริกไทยร้อยละ 95 อยู่ในจังหวัดจันทบุรี ซึ่งการปลูกพริกไทยสามารถสร้างรายได้ให้ชาวจังหวัดจันทบุรีเป็นอย่างมาก

2. การทำประมง

อาชีพประมงนั้นถือเป็นอาชีพที่ติดตัวชาวจันทบุรีมานาน เนื่องจากจังหวัดจันทบุรี มีพื้นที่หลายพื้นที่ติดกับชายฝั่งทะเล โดยฤดูกาลหาปลาในพื้นที่จันทบุรี คือ ประมาณเดือนมิถุนายนถึงกรกฎาคมในช่วงนี้จะมีปลาชุกชุมเป็นพิเศษ นอกจากนี้ยังมีแม่น้ำจันทบุรีที่อุดมไปด้วยกุ้ง หอย ปู ปลา

2.1 การจับกุ้ง กุ้งที่สำคัญในแม่น้ำจันทบุรี ซึ่งในปัจจุบันได้สูญพันธุ์ไปแล้วก็ว่าได้ คือ กุ้งก้ามกราม ชาวประมงมักจะจับกุ้งโดยใช้ลอมวก และแวนค้ำน้ำ ซึ่งเรียกกันว่า “การดำกุ้ง” เป็นหลัก นอกจากนั้นจะมีการใช้เบ็ดตกกุ้ง ซึ่งต้องใช้เวลานานกว่าจะได้กุ้ง การจับกุ้งมักจะทำกันใน

แม่น้ำจันทบุรี ช่วงตั้งแต่ตลาดชัยศิริไปจนถึงบ้านसानหิน การจับกุ้งของชาวจันทบุรีเริ่มจากการไ้
บริโภคในช่วงแรก และต่อมาได้พัฒนาไปเป็นอาชีพจับกุ้งเพื่อขาย เพราะมีกุ้งแม่น้ำมากพอ

2.2 การเก็บหอยในแม่น้ำ แม่น้ำจันทบุรีมีหอยน้ำจืดที่สามารถนำมาปรุงเป็นอาหาร
และนำไปขายได้ก็คือ หอยตากและหอยหวาน ในอดีตหอยตากมักมีมากในบริเวณสะพานตรีนันท์
หอยหวานจะมีมากแถวบ้านसानหิน

2.3 การจับปู ชาวประมงจะจับปูทะเลในแม่น้ำจันทบุรีเนื่องจากในช่วงน้ำทะเลขึ้นนั้น
น้ำในแม่น้ำจะเป็นน้ำกร่อย ทำให้มีปูทะเลได้เข้ามาในแม่น้ำตั้งแต่หน้าวัดคาทอลิกไปจนถึงปากน้ำ
บริเวณท่าแฉลบ การจับปูจะใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “รอก” ซึ่งมีลักษณะเหมือนขย แต่ต้องใช้เหยื่อที่
เป็นปลาด้วย ดังนั้นจึงมักเรียกกันว่า “การตกปู” การจับปูถ้าจับเอ ไ้เพื่อบริโภคก็อาจใช้รอกเพียง 10
อัน ซึ่งจะได้ปูเฉลี่ยครั้งละ 3 ตัว แต่ถ้าครอบครัวใดทำเป็นอาชีพเพื่อขาย ก็ต้องใช้รอกเป็น 100 ตัว
เช่น พบว่าในอดีตมีบางครอบครัวตกปูได้ถึงวันละ 200 ตัวและนำไปขายที่กรุงเทพฯ

2.4 การจับปลา ปลาที่จับในแม่น้ำจันทบุรีมักเป็นปลาที่มีขนาดเล็ก เช่น ปลาแห ปลา
ซ่า ปลานกเขา ปลาดุก หรือปลาตะเพียน แต่มีปลาประเภทหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นปลาที่เด่นในแม่น้ำ
จันทบุรี คือ ปลากด และปลาดุก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปลาดุกนั้นเป็นปลาที่มีชื่อว่าไขปลามีรสชาติ
อร่อย จนเป็นที่รู้จักกันว่าไขปลาดุก แต่ก็ยังเป็นปลาที่มีในเฉพาะช่วงหน้าน้ำหลากเท่านั้น
การทำประมงในแม่น้ำของชาวจันทบุรีได้มีการพัฒนาจากการทำเป็นอาชีพหลักตั้งแต่แรกเริ่มการ
ก่อตั้งชุมชน แต่ต่อมาได้พัฒนามาเป็นอาชีพเสริม หลังจากที่ทำพลอยรุ่งเรือง และมีปัญหาใน
แม่น้ำจันทบุรี จนถึงปัจจุบันการประมงในแม่น้ำทำได้เป็นเพียงงานอดิเรกเท่านั้น

3. หัตถกรรม

หัตถกรรมที่ชาวจันทบุรีนิยมทำกันในอดีต คือ การทอเสื่อจันทบูร หัตถกรรมพื้นบ้านอีก
ชนิดที่มีชื่อเสียงของจังหวัด ผลิดจากกกซึ่งส่วนใหญ่ขึ้นอยู่ตามไร่นา โดยกกมีคุณสมบัติเหมาะแก่
การทอเสื่อ อันเป็นสินค้าประเภทหัตถกรรมที่ขึ้นชื่อของจังหวัดจันทบุรี ชาวจันทบุรีรู้จักการทอเสื่อ
มาไม่ต่ำกว่า 120 ปี โดยผู้ริเริ่มกลุ่มแรกคือกลุ่มผู้นับถือศาสนาคาทอลิกที่อาศัยอยู่บริเวณวัด
คาทอลิก หรือที่เรียกว่าหมู่บ้านฉนวน ซึ่งในปี พ.ศ. 2254 บาทหลวงเฮ็ด ได้มาดูแลชาวคาทอลิกและ
ได้นำพวกฉนวนที่มีฝีมือใน การทอเสื่อ และจากพระราชนิพนธ์เรื่องเสด็จประพาสเมืองจันทบุรี ใน
รัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2419) ในสมัยนั้นการทอเสื่อต้องซื้อกกและปอจากชาวบ้านตำบลต่าง ๆ โดยกกที่
ใช้ทอเสื่อคือกกกลมจะมีลำต้นกลวง ผิวมันและเหนียว เมื่อทอเป็นเสื่อจะให้สัมผัสที่นุ่มนวลชัดเจนได้
มัน ผู้คนจึงนิยม โดยเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของเสื่อจันทบูรต้องมีสีดำ แดง และใช้ปอเป็นเส้นยืน จะ
ทนทานกว่าเส้นยืนที่เป็นพลาสติก ซึ่งการทอเสื่อมีลักษณะการผลิตสินค้าแบบรายย่อย การผลิต
สินค้ารายย่อยเป็นรูปแบบการผลิต ที่มีเป้าหมายเป็นได้เพียงการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก คือ ยังไม่

สามารถสะสมทุนจนมีฐานะร่ำรวยอย่างเด่นชัดได้ นอกจากนี้การผลิตสินค้ารายย่อยในชุมชนยังอาศัยแรงงานในครอบครัวเป็นสำคัญ เช่น สามีและภรรยาช่วยกันทอเสื่อ เป็นต้น

ต่อมาเมื่อเสื่อได้รับความนิยมแพร่หลายทำให้อาชีพทอเสื่อ กลายมาเป็นอาชีพหลักของชุมชนวัดโรมันคาทอลิกจันทบุรีดังจะเห็นได้จากที่ทุกครอบครัวจะต้องจักกกเพื่อทอทุกครอบครัว

ปี พ.ศ. 2493 เสื่อจันทบูรได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 7 ทรงพัฒนาให้เป็นอุตสาหกรรม พัฒนาให้ออกมาในรูปแบบต่าง ๆ คือ การนำลายเพิ่มเติมมาจากในวัง เช่น ลายพิกุล เป็นต้น ตลอดจนถึงการปรับปรุงสีที่ใช้ย้อมกกให้มีความคงทนและหลากหลายสีมากขึ้น นอกจากนี้ได้โปรดเกล้าให้ตั้งโรงงานทอเสื่อจันทบูรที่สวนบ้านแก้ว จ.จันทบุรี โดยใช้ชื่อว่า “อุตสาหกรรมชาวบ้าน” แต่คนทั่วไปมักเรียกกันว่า “เสื่อสมเด็จพระเจ้า”

โรงงานนี้แตกต่างจากการทอเสื่อดั้งเดิมในเขตชุมชนวัดโรมันคาทอลิก ซึ่งถือเป็นเพียงอุตสาหกรรมในครัวเรือนเล็ก ๆ โรงงานทอเสื่อของสมเด็จพระเจ้าเป็นโรงงานที่มีการรับลูกจ้างมาทอเสื่อ 30 คน และมีการแบ่งงานกันทำในโรงงานออกเป็นแผนกต่าง ๆ นอกจากนี้โรงงานทอเสื่อของสมเด็จพระเจ้ายังมีลักษณะเป็นศูนย์ศิลปะชีพด้วย เนื่องจากลูกจ้างของโรงงานหรือผู้ที่มาฝึกงานเมื่อลาออกไปประกอบกิจการของตนเอง ก็จะนำประสบการณ์ที่ได้จากการทำงานไปดำเนินกิจการจนทำให้การทอเสื่อแพร่หลายออกไปตามครัวเรือนต่าง ๆ ในจังหวัดจันทบุรี

นอกจากนี้การมีทรัพย์สินในดินสินในน้ำนั้นได้หมายถึงการที่จังหวัดจันทบุรีนั้น เป็นแหล่งแร่อัญมณีที่มีคุณภาพจำนวนมาก จึงมีอาชีพที่เกี่ยวกับธุรกิจพลอย เป็นอีกอาชีพที่สำคัญของคนจันทบุรี ดังกล่าวจากเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ที่เป็นทางการ ดังเช่น ในสยามจดหมายเหตุได้กล่าวถึงตอนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เสด็จประพาสจันทบุรีไว้ว่า

“...ได้มีราษฎรนำผลไม้และพลอยหลากสีมาถวาย...”

ซึ่งเป็นการบ่งบอกได้ว่าจังหวัดจันทบุรีนั้นได้เกิดการขุดพบพลอยขึ้นแล้ว (กรมศิลปากร, 2514)

ตามประวัติศาสตร์จุดที่ขุดพบพลอยจันทแห่งแรกนั้นอยู่บริเวณเขาพลอยแหวน บริเวณดังกล่าวนี้มีพลอยอยู่มากมายแก่เจียตามพื้นดินก็พบพลอยแล้ว พลอยที่พบส่วนใหญ่จะเป็นพลอยเขียวส่อง บุษราคัม พลอยสตาร์ และไพลิน แต่ก็ยังไม่มีการให้ความสนใจเกี่ยวกับพลอยมากนัก

สอดคล้องกับการบันทึกชุมชนเรื่องจันทบุรีที่บอกว่าในการเสด็จของรัชกาลที่ 5 ไปยังเมืองจันทบุรีนั้น ได้ทรงม้าไปที่เขาพลอยแหวน ซึ่งต่อมาพบว่าเป็นแหล่งอัญมณีที่สำคัญ ได้มีขุนชายเชื้อสายญวนนำพลอยมาถวาย ดังพระราชหัตถเลขาที่ว่า

“...เขาเอาพลอยโกเมน 2 เมล็ด เมล็ดหนึ่งใหญ่ที่เดียว เมล็ดหนึ่งย่อมหน่อยหนึ่ง เป็นของหายากกับพลอยสีดอกตะแบกเมล็ดใหญ่เมล็ดหนึ่ง พลอยสีดำ ๆ เมล็ดหนึ่ง เป็นพลอยโต ๆ ทั้งนั้น มาถวาย”

“พระปลัดเขาเอาม้ามาให้ม้าหนึ่งกับแหวนพลอยแดงทับทิมนางใหญ่ยอดหนึ่ง พระพิธภักดีเขาก็ให้มาเหมือนกันแต่ย่อมกว่าของพระปลัด” (กรมศิลปากร, 2514, หน้า 146,148)

จากบันทึกของนายตรี อมาตยกุลในชุมนุมเรื่องจันทบุรี จังหวัดจันทบุรีถือได้ว่าเป็นอีกจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย ที่พบแร่อัญมณีจำนวนมาก โดยเฉพาะพลอยต่าง ๆ เขาพลอยแหวนในเมืองจันทบุรีถือได้ว่ามีความอุดมสมบูรณ์ของอัญมณี

“ภูเขาพลอยแหวนมีทรัพยากรตามธรรมชาติอยู่มากมาย เช่น ทับทิม นิลและพลอยสีต่าง ๆ ชาวบ้านซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับภูเขาภูคนั้นนับว่าไม่อด ถ้าปีใดทำนาไม่ได้ผลก็พากันมาขุดพลอยไปขายและเมื่อเคราะห์ดีไปขุดพบทับทิมเข้า ก็จะพากันร่ำรวยกันไปพักหนึ่งดีกว่าทำนาตลอดทั้งปีเสียอีก หินแร่สีต่าง ๆ เช่น สีดอกตะแบกและสีเหลืองอ่อนจะได้พบประปรายบนภูเขาภูคนั้น แต่จำพวกที่มีสีดำเป็นมันละเอียดเหมือนสีนิลนั้นมีอยู่ดาษดื่น เมื่อก้าวขึ้นไปตามทางลาดของภูเขาได้สักหน่อยจะพบแร่เหล่านี้เต็มไปหมด มีอยู่เกลื่อนกลาดตลอดทางคล้าย ๆ กับมีผู้เอามาโรยทิ้งไว้ฉะนั้น แร่หินบางก้อนจมฝังในดินซึ่งมีสีแดงเข้มและไม่ค่อยอยู่ลึกเท่าใด ลองเอาไม้เล็ก ๆ ขุดลงไปสักหน่อยก็พบ แร่หินเหล่านี้ชาวบ้านว่าเป็นแร่อ่อนเขาเรียกกันว่าจี้แร่ จะนำไปเจียรระไนใช้ทำหัวแหวนไม่ได้ ส่วนแร่แท้ ๆ ซึ่งแข็งพอที่จะเจียรระไนได้นั้นอยู่ลึกลงไปใตดินมาก ต้องใช้จอบหรือเสียมขุดลงไปจึงจะพบ” (กรมศิลปากร, 2514, หน้า 29)

หลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่เป็นเครื่องยืนยันว่าดินแดนในแถบจันทบุรีและตราดมีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านแร่ธาตุ คือ รายงานการกราบบังคมทูลของสมเด็จพระยากรมราชานุภาพเมื่อปี พ.ศ. 2446 เรื่องการพบทับทิมในจังหวัดตราดว่า

“มีแร่พลอยแดงเกิดขึ้นใหม่ที่ตำบลแอ่งนอก เมืองตราด มีราษฎรขุดร่อนหาพลอยประมาณ 40-50 คน พื้นที่ดินตามลำคลอง แอ่ง ซึ่งเกิดแร่พลอยแดงยาวประมาณ 50 เส้น” (กรมทรัพยากรธรณี, 2530, หน้า 79-80)

แนวความคิดทางวิทยาศาสตร์นั้นพลอยเกิดจากลาวาที่ปะทุขึ้นมาผิวโลกเมื่อแข็งตัวก็จะกลายเป็นหินอัคนีเนื้อละเอียดที่เรียกว่าหินบะซอลต์ (Basalt) ในขณะที่ลาวายังอ่อนตัวอยู่ ถ้าได้ดูดซับอะลูมินา (Alumina) ในหินไฟไลต์ (Phylite) ที่อยู่ใกล้เคียงและได้ผสมกับออกซิเจนในบรรยากาศโลก ก็จะกลายเป็นผลึกอะลูมิเนียมออกไซด์ปราศจากสี เรียกว่า แร่โครันดัม (Corundum) หรืออากะรุนที่มีคุณสมบัติเป็นรัตนชาติ (กฤษะ ช่างกล่อม, 2538, หน้า 70)

จากข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แสดงให้เห็นว่า การก่อฐานธุรกิจพลอยจันทบุรีมีองค์ประกอบหลัก คือ การมีทรัพยากรธรรมชาติ หรือ แหล่งวัตถุดิบ พลอย แร่อัญมณี ที่มีคุณภาพ

และมีปริมาณมาก จึงเป็นปัจจัยมูลเหตุให้เกิดธุรกิจการค้าพลอยขึ้น โดยมีเมืองจันทบุรีเป็นศูนย์กลาง

ทั้งนี้ในการก่อฐานธุรกิจพลอยจันทบุรี มีขั้นตอนดังนี้คือ การขุดพลอยในจังหวัดจันทบุรี การนำพลอยมาใช้ประโยชน์ การเริ่มต้นเรียนรู้ธุรกิจพลอยของคนจันทบุรี

การขุดพลอย พบว่าเกิดในสมัยรัชกาลที่ 2 โดยชาวกุหล่าหรือต้องผู้ปรากฏความในพระราชพงศาวดารพม่าว่าเป็นชาวกระเหรี่ยง ใช้ภาษากระเหรี่ยงผสมกับภาษาพม่า โดยทั่วไปเชื่อว่ากุหล่า น่าจะเป็นพวก “ไทยใหญ่” หรือชาวไต ซึ่งมีการอพยพเข้ามาตามพลอย พวกกุหล่าเข้ามาประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 2 โดยเข้ามาสำรวจขุดค้นพลอยในจังหวัดตราด เพราะสมัยนั้นมีความต้องการพลอยเพื่อประดับเครื่องราชูปโภค เครื่องราชภูษณ์ต่าง ๆ

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวกุหล่าหรือต้องผู้เป็นผู้บุกเบิกการขุดพลอย จากหลักฐานในหนังสือ Journal of an Embassy ของ จอห์น ครอว์ฟอร์ด ที่บันทึกการขุดพลอยชนิดต่าง ๆ ที่เขาพลอยแหวน ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

“อัญมณีของประเทศสยามนั้น มีแซปไฟร์ ทับทิมและบุษราคัม ซึ่งพบบริเวณเขาแห่งหนึ่งในจันทบุรี ขุดเอาจากชั้นดินเชิงเขาแล้วนำมาล้าง”

การนำพลอยมาใช้ประโยชน์ในประเทศไทย เท่าที่มีหลักฐานบันทึกไว้นั้น พบว่ามีมาตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โดยที่พลอยนับเป็นของมีค่าที่ใช้เพื่อเป็นส่วย ทั้งนี้เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวมีการตั้งกองส่วยกาทากรูนขึ้น กล่าวโดยเฉพาะกาทากรูนนั้น หมายถึง แร่พลอยที่ประกอบด้วยอลูมิเนียมกับออกซิเจน เป็นพลอยเนื้อแข็ง (Corundum) ที่มีสีต่าง ๆ เช่น สีแดง จะเรียกว่า ทับทิม โดยสรุปแล้วอาจกล่าวได้ว่าพลอยในสมัยศักดินาจะมีฐานะเป็นส่วยประเภทหนึ่ง แต่ต่อมาได้มีการขุดกองส่วยกาทากรูน หลังจากมีพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ รัตน โกสินทร์ศก 120 (ชัชยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 26)

กรณีเริ่มธุรกิจพลอย ชาวกุหล่าหรือต้องผู้ ถือได้ว่าเป็นผู้ก่อกำเนิดธุรกิจพลอยในประเทศไทยและจังหวัดจันทบุรี การอพยพของชาวกุหล่าในจังหวัดจันทบุรี หลักฐานเชิงประวัติศาสตร์บันทึกไว้ว่า ชาวกุหล่าหรือชาวไตอพยพมาตั้งถิ่นฐานเพื่อตามพลอย และชาวกุหล่าถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งของจังหวัดจันทบุรี ดังหลักฐาน

“...คนจันท์เรียกชาวกุหล่าว่า กาลา แต่ชาวกุหล่าเรียกตนเองว่า ไต...” (ศิริพร แดงตุ้ย, 2553)

ผู้สูงอายุชาวกุหล่าเล่าให้ฟังว่า

“พวกเขาอพยพมาตามพลอย โดยเริ่มเข้ามาทำพลอยที่ตำบลบางกะจะ เมื่อพลอยหมดลงก็อพยพไปทำพลอยที่บ่อไร่ (จังหวัดตราด) ข้ามไปถึงบ่อไพลิน บ่อเวฬุ และกลับมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่จังหวัดจันทบุรี ในช่วงหลัง พ.ศ. 2498 ”

แต่ทั้งนี้จากรายงานของกงสุลอังกฤษ ระบุว่า พ.ศ. 2439 มีชนเผ่ากุหล่า ชาวพม่ามากถึง 1,500 คน อยู่บริเวณบ่อพลอยและเมืองไพลิน ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณเมืองจันทบุรีและพระตะบอง (ศิริพร แดงด้อย, 2553, หน้า 42)

วิถีชีวิตของชาวกุหล่า อพยพเร่ไปตามสายแร่ มีการตั้งชุมชนช่วงสั้น ๆ เมื่อพลอยหมดหรือไม่ได้รับความนิยม ก็อพยพไปหาแหล่งพลอยใหม่ ดังเอกสารชุมนุมเรื่องจันทบุรีที่ว่า

ชาวกุหล่าที่อยู่บริเวณที่ราบ ถิ่นฐานเดิมจะอยู่ที่บ่อพลอยทับทิมพม่า ชื่อบ่อมุโลก จะมีอาชีพขุดพลอยและเจียรระไนพลอย และเมื่อบริเวณนั้นพลอยหมดลง หรือหายากเข้า หรือพลอยที่ขุดไม่ได้รับความนิยม ก็จะอพยพหาแหล่งพลอยใหม่ จากบ่อพลอยทับทิมมุโลก อพยพมาขุดพลอยที่ตำบลบ่อพลอย อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด เมื่อชาวกุหล่าได้อพยพเข้ามาขุดพลอยที่ตำบลบ่อพลอยจำนวนมาก ทำให้พลอยเริ่มหายากขึ้น ชาวกุหล่าได้มีการติดตามสายแร่ไปที่บ้านหัวคลอง ซึ่งเป็นประเทศเขมรในปัจจุบัน ที่บ้านหัวคลองนี้เป็นแหล่งพลอยแดงและมีการปลุกทุเรียนกันมาก เป็นการตั้งชุมชนช่วงสั้น ๆ เพราะพลอยแดงไม่ได้รับความนิยม จึงอพยพตามสายแร่เข้าไปที่อำเภอไพลิน ซึ่งเป็นแหล่งที่มีพลอยไพลินอยู่มาก ที่อำเภอไพลิน มีการตั้งชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีการสร้างวัดขึ้นเช่นกัน การขุดพลอยที่อำเภอไพลินตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 (กรมศิลปากร, 2514, หน้า 29)

จิตร ภูมิศักดิ์ ได้เขียนถึงรูปพรรณ ลักษณะ ความสามารถในงานศิลปะ และถิ่นฐานของชาวกุหล่าไว้ดังนี้ (ศิริพร แดงด้อย, 2553, หน้า 43)

“ข้าพเจ้าเคยไปที่นั่นครั้งหนึ่งเมื่อประมาณ 20 ปีมาแล้ว ยังจำได้ว่า รูปร่าง ทรวดทรง หน้าตา ผิวพรรณของชาวกุหล่า ก็คือ พม่าเร่ดิ ๆ นี้เอง ศิลปะในการสร้างวัด สลักพระพุทธรูปหินอ่อนสีขาวและคำอักษรก็เป็นแบบพม่าทั้งสิ้น แม้แต่ชื่ออำเภอที่เรียกว่า ไพลิน ก็สงสัยว่า จะเป็นชื่อที่ชนชั้นพวกนี้นำคิดตัวมาจากพม่า คือ การนำมาจากชื่อเมืองไพลิน ในพม่าเหนือ อันเป็นเขตที่มีทับทิมและพลอย อยู่ทางทิศตะวันตกของเมือง บ่อสีเขียว ซึ่งเป็นเขตของไตคำตี้ (บ่อสีเขียว คือ บ่อสีนิลครามแดง ในภาษาไต แปลว่า เพชรหรือพลอย) แต่ชนพวกนี้จะมาจากเมืองไพลินหรือเปล่า และจะเป็นพม่าหรือชนชาติอื่น ข้าพเจ้าก็ไม่ได้สนใจสอบถามในครั้งนั้น...จากเมืองไพลิน จะเดินทางออกมาทางจังหวัดจันทบุรี โดยผ่านหมู่บ้านพญาท่าโพธิ์ เขตอำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี ระหว่างทางจะสร้างศาลาเอาไว้พักแรม และมีศาลา แห่งหนึ่ง ซึ่งเรียกกันติดปาก จนกลายเป็นชื่อหมู่บ้าน คือ หมู่บ้านศาลาโลกบ่อ จุดที่เป็นแหล่งชุมชนใหญ่ของชาวกุหล่าที่เดินทางนั้นคือ บริเวณตลาดอำเภอมะขาม ตรงบริเวณ โรงเกลือในปัจจุบันนี้ พลอยนี้จะนำไปขายถึงประเทศอินเดีย การขุดพลอยของชาวกุหล่านี้ หลังจากที่ถูกขุดในอำเภอไพลินแล้ว จึงมาขุดที่ จันทบุรี กาญจนบุรี และศรีสะเกษ เขตติดต่อจังหวัด อุบลราชธานีและที่ภูกระเจียว แต่ในสถานที่ดังกล่าวไม่มีการตั้ง

ชุมชนแต่อย่างใด มีหลักฐานเพียงอย่างเดียว คือ หลุมที่ชาวกลาขุดหาพลอยและปล่อยทิ้งไว้ชาวบ้านบริเวณนั้นจะเรียกว่า หลุมกลา”

วัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชาวกลา โดยวัฒนธรรมการกินของชาวกลา จะมีลักษณะเหมือนชาวไต คือ ส่วนมากจะกินผักและพืชผลที่ปลูกเอง หรือเครื่องปรุงรสชาติที่ทำเอง เช่น ถั่วเน่า น้ำมันงา ส่วนการแต่งกาย นุ่งห่มด้วยผ้าทอซึ่งเป็นด้ายดิบสีหม่น ชายนิยมนุ่งกางเกงเป้ายานหรือโห่งโย่ง โปกหัวด้วยผ้าสีขาว หญิงนิยมนุ่งซิ่นด้ายสีดำ โปกหัวด้วยผ้าสีขาว เมื่อมีงานบุญหรืองานปอยหลวง ทั้งชายหญิงจะแต่งตัวด้วย ผ้าไหมหรือผ้าแพรที่ตัดเย็บอย่างประณีต ดงงาม และสวมเครื่องประดับเพื่อแสดงฐานะ (ศิริพร แดงด้อย, 2553)

แต่ในปัจจุบันชาวกลาที่จังหวัดจันทบุรีเหลืออยู่เพียงไม่กี่คน และส่วนมากมีอายุมากแล้วและอยู่กันอย่างกระจัดกระจายภายในจังหวัดจันทบุรี โดยเฉพาะที่อำเภอโพนทองซึ่งเป็นชุมชนของชาวกลาปัจจุบัน โคนพิชจากภัยสงคราม จนบ้านเรือนพังพินาศผู้คนหลบหนีภัยสงครามไปกันจนหมดทั้งหมู่บ้าน ในอดีตนั้น ชาวกลาที่จังหวัดจันทบุรี เดิมมีถิ่นฐานอยู่ทางตอนใต้ของพม่า เป็นชนกลุ่มน้อย ปัจจุบันมีถิ่นฐานอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา และบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล บางส่วนเข้ามาสู่ประเทศไทยโดยการหนีภัยในสมัยสงครามเมื่อครั้งอังกฤษกับพม่าเข้ามาค้าขาย พ่อค้าชาวกลาในสมัยก่อนจะนำของที่มีค่า เช่น เครื่องประดับ ประเภท ทอง สร้อยคอ แหวน เสื้อผ้า เข้ามาค้าขายแลกเปลี่ยนในประเทศไทย โดยเฉพาะชาวอีสานในปัจจุบันนี้ชาวกลาได้มีการผสมกลมกลืนกับสังคมเมือง ที่เหลืออยู่ก็มีบางส่วน และชาวกลานี้ก็คือคนไตนั่นเอง (ศิริพร แดงด้อย, 2553, หน้า 45)

มีหลักฐานการบุกเบิกขุดพลอยในจันทบุรีใน 3 พื้นที่แรก โดยชาวกลาได้เป็นผู้บุกเบิกขุดพลอยในจันทบุรี 3 แห่ง คือ เขาพลอยแหวน บ่อเวฬุ และบ่อไร่ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 29-30)

วิธีการหาแหล่งขุดพลอยหรือหาสายแร่ของชาวกลา สามารถแบ่งได้เป็น 2 วิธีหลัก โดยที่ชาวกลาใช้วิถีธรรมชาติ ที่สะท้อนความเรียบง่าย หรือความเชื่อตามสัญชาตญาณการหยั่งรู้ (Intuitive knowledge)

1. การขุดพลอยของชาวกลาในยุคแรก เป็นวิธีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นการใช้กรรมวิธีอย่างง่าย ที่เรียกว่า “โทยอ” คือ เมื่อขุดดินที่คาดว่าจะมีพลอยขึ้นมาแล้ว ชาวกลาจะนำดินกองไว้บนภูเขาเพื่อรอให้ฝนตกจะได้ชะดินออกมา เมื่อฝนตกพลอยจะไหลมากองรวมกัน โดยชาวกลาจะขุดหลุมดักพลอยไว้ เนื่องจากพลอยมีน้ำหนักมากกว่าดินก็จะตกลงในหลุม (พิศพงษ์ ชินอุดมพงศ์, 2551, หน้า 61,94; ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 29) ซึ่งเป็นวิธีการค้นพบและจัดทำพลอยตามวิถีธรรมชาติ เป็นวิธีการที่เรียบง่าย ไม่มีการทำลายธรรมชาติ แต่อาจไม่ได้รับผลิตภัณฑ์ที่เชิงพาณิชย์ วิธีการนี้ต้องพึ่งพาสายฝนที่เกิดตามธรรมชาติ สามารถทำได้ดีเฉพาะหน้าฝนเท่านั้น

2. ความเชื่อตามสัญชาตญาณหยั่งรู้ (Intuitive knowledge) สืบเนื่องจากชาวเกาหลีมีวิถีชีวิตเรียบง่าย มีศรัทธาและปฏิบัติตามหลักศาสนา ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้นในวัฒนธรรมของชาวเกาหลี วิธีนี้ถือเป็นวิถีความเชื่อเกี่ยวกับการค้นพบบ่อพลอยที่ว่าผู้มีศีลธรรมจะสามารถเห็นแร่โอัญมณีได้ว่าอยู่ตรงไหน ดังรายละเอียด

“มีตำนานเล่าขานในเมืองจันทบุรีว่า พวกเกาหลีที่เคร่งครัดในศีลธรรมจะมีความสามารถที่จะเห็นนิมิตเป็นแสงกลุ่มใหญ่ คือ “แม่พลอย” แม่พลอยจะเป็นตัวนำพาไปสู่การขุดพลอย ดังกรณีตัวอย่างที่ถูกเล่าขานกันต่อมามีว่า อยู่มาวันหนึ่งชาวบ้านได้เห็นแสง โขติช่วงลอยตกลงมาที่เขาพลอยแหวน เมื่อไปดูจึงพบแม่พลอยเป็นวัตถุที่มีรัศมีส่องประกายที่เจียวในหลุม จึงได้สักการบูชาแต่พอจะเข้าไปจับแม่พลอย แม่พลอยก็จะบินลอยไปและบรรดาลูกพลอยนับหมื่นนับพันก็จะลอยตามไปด้วย ลูกพลอยที่หนีไม่ทันก็จะตกหล่นจมดิน กลายเป็นพลอยซุกซ่อนอยู่ใต้พื้นดิน” (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 29 - 30)

ทั้งนี้สามารถสรุปได้ว่า การค้นพบแหล่งกำเนิดพลอยนั้นในยุคเริ่มต้นธุรกิจพลอยนั้น มีที่มาจาก วิถีปฏิบัติที่ทำสืบต่อกันมา และ ความเชื่อตามวิถีปฏิบัติหรือสัญชาตญาณ ทั้งสองวิธีนี้เป็นวิถีธรรมชาติ ที่ไม่ทำร้ายธรรมชาติอย่างรวดเร็วและรุนแรง

การเริ่มต้นเรียนรู้ธุรกิจพลอยของคนจันทบุรี จากหลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ ชาวเกาหลีเป็นผู้ริเริ่มและชำนาญในธุรกิจพลอย ชาวเกาหลีจึงเป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องพลอยให้กับชาวจันทบุรี

นายสงกรานต์ สาทรกิจ ผู้บุกเบิกการทำธุรกิจพลอยเมืองจันท เป็นพ่อค้าพลอยชาวคาทอลิกในจันทบุรี และถือเป็นกลุ่มผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีสายสัมพันธ์เป็นเครือญาติเดียวกันกับ นายไฉ่ มณีทรัพย์, นายสงกรานต์ สาทรกิจ, นายหวาน กิจพานิชย์ และนายเข้ม กิจพานิชย์ ซึ่งแต่ละคนล้วนประกอบอาชีพค้าพลอยทั้งสิ้น

ระยะแรกนั้น นายสงกรานต์ได้ไปเรียนรู้เรื่องพลอยจากชาวเกาหลีที่บ่อพลอยไพลินในประเทศกัมพูชา ไพลินเป็นตำบลที่อยู่ภายใต้อำนาจของประเทศไทยในสมัยนั้น (พวกเกาหลีได้ทำบ่อพลอยมาแล้วไม่น้อยกว่า 200 ปี อาทิเช่น การทำพลอยที่บ่อมงกุฎหรือโมกัก ในภาษาพม่า) ซึ่งถือได้ว่าเป็นบ่อที่มีพลอยเป็นจำนวนมาก (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 28-29)

ในระยะต่อมาพวกเกาหลีก็ได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยโดยนำเอาภูมิปัญญาด้านการขุดพลอยและการเจียรไนพลอย รวมทั้งการค้าพลอย เข้ามาด้วย

นายสงกรานต์และเครือญาติกลุ่มพ่อค้าพลอยชาวคาทอลิก จึงได้เรียนรู้ธุรกิจพลอยใน ส่วนของการขุดพลอย การค้าขายพลอย และการเจียรไนพลอย โดยเฉพาะศิลปะการเจียรไนพลอยซึ่งเป็นทักษะพิเศษที่ต้องการความชำนาญขั้นสูงได้มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นภูมิปัญญาการเจียรไนพลอยของคนจันทบุรีในปัจจุบัน

ระยะค้นหาพลอย ในการทำพลอยของชาวจีนที่นั่น สามารถจำแนกการค้นหาพลอยได้ เป็น 2 วิธี ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

1. เป็นการหาพลอยตามผิวน้ำดินที่ถูกฝนชะล้างหรือการค้ำยเขี่ยตามผิวดินตื้น ๆ วิธีนี้เป็นวิธีดั้งเดิมและไม่ได้ใช้เครื่องมืออื่นใดนอกจากไม้ หรือมือค้ำยเขี่ย หรือเพียงแต่มองด้วยตาเปล่า การหาพลอยตามน้ำดินนี้ในปัจจุบันก็ยังทำอยู่บ้างในลักษณะของการเสี่ยงโชคในบริเวณที่เคยขุดพลอยแล้ว หรือบริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ที่มีพลอยชุกชุม โดยมองหาพลอยหลังจากฝนตก ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์แล้วว่า (ศิริพร แดงตุ้ย, 2553, หน้า 47-48)

“รู้ว่ามิพลอยก็เวลาทำนา ทำตามคลอง ตามตรอก ก็เจอพลอย ตอนแรกใช้ดินเขี่ยเอา หา ง่าย ขนาดเม็ดโพด (เมล็ดข้าวโพด) ก็ขายได้ราคาเม็ดละ 5 บาท บางที่ฝนตกหนัก ๆ ก็เห็นพลอย ไหลมาตามน้ำเป็นเม็ดเล็ก ๆ เรียกว่า “กากพลอย” ซึ่งวิธีนี้ส่วนใหญ่มักทำในหน้าฝน จังหวัด จันทบุรีนี้มีฝนตกตามฤดูกาล อุดมสมบูรณ์ วิธีการหาพลอยตามผิวดินจึงเป็นวิธีที่เหมาะสมสามารถทำได้”

2. การร่อนพลอย ซึ่งจะทำในฤดูแล้ง น้ำในแม่น้ำลำคลองลดลง วิธีการร่อนหาพลอยจากกรวดทราย บริเวณชายหาดและท้องแม่น้ำ จากความคิดที่ว่าน้ำฝนอาจจะพัดพาพลอยจากที่สูงและบริเวณต่าง ๆ ที่น้ำไหลผ่านและไปรวมกันในแม่น้ำ ดังนั้นเมื่อถึงฤดูแล้งน้ำในแม่น้ำลดน้อยลง ต้องใช้ตะแกรงร่อนพลอยที่อาจจะมึปะปนอยู่กับกรวดทรายตามท้องแม่น้ำ หรือชายหาด การหาพลอยวิธีนี้น่าจะทำกันมาแต่โบราณตามแม่น้ำที่ไหลผ่านบริเวณที่มีพลอย เช่น แม่น้ำตราดบริเวณที่ไหลผ่านกิ่งอำเภอบ่อไร่ วิธีการร่อนพลอยจะใช้ตะแกรงที่ทำด้วยไม้ไผ่สานเป็นรูปกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 60 เซนติเมตร มีรูเล็ก ๆ กว้างประมาณ 1 - 2 มิลลิเมตร เพื่อให้ น้ำและดินที่ละลายน้ำไหลผ่านไปเหลือแต่ก้อนกรวดทรายและพลอยก้อนที่ปะปนอยู่

การร่อนพลอยมีหลักการคือเป็นการใช้น้ำละลายดินให้ไหลผ่านช่องตะแกรงออกไปและเหวี่ยงให้กรวดทรายและพลอยก้อนแยกออกจากกันเป็นชั้น โดยมีน้ำเป็นตัวกลาง ทั้งนี้อาศัยหลักความแตกต่างของความถ่วงจำเพาะของวัตถุต่าง ๆ ที่ปะปนอยู่กับพลอยก้อน โดยปกติแล้วพลอยจะมีความถ่วงจำเพาะมากกว่ากรวดทราย ดังนั้นเมื่อร่อนด้วยน้ำแล้วพลอยมักจะอยู่ชั้นล่างสุดติดกับตะแกรง จึงทำให้ค้นหาพลอยได้ง่ายขึ้นจากการสังเกตด้วยตาแล้วจึงใช้มือเขี่ย ซึ่งต้องอาศัยความชำนาญในการสังเกตสีและความแวววาวของพลอย คนที่ขาดความชำนาญอาจหาพลอยไม่พบหรือใช้เวลานานมากกว่าจะแยกพลอยได้ในแต่ละตะแกรงหลังจากร่อนแล้ว (ศิริพร แดงตุ้ย, 2553, หน้า 47-48)

การค้นหาพลอยในระยะนี้ เป็นวิถีธรรมชาติ ไม่มีการใช้เครื่องจักร การเริ่มต้นธุรกิจพลอยในยุคแรกจึงเป็นค้าขนาดเล็ก เป็นกิจกรรมครัวเรือน ดังเอกสารอ้างอิง (มนัส วิไลรัตน์, 2559)

“การหาพลอยไม่ได้ใช้เครื่องมือหนัก ไม่ต้องเปลืองน้ำมัน เพราะบริเวณเขาพลอยแหวน นั้นพลอยดกมากแก่เจีย ๆ ตามพื้นดินก็พบพลอยแล้ว พลอยที่พบจะเป็นพลอยเขียวส่อง บุษราคัม พลอยสตาร์ และไฟลิน ชาวบ้านจะสนุกสนานในการหาพลอยก็ต่อเมื่อหลังฝนตกหนักเพราะหลัง ฝนใหญ่ น้ำดินจะถูกน้ำชะไป พลอยและก้อนกรวดจะปรากฏที่หน้าดิน ชาวบ้านซึ่งชำนาญจะแยก ออกว่าเม็ดไหนกรวด เม็ดไหนพลอย ธุรกิจพลอยช่วงนี้จึงเป็นการค้าพลอยก้อน (พลอยที่ยังไม่ได้ เจียรระไน) ไม่มีการแปรรูปวัตถุดิบ ไม่มีเครื่องมือเครื่องจักรมาใช้ในการประกอบธุรกิจ การค้าขาย ส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมคร้วเรือน หรือ เครือญาติ ไม่มีการแข่งขันทางธุรกิจมากนัก”

ระยะการซื้อขายพลอย สามารถจำแนกได้เป็น 2 ระยะ คือ ระยะการซื้อขายพลอยก้อน และระยะการซื้อขายพลอยเจียรระไน

ระยะการซื้อขายพลอยก้อน นายสงกรานต์ สาทรกิจ ซื้อพลอยก้อนด้วย 2 วิธีหลัก คือ 1. จัมน้ำไปซื้อพลอยที่ตำบลไฟลิน ซึ่งเป็นแหล่งบ่อพลอยขนาดใหญ่ และ 2. ชาวภูห่านำพลอยมา ขายที่บ้านในเมืองจันทน์

การขายพลอยก้อนนั้น จะขายให้บริษัทต่างชาติ บริษัทกาแซแอนด์บอนส์ ที่กรุงเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ โดยต้องอาศัยธนาคารเป็นตัวแทนในการจัดส่ง เช่น ธนาคารเมอร์แกน ไคล์ เป็นต้น ทำให้การส่งพลอยจะต้องเสียค่าธรรมเนียม (Commission) ให้แก่ธนาคารซึ่งแล้วแต่จะตกลง การที่พ่อค้าพลอยยุคนี้ต้องพึ่งธนาคาร เนื่องจากยังไม่รู้จักช่องทางตลาดในต่างประเทศและขาด ทักษะในการใช้ภาษาต่างประเทศ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 30) ทั้งนี้ทำให้การค้าขาย พลอยกับต่างประเทศในระยะแรกถูกกีดราคา

ในช่วงริเริ่มธุรกิจพลอยของจันทบุรีนั้น นอกจากกลุ่มนายสงกรานต์ สาทรกิจ ชุมชนวัด โรมนคาทอลิก แล้วยังมีกลุ่มขุนนาง อาทิ หลวงบุรุษ ประชาภิรมย์ หลวงวิจิต เจียรระไน หลวงมัศยจิตรการ แต่ขุนนางบางรายที่มาขอสัมปทานทำพลอย แล้วทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน ก็ไม่ได้ รับสัมปทาน ดังเอกสารอ้างอิง (พิศพงษ์ ชินอุดมพงศ์, 2550, หน้า 42-58)

“พ.ศ. 2433 พบหลักฐานการเข้ามาลงทุนธุรกิจพลอยของขุนนาง โดยพระยานุกุลสยาม กิจ ซึ่งเป็นกงสุลไทยประจำสิงคโปร์ได้มาขอสัมปทานทำพลอยที่ ตำบลบ่อพลอยแร่และตำบล บ่อหยัด ในเขตอำเภอขลุง (เมืองขลุงบุรีในสมัยนั้น) แต่การขอสัมปทานในเขตพื้นที่ดังกล่าวนี้ ได้ ทับที่ทำมาหากินของราษฎรจนทำให้เป็นที่หวาดกลัวของราษฎร เจ้าเมือง (พระ ขลุงบุรี) ไม่กล้า ตัดสินใจให้สัมปทาน”

แต่อย่างไรก็ตามระยะนี้ ตลาดพลอยก้อนที่สำคัญ คือ เมืองกัลกัตตาในประเทศอินเดีย (กัลกัตตาเป็นแหล่งเจียรระไนพลอยมาแล้วไม่น้อยกว่า 200 ปี) เนื่องจากพ่อค้าอินเดียยังไม่กล้าเสี่ยง มาซื้อพลอยโดยตรงในประเทศไทย ดังนั้นจึงต้องอาศัยคนกลาง คือ พวกภูห่า พวกภูห่าจึงเป็น

ผู้รวบรวมพลอยก่อนจากพวกพ่อค้าจันทบุรี ไปขายที่เมืองกัลกัตตา (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 32)

ระยะต่อมา ธุรกิจพลอย ได้มีการลงทุนโดยนายทุนชาวต่างชาติ ปี พ.ศ. 2437 พบหลักฐานการเข้ามาลงทุนธุรกิจพลอยของนายทุนต่างชาติ คือ บริษัทคลาร์ก (Messrs. Clarke & Co) ได้เข้ามาสัมปทานทำแร่พลอยที่ตำบลโพลิน บ่อเขากระวานและศาลาลับฟาก แขวงเมืองพระตะบองซึ่งสมัยนั้นอยู่ในมณฑลบูรพาของไทย การสัมปทานมีกำหนดเป็นเวลา 10 ปี ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2438 ถึง 2448 หลังจากนั้นในปี พ.ศ.2448 ยังพบการเริ่มเข้ามาลงทุนของนักธุรกิจเยอรมัน คือ มิสเตอร์เฟรน โยเซฟ แอลเซอร์ (Franz Joseph Elser) ได้เข้ามาขออาชญาบัตร ตรวจแร่พลอย ที่จันทบุรี ต่อมาจึงค้นพบการเข้ามาของบริษัทอังกฤษ คือ สยามซินดิเก้ตลิมิเต็ด (The Siam Syndicate Ltd.) เนื่องจากในปี พ.ศ. 2448 บริษัทคลาร์ก ซึ่งได้สัมปทานทำบ่อพลอยที่จันทบุรีและตราดเป็นเวลา 25 ปี ตั้งแต่วันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2442 นั้น ได้ขอโอนสัมปทานแก่บริษัทสยามซินดิเก้ต ลิมิเต็ด นอกจากนี้บริษัทสยามซินดิเก้ตลิมิเต็ด ก็ยังได้ขออาชญาบัตร ตรวจแร่ทองคำและแร่พลอยในเมืองศรีโสภณ พระตะบองและนครเสียมราช ในมณฑลบูรพาอีกด้วย (พิศพงษ์ ชินอุดมพงศ., 2550, หน้า 42-58)

ระยะการซื้อขายพลอยเจียรไนโดยใช้เท้าถีบ สืบเนื่องจากประเทศอินเดีย เป็นตลาดส่งออกพลอยที่สำคัญ ซึ่งทางประเทศอินเดียมีความต้องการพลอยที่เจียรไนแล้ว เพื่อสามารถส่งสินค้าตอบสนองความต้องการของตลาด ชาวภูห่าจึงมีการนำเครื่องเจียรไนพลอยแบบใช้เท้าถีบเข้ามาเผยแพร่ในจันทบุรี ตามเอกสารอ้างอิง (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 32)

“ประเทศอินเดียเริ่มมีการส่งซื้อพลอยที่เจียรไนแล้วผ่านพวกภูห่า จึงเป็นผลให้พวกภูห่า นำเครื่องเจียรไนพลอยที่ใช้เท้าถีบมาเผยแพร่ในจังหวัดจันทบุรี เพื่อให้คนจันทบุรีเป็นผู้เจียรไนพลอยและนำมาขายให้พวกภูห่าอีกต่อหนึ่ง สำหรับวิธีการเจียรไนพลอยนั้นพวกภูห่าก็จะเป็นผู้สอนชาวจันทบุรี ซึ่งแต่เดิมที่เคยทำแต่การประมง ทำนาหรือทำสวน ก็ได้เริ่มหันมาเรียนรู้การเจียรไนพลอย เนื่องจากการเจียรไนพลอยสร้างรายได้ดีกว่าการทำอาชีพเกษตรกรรม ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ ช่างเลื่อย เจริญกิจ ก็เป็นชาวจันทบุรีคนหนึ่งที่ไปไปเรียนรู้การเจียรไนพลอยโดยใช้เท้าถีบ และนำความรู้ดังกล่าวมาถ่ายทอดให้กับชาวจันทบุรีอีกต่อหนึ่ง”

การเจียรไนพลอยถือเป็นก้าวที่สำคัญของการทำธุรกิจพลอย การค้าพลอยในจันทบุรี เกิดการขยายตัว ชาวจันทบุรีแต่ละครอบครัวเริ่มให้ความสนใจในการเรียนรู้ และทำพลอยมากขึ้น

จากปรากฏการณ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเศรษฐกิจชุมชนในช่วงการก่อรูปของธุรกิจพลอยจันทบุรี มีพัฒนาการและรูปแบบการผลิตที่เรียกว่าการผลิตสินค้ารายย่อย ที่มีเป้าหมายเป็นได้เพียงการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก ยังไม่สามารถสะสมทุนจนมีฐานะร่ำรวยอย่างเด่นชัดได้ เป็นเพียงผู้ผลิตอิสระรายย่อยที่มีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง โดยหาได้จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่

ในท้องถิ่น ซึ่งจังหวัดจันทบุรีถือเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการขุดพบแร่อัญมณีเป็นจำนวนมาก มีความอุดมสมบูรณ์ของอัญมณี โดยเฉพาะพลอยชนิดต่าง ๆ เช่น พลอยน้ำเงิน พลอยเหลือง พลอยเขียว พลอยแดง

นอกจากนี้ผู้ผลิตรายย่อยดังกล่าวยังเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตขนาดเล็ก เช่น มีจอม เสียม สำหรับขุดพลอยตามผิวดิน หรือมีตะแกรงร่อนพลอยตามแม่น้ำลำธารต่าง ๆ มีเครื่องเจียรระไนพลอยแบบใช้เท้าถีบเป็นของตนเอง นอกจากนี้การผลิตสินค้ารายย่อยในชุมชนยังอาศัยแรงงานในครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญ เช่น สามีและภรรยาช่วยกันไปหาพลอยตามภูเขา และนำพลอยมาเจียรระไนกันภายในครอบครัว

การเป็นผู้ผลิตสินค้ารายย่อยทำให้ชาวจันทบุรีเข้าไปมีความสัมพันธ์กับระบบตลาดที่มีอยู่เดิม ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจมีได้ 3 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

1. การผลิตสินค้าเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนหรือขาย เช่น การนำพลอยก้อนที่หามาได้ หรือพลอยเจียรระไนแล้วไปขาย เป็นต้น
2. การต้องซื้อสินค้าบริโภคจากตลาด เนื่องจากไม่สามารถผลิตเลี้ยงตัวเองได้ทั้งหมด เช่น การซื้อข้าว ซื้อหมู ไก่ เพื่อนำไปประกอบอาหาร เป็นต้น
3. การต้องซื้อสินค้าปัจจัยการผลิตจากตลาด เช่น การซื้ออุปกรณ์และเครื่องมือในการเจียรระไนพลอย เป็นต้น

การประกอบอาชีพค้าขายพลอยในยุคนี้ไม่ค่อยแพร่หลายมากนัก เนื่องจากตลาดยังอยู่ในกรอบแคบ ๆ เป็นเพียงอาชีพที่ทำควบคู่กับอาชีพหลักที่มี ดังจะเห็นได้จากการหาพลอยในช่วงฤดูแล้งที่ชาวบ้านว่างเว้นจากการทำนา ก็จะนำตะแกรงไปร่อนพลอยตามเนินทรายในแม่น้ำ เป็นต้น ลักษณะการประกอบอาชีพของคนส่วนใหญ่ยังมีฐานการผลิตอยู่ในภาคเกษตรกรรมเป็นสิ่งสำคัญ ลักษณะการประกอบการเป็นการผลิตในครัวเรือน เป็นการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรให้เป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปอย่างง่ายโดยผู้ผลิตอิสระรายย่อยแต่ละรายจะมีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง ส่วนพลังการผลิตนั้นก็อาศัยแรงงานครอบครัว ญาติพี่น้องเป็นหลัก วัตถุประสงค์ของกระบวนการผลิตเหล่านี้ก็เพื่อการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งก็เพื่อการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว อย่างไรก็ตามก็จะต้องพบว่า ชาวจันทบุรีสามารถดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจในรูปแบบผู้ผลิตสินค้ารายย่อย เช่น การทำเกษตรกรรม การเป็นชาวประมงในแม่น้ำ การทอเสื่อ การเจียรระไนพลอย เนื่องจากสามารถรักษารูปแบบการผลิตของตนเองไว้ได้ โดยอาศัยการสืบทอดอาชีพที่เรียกว่า การผลิตซ้ำสินค้ารายย่อย การสืบทอดความเป็นผู้ผลิตรายย่อยเกิดจากการที่แต่ละครอบครัวต้องอาศัยการผลิตเพื่อขาย โดยยังมีเป้าหมายที่เป็นตรรกะของการผลิตเพื่อยังชีพ

สรุปได้ว่า การก่อรูปของธุรกิจพลอยจันทบุรีนั้น สืบเนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ เดิมนิยมประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประมง และหัตถกรรม เป็น

หลัก มีรูปแบบการผลิตเพื่อยังชีพ ผลผลิตถูกนำมาใช้เพื่อบริโภคในครัวเรือน ไม่สามารถสะสมทุน จนมีฐานะร่ำรวยได้เด่นชัด ต่อมาชาวจันทบุรีเริ่มมีการนำพลอยมาใช้ประโยชน์ โดยเริ่มจากการใช้ประโยชน์ในราชสำนัก การเรียนรู้เริ่มจากชาวกุหล่า เข้ามาขุดพลอย ค้าขายพลอยก่อน จึงมีคนจับที่กลุ่มหนึ่งนำโดย นายสงกรานต์ สาทรกิจ และเครือญาติ เรียนรู้ธุรกิจพลอยจากชาวกุหล่า เริ่มจากทำธุรกิจในระดับครัวเรือน ต่อมาชาวกุหล่าได้นำวิธีการเจียรระไนพลอยโดยใช้เท้าดิบเข้ามาเผยแพร่ ทำให้ชาวจันทบุรีให้ความสำคัญกับการค้าขายพลอยมากขึ้น กลายเป็นผู้ผลิตอิสระรายย่อยที่มีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง (ทรัพยากรธรรมชาติ) และใช้พลังการผลิตจากครอบครัวหรือเครือญาติเป็นหลัก

การขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยจันทบุรี (พ.ศ. 2500 – พ.ศ. 2534)

จังหวัดจันทบุรีเริ่มมีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับมากขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในฐานะแหล่งวัตถุดิบพลอยก้อน และแหล่งเจียรระไนพลอย นำมาซึ่งกระแสตื่นพลอยในจันทบุรี เมื่อมีข่าวการขุดพบพลอยที่บ่อใดบ่อหนึ่ง ก็มีนักแสวงโชค แสวงหาโอกาสที่จะร่ำรวยเกิดขึ้นมากมาย และกระแสดังกล่าวส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่เริ่มเปลี่ยนแปลงอาชีพ จากเดิมนิยมประกอบอาชีพเกษตรกรรม หัตถกรรม เปลี่ยนมาเป็นอาชีพเกี่ยวกับการทำพลอยมาก เนื่องจากพลอยทำรายได้มากกว่าการประกอบอาชีพเดิมหลายเท่าตัว

เขตจังหวัดจันทบุรี จะพบแหล่งพลอยก้อนในสภาพภูมิประเทศที่หลากหลาย เช่น ตามภูเขา ไร่ล่งเขา และในพื้นที่ราบกระจายอยู่ทั่วทั้งจังหวัด ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 เขตใหญ่ ๆ คือ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 35; กฤษฎา วิจารณ์ชัย, 2550, หน้า 1; อารยา โอสดเจริญ, 2546)

1. แหล่งพลอยที่อยู่ทางด้านตะวันตกของจังหวัด ในแถบอำเภอท่าใหม่และอำเภอเมือง ได้แก่ บ่อพลอยที่เขาพลอยแหวน เขาวิ้ว บ่อพุ บ่อยาว ป่าจาก เขาสระแก้วและบางกะจะ แหล่งทางตะวันตกนี้เป็นแหล่งพลอยพลอยบุษราคัม ไพลิน เขียวส่อง เพทาย มรกต สตาร์ โกเมนต์และพลอยสาแหรก

2. แหล่งพลอยทางด้านตะวันออกของจังหวัด ในแถบเขาสระบาปของพื้นที่อำเภอขลุงและอำเภอมะขาม ได้แก่ บ่อเวฬุ บ้านสี่เสียด บ้านดงพรหม บ้านทรายขาว บ้านกลาง บ้านเนินจาง บ้านซากกลาง บ้านสตอร์ เขาน้อย บ้านป่าเอ็ด บ้านกลาง บ้านหนองปลาไหล บ้านดงชี บ้านสะดอ บ้านสะพานหิน (บ้านทับน้ำพลอย) บ้านแสงแดงและบ้านแสงส้ม พลอยที่พบในแหล่งนี้จะเป็นพลอยไพลิน ทับทิมและเพทาย เป็นหลัก

นอกจากแหล่งพลอยทั้งสองเขตในจังหวัดจันทบุรีแล้ว ยังมีบ่อพลอยในจังหวัดตราด อำเภอไพลินของเขมร และทางภาคเหนือของไทย เช่น เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ มีเครือข่ายสัมพันธ์

กับตลาดในจันทบุรี โดยเฉพาะในจังหวัดตราดมีบ่อพลอยที่สำคัญ คือ กลุ่มหนองบอนและกลุ่มบ่อไร่ ได้แก่ บ้านสอยดาว บ้านหนองบอน บ้านเนินตากแดด บ้านบ่อไร่ บ้านแตกแว้ง บ้านนาใหญ่ บ้านตาบตร บ้านสระใหญ่ บ้านวายท้ายและบ้านนนทรีย์ ในจังหวัดตราดมีพลอยทับทิมเป็นส่วนหลัก ส่วนในอำเภอไพลินก็จะมีพลอยไพลินเป็นสำคัญ ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์

“พลอยที่นำมาขายส่วนใหญ่จะเป็นพลอยมาจากบ่อไร่ หนองบอน คราวหลังก็มีพลอยสีน้ำเงิน พลอยไพลิน จากจังหวัดแพร่ก็มี” (อากาศ กุหลาบทอง, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2560)

มีการขุดและค้นพบอัญมณีประเภททับทิม (ทับทิมสยาม) หรือภาษาพื้นบ้านเรียกว่าพลอยแดง ในปี พ.ศ. 2509 ที่บ้านนางศ์ บ้านหนองบอน อำเภอเขาสมิง และบ้านตากแว้ง บ้านปะอา อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด จึงทำให้วัตถุดิบที่ค้นพบมีจำนวนมากขึ้น ประกอบกับพลอยแดงนั้นเป็นพลอยที่หาได้ยากและมีราคาสูงกว่าอัญมณีประเภทเดียวกัน ซึ่งขณะนั้นประเทศที่มีพลอยแดงในโลกมีเพียง 2 ประเทศ คือ ประเทศไทย กับ ประเทศพม่า (อารยา โอสถเจริญ, 2546; กฤษฎา วิจารณ์ชัย, 2550, หน้า 1)

จากการค้นพบ “ทับทิมสยาม” ทำให้เกิดความต้องการจากหลายประเทศ เช่น อเมริกา ญี่ปุ่น ประเทศในยุโรป ฮองกง และประเทศอาหรับ จากความต้องการพลอยทับทิมในตลาดโลก ส่งผลให้การค้าจากภายนอกเข้ามาจำนวนมาก พลอยมีราคาสูงขึ้น แตกต่างจากในอดีตที่มีราคาถูกมาก เนื่องจากตลาดภายในและต่างประเทศเริ่มมีความนิยมพลอยจากประเทศไทย ทำให้พลอยขนาด 1 กะรัต ราคาไม่ต่ำกว่า 15,000 บาท ขนาด 2-3 กะรัต ราคา 40,000 บาทต่อกะรัต จึงเป็นมูลเหตุจูงใจให้มีการแสวงหาพลอยเพื่อการค้ามากขึ้น (ศิริพร แดงด้อย, 2553, หน้า 49)

ข่าวการค้นพบทับทิมสยาม ได้สร้างกระแสความนิยมทับทิมสยาม ทำให้สภาพเศรษฐกิจของตลาดพลอยขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็วแบบก้าวกระโดด การขุดพลอย การเจียรระไนพลอย และการค้าพลอยกลายเป็นภาคเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ

ธุรกิจการค้า การเจียรระไนพลอยในอำเภอเมืองจันทบุรีเริ่มขยายตัวเป็นวงกว้าง ทำให้อาชีพหลักของชาวจันทบุรีในอดีตถูกแทนที่ด้วยการทำพลอย เช่น อาชีพเกษตรกรรมเริ่มลดลง เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่การเกษตรเป็นพื้นที่ทำเหมืองพลอย, การทำประมงได้กลายเป็นอาชีพเสริม หลังจากการทำพลอยรุ่งเรือง และมีปัญหาในแม่น้ำจันทบุรี จนถึงปัจจุบันการประมงในแม่น้ำทำได้เป็นเพียงงานอดิเรกเท่านั้น และหัตถกรรมการทอเสื้อที่นิยมทำกันในชุมชนคาทอลิกก็ค่อย ๆ ลดจำนวนลง เนื่องจากการถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลางและสืวิวิทยาศาสตร์ที่ราคาแพง ทำให้การทอเสื้อสร้างรายได้ไม่คุ้มค่ากับการทำงาน

อาชีพการทำพลอย เริ่มเข้ามาในชุมชนเรื่อยมาจนในช่วงปี พ.ศ. 2522 – 2523 ตลาดพลอยเมืองจันทบุรีรุ่งโรจน์ เจริญเติบโตสูงสุด ชาวจันทบุรีต่างพากันละทิ้งอาชีพเดิม หันมาค้าพลอย

ซึ่งทำรายได้ดีกว่า อีกทั้งการได้มาเป็นตัวเงินนั้นก็ไ้เป็นกอบเป็นกำ ไม่ใช่เวลานานเท่ากับการทำเกษตร ประมง และการทอเสื่อขาย (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 24)

นอกจากนี้การทำพลอยยังก่อให้เกิดอาชีพใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการทำพลอยมากมาย เช่น นักขุดพลอย ช่างเผาพลอย ช่างฝีมือเจียรระโนพลอย คนเดินพลอย (พ่อค้าคนกลางในการขายพลอยก่อน) พ่อค้าพลอยเจียรระโนแล้ว เจ้าของธุรกิจการค้าพลอยขนาดย่อม หรือพ่อค้าแม่ค้าขายของหาบเร่ ไปจนถึงธุรกิจการค้าพลอยขนาดใหญ่ มีการจัดตั้งเป็นโรงงานในเมืองจันทบุรี ดังเช่น ชุมชนชาวคาทอลิกก็ได้มีการเปลี่ยนอาชีพหลักของตนเองและผันชีวิตเข้าสู่วงการธุรกิจของพลอย โดยเฉพาะการเจียรระโนพลอยกันอย่างกว้างขวาง จะเห็นได้จากประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของผู้คนชาวคาทอลิกที่ว่า “ตอนกลางคืนได้ยินแต่เสียงเจียรพลอย” การเปลี่ยนอาชีพมาเจียรระโนพลอยของชุมชนคาทอลิกทำให้ครอบครัวมีรายได้สูงขึ้นมากกว่าการทอเสื่อหลายเท่าตัว กล่าวคือ อาชีพทอเสื่อจะได้อาทิตย์ละไม่เกินหนึ่งพันบาท แต่ทำพลอยได้อาทิตย์ละไม่ต่ำกว่าสองพันถึงสามพันบาท ดังนั้นจึงเป็นผลให้ชาวชุมชนคาทอลิกหลายต่อหลายคนมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นอย่างชัดเจน จนมีคำกล่าวที่ว่า “จากเสื่อกลายเป็นเสื่อ” (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 34)

การเจียรระโนพลอยในอำเภอเมืองจันทบุรีที่ขยายตัว ช่วงทศวรรษ 2500 มีผลให้เกิดอาชีพใหม่ที่เกิดเนื่องจากการเจียรระโนพลอย ซึ่งทางวิชาการเรียกว่า ผลเชื่อมโยง (Linkage effect) กิจกรรมเชื่อมโยงจากการเจียรระโนพลอยขยายออกเป็นอาชีพใหม่ 2 ทาง คือ

ผลเชื่อมโยงย้อนหลัง (Backward linkage effect) จากการเจียรระโนพลอยได้ก่อให้เกิดอาชีพใหม่ก่อนหน้าที่จะเป็นเจียรระโนพลอย เช่น การขุดพลอย การเผาพลอย การขายหรือให้เช่าที่ดินเพื่อการขุดพลอย การขายของร้านโชห่วยการขายของกินของใช้ขนาดย่อมหรือการเกิดธุรกิจบันเทิง

ผลเชื่อมโยงไปข้างหน้า (Forward linkage effect) จากการเจียรระโนพลอยได้ก่อให้เกิดอาชีพใหม่ที่ตามมาจากการเจียรระโนพลอย เช่น การเดินพลอย (พ่อค้าคนกลางในการขายพลอย) พ่อค้าพลอยเจียรระโนแล้ว ธุรกิจเงินกู้ในการค้าพลอย ธุรกิจการค้าขนาดย่อมหรือพ่อค้าแม่ค้าขายของหาบเร่ขนาดย่อม รวมถึงการขายตัวของธุรกิจอื่น ๆ ในเมืองจันทบุรี (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 35)

เมื่อพลอยเป็นที่รู้จัก และตลาดมีความต้องการมากขึ้น ทำให้ผู้ประกอบการพลอยเริ่มมีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการดังกล่าว ทำให้เกิดนวัตกรรมการผลิต / ภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยนำเทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัย เข้ามาเป็นตัวช่วย เกิดการพัฒนาธุรกิจในรูปแบบอุตสาหกรรมมากขึ้น ดังเช่น

การขุดพลอยของชาวจันทบุรี เกิดขึ้นจากการที่จังหวัดจันทบุรีมีศักยภาพการเป็นแหล่งผลิตพลอยจำนวนมากได้นำมาซึ่งกระแสการตื่นพลอย เมื่อมีข่าวการขุดพบพลอยที่บ่อใดบ่อหนึ่ง

ดังนั้นจึงได้เกิดนัดแสวงโชคที่แสวงหาโอกาสร่ำรวยเกิดขึ้นกว้างขวางในจังหวัดจันทบุรี โดยผู้ที่ไปลงทุนค้าพลอยก่อนในช่วงนี้จนมีฐานะร่ำรวย ซึ่งในวงการพลอยจันทบุรี เรียกว่า “สอบเสียดัด”

ก่อนปี พ.ศ. 2510 มีการขยายตัวของวงการชุดพลอยไปสู่บ่อใหม่ที่หนองบอน จังหวัดตราด ซึ่งชาวจันทบุรีได้เข้าไปร่วมกระบวนการแสวงโชคในการชุดพลอยที่หนองบอนด้วย ดังกรณีของ นายรัชชัย อานามพงษ์ กลุ่มชาวคาทอลิกในจังหวัดจันทบุรีที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรถึง 7 สมัย ซึ่งนายรัชชัยได้เล่าว่า เมื่อก่อนหนองบอนมีสภาพเป็นป่าดงดิบ ซึ่งมีหนองน้ำซึ่งมีต้นบอนขึ้นเป็นจำนวนมาก ดังนั้นจึงมีสัตว์ป่าน้อยใหญ่ลงมากินน้ำ เช่น ช้าง เสือ หมี ควายป่า เก้ง กวาง เป็นต้น จนมีเรื่องเล่าว่ามีคนถูกเสือกินที่บ่อ จากนั้นยังมีไข้มาลาเรียที่รุนแรงมาก หนองบอนในอดีตมีเพียงนาอยู่เพียงหลังเดียว สำหรับเป็นที่พักให้คนไปตัดหวาย ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2508 เริ่มมีทางรถยนต์เพื่อเข้าไปตัดไม้และลากซุง หนองบอนเริ่มได้รับความสนใจจากนักแสวงหาพลอยในปี พ.ศ. 2510 เมื่อหนังสือพิมพ์ไทยรัฐได้ลงข่าวใหญ่ เป็นเวลาหลายวันว่า พบพลอยทับทิมที่หนองบอน ในช่วงนั้นนายรัชชัยมีอาชีพเจียรไนพลอยในวันจันทร์ถึงศุกร์ ส่วนในวันเสาร์และอาทิตย์ก็ไปหัดซื้อและชุดพลอยที่บ่อบางกะจะ อำเภอท่าใหม่ หลังจากที่มีข่าวพบพลอยทับทิมที่หนองบอน...จึงได้ตัดสินใจลงทุนไปเสียดัดโชคที่บ่อหนองบอน...ต้องเผชิญหน้ากับอันตรายต่าง ๆ คือ การเดินทางเข้าไปหนองบอนต้องนั่งเรือที่เสี่ยงกับการชนหินที่ทำให้เรือจมได้ การยกขนานเพื่อใช้เป็นที่พักในการชุดพลอยในพื้นที่ที่มีข่าวเรื่องเสือกินคนมาก่อน การต้องเผชิญหน้ากับโรงมาลาเลีย ซึ่งทำให้ลักษณะหนึ่งเป็นไข้มาลาเรียตายเกือบหมดคณะ ต่อมาหนองบอนได้ขยายตัวขึ้นจากการเป็น “บ้านป่า” กลายเป็น “เมืองเถื่อน” โดยการไหลเข้ามา แสวงโชคในการชุดพลอย ตั้งแต่มีคนอยู่ 10 กว่าหลังคาเรือนไปจนถึงมีคนอยู่นับ 1,000 คนและเกิดมีร้านอาหาร ในที่คลับแหล่งการพนันเถื่อนเกิดขึ้นมากมาย ในสถานการณ์ของการแย่งชิงผลประโยชน์เช่นนี้ได้ก่อให้เกิดนักเลงหัวไม้เข้ามาอยู่จำนวนมากและมีการยิงกันตายเป็นประจำ เนื่องจากสถานีตำรวจยังอยู่ที่อำเภอเขาสมิง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2517 ก็เริ่มมีโรงพักและโรงเรียนในเขตหนองบอน (รัชชัย อานามพงษ์ อ้างถึงใน ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 36-37)

นายรัชชัยถือเป็นตัวอย่างของบุคคลที่ได้พัฒนาอาชีพชุดพลอยอย่างครบกระบวนการชุดพลอยแรก ๆ ก็ชุดเองแล้วนำมาขาย ต่อมาเริ่มมีลูกน้อง 4-5 คน แล้วก็ชุดทำขายเรื่อยมาจนมีคนงานหลายร้อยคน แต่ก่อนการชุดพลอยนี้ต้องชุดด้วยมือ ต่อมาเริ่มมีการนำเครื่องจักรชุดแทน เช่น รถแทรกเตอร์ รถแบคโฮ และเครื่องร่อนพลอยอัตโนมัติ ซึ่งเป็นรูปแบบการทำเหมืองพลอยขนาดใหญ่

ต่อมามีนายทุนเข้ามาสัมปทานพื้นที่เพื่อทำเหมืองมากขึ้นหลายสิบเหมือง เกิดการจ้างแรงงานนับพันคน แต่เนื่องจากการทำเหมืองพลอยขนาดใหญ่ดังกล่าวไม่มีการควบคุมที่รัดกุม เกิดการบุกรุกเข้าไปในเขตป่าสงวนต่าง ๆ กินพื้นที่เข้าไปในจังหวัดตราดจนติดพรมแดนกัมพูชา ส่งผล

ให้วัตถุดิบพลอยก้อน ที่ถือว่าเป็นทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป หรือ อาจใช้เวลาหลายร้อยปีในการฟื้นฟู เริ่มลดลงอย่างรวดเร็ว และหมดไป ซึ่งในปัจจุบันวัตถุดิบแร่อัญมณีของประเทศไทยได้หมดไปแล้ว

นอกจากนี้ยังมีนวัตกรรมเกี่ยวกับ การเจียรระไนพลอยโดยใช้เครื่องจักรไฟฟ้า ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการดัดแปลงเครื่องจักรที่เจียรระไนพลอย ซึ่งแต่เดิมที่ต้องใช้เท้าถีบมาเป็นเครื่องจักรเจียรระไนที่ใช้ไฟฟ้า การนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการเจียรระไนพลอยครั้งนี้ถือว่าเป็นคุณูปการที่สำคัญอย่างยิ่งแก่วงการเจียรระไนพลอยยุคใหม่ในจังหวัดจันทบุรี โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการปรับปรุงเทคโนโลยีครั้งนี้ ก็คือ ชาวคาทอลิกที่ชื่อ ช่างเล่ย์ เจริญกิจ ประสพการณ์การทำพลอยของ ช่างเล่ย์ เจริญกิจ กล่าวได้ว่าเริ่มต้นมาจากการเป็นพ่อค้าพลอยก้อนในช่วงที่จี่ม้าไปซื้อกระวานที่ไพลิน ประเทศกัมพูชารวมกับกลุ่มพ่อค้าพลอยคาทอลิกที่เป็นรุ่นพี่ เช่น นายสงกรานต์ สาทรกิจ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 33)

ทั้งนี้เอกสารอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ พบว่า ช่างเล่ย์ เจริญกิจ ชาวจันทบุรี ได้พัฒนาต่อยอดองค์ความรู้โดยการพัฒนาเครื่องจักรที่ใช้เท้าถีบมาเป็นเครื่องเจียรระไนไฟฟ้านั้น นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญา หรือภูมิความรู้ที่เกิดจากการสังสมประสพการณ์ตรงจากการทำพลอย

การขยายตัวของธุรกิจเกิดจากการค้าขายพลอยในระยะเวลาต่อมาได้ขยายสู่ประเทศจีน และประเทศตะวันตก ทำให้ช่างเล่ย์มีโอกาสได้รับคำสั่งซื้อ (Order) พลอยเพทายจากต่างประเทศ แต่การเจียรระไนพลอยโดยอาศัยเครื่องจักรที่ใช้เท้าถีบนั้น 1 เม็ดต้องใช้เวลาประมาณ 1 วันจึงจะเสร็จ (พิศพงษ์ ชินอุดมพงศ์, 2550, หน้า 95) ดังนั้น ช่างเล่ย์จึงต้องปรับปรุงเครื่องเจียรระไนพลอยให้มีประสิทธิภาพรวดเร็วยิ่งขึ้น โดยหันมาทดลองใช้เครื่องจักรเจียรระไนพลอยที่เดินจักรด้วยมอเตอร์ไฟฟ้าที่มาจากเครื่องปั่นไฟ หลังจากนั้นช่างเล่ย์จึงถือได้ว่าเป็นผู้เปิดโรงงานเจียรระไนพลอยสมัยใหม่คนแรกของเมืองจันทบุรี การทำโรงงานของช่างเล่ย์ดำเนินการเป็น 2 ช่วง คือ

ช่วงแรก เปิดโรงงานเจียรระไนพลอยที่บริเวณ โรงหนังเมืองจันทบุรี ใกล้สี่แยกเมืองจันทบุรี โรงงานนี้ใช้เครื่องเจียรระไนที่เดินด้วยหัวมอเตอร์ 1 ตัวต่อเครื่องเจียรระไน 5 เครื่อง ดังนั้นในการใช้เครื่องเจียรระไนถึง 100 เครื่อง จึงต้องมีหัวจักรไม่น้อยกว่า 20 ตัว ส่วนแรงงานที่ใช้ในการเจียรระไนพลอยเกือบทั้งหมดจะเป็นพวกคาทอลิก เนื่องจากช่างเล่ย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของคนในชุมชนวัดโรมันคาทอลิก ดังนั้นจึงอาศัยเครือข่ายชุมชนมาเป็นแรงงาน แรงงานดังกล่าวแต่เดิมนั้นทำอาชีพอื่น เช่น ประมงในแม่น้ำ ยังไม่มีฝีมือในการเจียรระไนพลอย ดังนั้นจึงต้องผ่านการฝึกฝนกรรมวิธีเจียรระไนจากช่างเล่ย์โดยตรง การเปิดโรงงานเจียรระไนเพทายในช่วงนี้ต้องปิดกิจการลงเนื่องจากความไม่แน่นอนของตลาดพลอยเพทายในต่างประเทศ

ช่วงที่สอง หลังจากปิดโรงงานเจียรระไนพลอยแล้วช่างเล่ย์ได้หันมาทำสวนผลไม้มากกว่า 100 ไร่แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จในทางธุรกิจเท่าที่ควร เนื่องจากปัญหาราคาสินค้า ปัจจัยการผลิต

และราคาตลาดสินค้าผลไม้ ช่างเลื่อยจึงได้เปิดโรงงานอีกครั้งหนึ่งที่บริเวณข้างวัดโรมันคาทอลิก จันทบุรี ในการทำโรงงานครั้งนี้ ช่างเลื่อยได้หันมาใช้มอเตอร์ไฟฟ้าขนาดเล็กที่สามารถเดินเครื่องเจียรระโนพลอยได้ 3 เครื่อง แต่ได้ลดจำนวนจักรเจียรระโนพลอยมาเหลือประมาณ 20 ตัว การเปิดโรงงานครั้งที่สองนี้ช่างเลื่อยให้เจียรระโนพลอย 3 ชนิดหลัก คือ ไพลิน ทับทิม และบุษราคัม

การเปิดโรงงานเจียรระโนพลอยทั้งสองครั้งของช่างเลื่อยได้นำมาสู่จุดเปลี่ยนยุคของพลอยในจันทบุรี จากเดิมที่เน้นการค้าขายพลอยก่อนมาสู่การค้าขายพลอยที่เจียรระโนแล้ว กล่าวคือ ในอดีตนั้นประเทศไทยยังเป็นประเทศนำเข้าพลอยเจียรระโน โดยมีตลาดบริโภครวมอยู่ที่กรุงเทพฯ เป็นหลัก การนำเข้าพลอยเจียรระโนมาจากเส้นทางหลายสายด้วยกัน คือ พลอยจากพม่าซึ่งส่วนใหญ่เป็นทับทิม จะนำเข้ามาทางแม่ฮ่องสอนในทางเหนือ และสายวิคตอเรียปอยด์ซึ่งติดต่อกับจังหวัดระนองทางฝั่งทะเลตะวันตก ส่วนพลอยจากอินเดียและลังกาจะนำเข้ามาทางท่าเรือกรุงเทพฯ ตัวอย่างของการต้องพึ่งพลอยเจียรระโนจากต่างประเทศ เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์ได้โปรดให้พระราชสมบัติ (การเวก รัตนคุณ) เป็นข้าหลวงออกไปหาซื้อพลอยที่เมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดีย (หลวงบริหารพินิจฉยกิจ, ม.ป.ป., หน้า 73-74)

แม้โรงงานของช่างเลื่อยจะต้องปิดตัวลง แต่ช่างเลื่อยได้สร้างคุณภาพการที่มีต่อการเติบโตของธุรกิจการเจียรระโนพลอยในเมืองจันทบุรีให้ขยายตัวไปอย่างกว้างขวาง เนื่องจากการเปลี่ยนเทคโนโลยีการเจียรระโนโดยใช้แท่งลับเพื่อเดินเครื่องมาเป็นมาเป็นมอเตอร์ไฟฟ้า นอกจากนี้ช่างเลื่อยยังได้สร้างทุนมนุษย์หรือทรัพยากรมนุษย์ที่มีฝีมือทางด้านงานเจียรระโนพลอยแก่จังหวัดจันทบุรีมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนลูกจ้างและลูกศิษย์จำนวนมากที่ช่างเลื่อยได้ฝึกฝนการเจียรระโนพลอยหลังจากโรงงานปิดได้ออกมาเจียรระโนพลอยในครอบครัวของตนเอง และคนเหล่านี้ต่อมา ก็ได้ฝึกฝนคนจันทบุรีต่อไปอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคาทอลิกให้กลายเป็นแรงงานมีฝีมือและพ่อค้าพลอยในเมืองจันทบุรีจนถึงปัจจุบัน ดังคำกล่าวที่ว่า “กล่าวกันว่าในระยะแรกหมู่ชาวนานที่อาศัยอยู่บริเวณริมแม่น้ำจันทบุรี และแถบถนนศรีจันทร์เป็นช่างเจียรระโน ต่อมาอาชีพนี้จึงได้ขยายออกไปในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วจังหวัด” (ชัชยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 33)

โดยการค้าพลอยมีลักษณะเป็นการค้าแบบซื้อขายกันเอง คนทำเหมืองพลอยจะขายพลอยให้โรงงาน แล้วโรงงานก็จะเจียรระโนให้พ่อค้า ใครจะซื้อพลอยก็ต้องซื้อที่โรงงาน พ่อค้าจากกรุงเทพฯ จะนิยมมาซื้อพลอยที่โรงงาน เพราะเป็นพลอยที่ยังไม่ผ่านตากันมากนัก ซึ่งโรงงานจะมีช่วงจังหวะการผลิตและขายในวันศุกร์และวันเสาร์ จึงมีการเรียกกันจนติดปากว่า "ตลาดศุกร์เสาร์" ซึ่งการค้าสมัยนั้นเริ่มมีการหัก 2-5 เปอร์เซ็นต์ เป็นการหักเฉพาะคนไทยด้วยกันเอง เพราะยังไม่มีชาวต่างชาติเข้ามา ส่วนพลอยในขณะนั้นก็ยังมีปริมาณมากเพียงพอสำหรับการค้า ไม่จำเป็นต้องนำเข้า (อภิสมัย พยัคฆาภรณ์, 2550)

ลูกศิษย์ของช่างเลขที่สามารถสืบทอดการเจียรระไนพลอยและพัฒนามาเป็นพ่อค้า ทำให้เกิดจุดเปลี่ยนไปสู่การเฟื่องฟูในการเจียรระไนพลอยในช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ดังจะเห็นได้จากการเปิดโรงงานเจียรระไนพลอย โดยปกติการเจียรระไนพลอยจะเป็นโรงงานเล็ก ๆ ที่เรียกว่าอุตสาหกรรมในครัวเรือน ดังนั้นในช่วงแรกช่างพลอยก็ไม่ได้ขออนุญาตประกอบกิจการอย่างเป็นทางการ การขออนุญาตเปิดโรงงานเกิดขึ้นภายหลัง ซึ่งพบหลักฐานจาก หอจดหมายเหตุว่ามีการขออนุญาตตั้งโรงงานเจียรระไนพลอยในจันทบุรี ตั้งแต่ พ.ศ. 2507 เป็นต้นมา (พิศพงค์ ชินอุดมพงค์, 2550, หน้า 81)

กลุ่มลูกศิษย์ของช่างเลขที่มีจำนวนกว่าร้อยคนได้สืบทอดภูมิปัญญาของช่างเลข โดยการไปลงทุนตั้งโรงงานเจียรระไนพลอยและฝึกฝนคนจันทบุรีรุ่นต่อไปให้มีฝีมือในการเจียรระไนพลอยขยายตัวไปมากขึ้น ผลที่ตามมาคือ ในเฉพาะชุมชนวัดโรมันคาทอลิกได้มีการเปลี่ยนอาชีพหลักจากการทอเสื่อไปสู่การเจียรระไนพลอย กันอย่างกว้างขวาง (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 34)

อีกทั้งชาวจันทบุรียังมีวิธีการ เเผาพลอย หรือหุงพลอย ซึ่งถือเป็นนวัตกรรมที่สำคัญและเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อธุรกิจการค้าขายพลอยในเมืองจันทบุรี สามารถเพิ่มคุณค่าและมูลค่าพลอยได้หลายเท่าตัวนั้น ส่งผลให้เกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว เกิดปัจจัยทางเงินทุน ความรู้และบุคลากร เกิดการขุดค้นหาพลอยในพื้นที่ต่าง ๆ การเจียรระไน การทำเครื่องประดับอย่างมากมาย ซึ่งการเผาพลอยสามารถแบ่งได้เป็น 2 แบบ ดังนี้

1. การเผาพลอยโดยใช้ความร้อน วิธีการนี้เกิดขึ้นจากความบังเอิญของชาวบ้าน โดยสามารถแยกประวัติศาสตร์การเกิดการเผาพลอยในจังหวัดจันทบุรีได้เป็น 3 กรณี ดังนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 39-40; พิศพงค์ ชินอุดมพงค์, 2550, หน้า 26, 60)

กรณีที่ 1 เป็นความเชื่อที่ว่า การเผาพลอยที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการเรียนรู้จากความบังเอิญ เช่นที่บ่อหนองบอน ช่วงหลังปี 2510 ได้รู้จักการเผาพลอยจากไฟไหม้ขนา ซึ่งเป็นที่พักสำหรับการขุดพลอย เนื่องจากเจ้าของนำได้นำพลอยที่ขุดได้ไปซ่อนไว้ในกระบอกไม้ไผ่ แต่เกิดอุบัติเหตุไฟไหม้ขนาและพลอยมีสีเปลี่ยนไป หลังจากนั้นได้ทดลองเอาดินมาปั้นห่อพลอยแล้วเผา ในครั้งแรกก็จะพบว่าดินที่ปั้นจะแตกออกต่อเมื่อได้ทดลองเอาดินเหนียวกับขี้เถ้า แล้วปั้นดินให้เป็นรูปทรงกลม หลังจากนั้นก็จะเจาะรูสำหรับใส่พลอยและปิดนำไปเผากับเตาไม้ไผ่ก็ได้ ก็เริ่มพบการเปลี่ยนสีพลอย เช่น พลอยทับทิมสีม่วงแดงก็จะกลายเป็นสีชมพูแดงขึ้น

กรณีที่ 2 เป็นเรื่องเล่าการเผาพลอยที่เกิดขึ้นในพื้นที่บริเวณบ่อหนองบอน กล่าวคือหลังจากที่มีการขุดพลอยทั้งวันในตอนเย็น กลุ่มคนที่ขุดพลอยก็จะมานั่งแยกพลอยในตอนค่ำพร้อม ๆ กับการตั้งวงกินเหล้ารอบกองไฟ พลอยที่คัดออกมาจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนหนึ่งเป็นพลอยที่มีสีสวยและส่วนหนึ่งเป็นพลอยที่สีไม่สวย มีการเล่ากันว่า บางครั้งคนขุดพลอยมักจะนำพลอยที่ไม่สวยโยนทิ้งเข้ากองไฟ แต่ต่อมาเมื่อขุดพลอยไม่ได้และไม่มีเงินใช้ คนขุดพลอย

ดังกล่าวก็จะกลับไปซื้อพืชผลได้ที่เคยโยนเข้ากองไฟ และได้พบว่าพอลอยบางเม็ดนั้นสวยขึ้นกว่าเดิม จึงน่าจะเป็นข้อคิดของการเผาพลอยที่บ่อนอบบอน แต่เสียดายว่าผู้เล่าไม่สามารถบอกได้ว่าคนที่โยนพลอยเข้ากองไฟนั้นคือใคร จึงไม่ได้รับการกล่าวขานเท่าที่ควร

กรณีที่ 3 เกิดไฟไหม้บริเวณ โรงหนังเฉลิมไทยในตลาดจันทบุรี ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นร้านค้าพลอย เพลิงที่ไหม้อย่างรุนแรงและต่อเนื่องเป็นเวลานานทำให้มีพลอยก้อนและพลอยเสี้ยวในถูกเผาจมอยู่ในกองขี้เถ้า หลังจากนั้นกลุ่มคนที่ชอบค้นหาสมบัติในอาคารหลังจากถูกไฟไหม้ได้พบพลอยและนำพลอยไปขายให้กับพ่อค้าพลอย พ่อค้าพลอยจึงพบว่าพลอยที่ผ่านความร้อนสูงในเวลานาน ๆ จะทำให้เนื้อพลอยใสขึ้นและสีของพลอยจะสวยขึ้น เช่น เดิมเป็นพลอยสีน้ำตาลเงินเข้มเมื่อเผาแล้วจะกลายเป็นสีน้ำตาลเงินจางลง พลอยเสี้ยวสองที่มีสีเสี้ยวปนน้ำตาลเงินเมื่อโดนความร้อนก็จะกลายเป็นสีเสี้ยวมากขึ้น พลอยบุษราคัมจะกลายเป็นสีเหลืองมากขึ้น ตั้งแต่นั้นมาพ่อค้าพลอยจึงเริ่มทดลองเผาพลอยโดยใช้วิธีลองผิดลองถูกจนในที่สุดผู้ที่มีทักษะ “เผาเป็น” ก็จะสามารถรู้ว่าพลอยแต่ละประเภทจะต้องใช้กรรมวิธีการเผาที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามวิธีการเผาพลอยในช่วงแรกก็ยังไม่เป็นที่แพร่หลาย เพราะคนที่เผาพลอยเป็นก็จะเก็บไว้เป็นความลับ

การค้นพบ กรรมวิธีการเผาพลอย ถือเป็นภูมิปัญญาของชาวจันทบุรี และเป็นการเพิ่มมูลค่าพลอยได้หลายเท่าตัว ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์แล้วว่า

“ต้นแบบการเผาพลอยเป็นวิธีการของคนจันทบุรี มีการลองผิดลองถูกกันมาก..เผาโดยใช้ความร้อนอุณหภูมิสูง ทำให้พลอยมีสีสวยงามมากขึ้น” (พรศักดิ์ ลัดลอย, สัมภาษณ์, 14 สิงหาคม 2559)

“การพัฒนาคุณภาพ เทคโนโลยีการเผาพลอย ก็มีผล ทำให้พลอยสวยขึ้น มีคุณภาพมากขึ้น ราคาแพงขึ้นไปอีก...เกิดการขยายตัวทางธุรกิจพลอย ทั้งด้านการเสี้ยวใน การทำเครื่องประดับ” (ภูวเดช ใจรักภาคิน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

2. การฉายรังสีพลอยด้วยสารเคมี การใช้สารเคมีเกิดจากมีผู้ค้นคว้าหาทางปรับปรุงคุณภาพของพลอยก้อนออสเตรเลีย และประสบความสำเร็จ พลอยที่จำหน่ายจึงมีราคาถูกกว่าพลอยทั่วไป (กฤษฎา วิจารณ์ชัย, 2550, หน้า 1)

การพัฒนานวัตกรรมการผลิต และเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเฉพาะเทคนิคการเผาพลอยมีส่วนช่วยในการขยายตัวของธุรกิจการค้าพลอยอย่างมาก ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์แล้วว่า

“การทำธุรกิจพลอย เครื่องไม้เครื่องมือส่วนใหญ่ก็ไม่แตกต่างจากเดิมเท่าไร แต่ถ้าเป็นเครื่องเผาเดี่ยวนี้อ้าวหน้าไปเยอะ จากเดิมใช้ถ่านหิน เปลี่ยนเป็นใช้แก๊ส ใช้ไฟฟ้า ใช้น้ำมันก๊าด ใช้โซล่า ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีการฉายรังสี ทำให้พลอยจากสีซีด ๆ มีสีที่สดขึ้น สวยขึ้น โดยที่พลอยยังเป็นพลอยแท้ที่อยู่ กระทรวงวิทยาศาสตร์ก็ยังมีมารับฉายรังสี...มีการดูแลความปลอดภัยรัดกุม ฉาย

เสร็จแล้วต้องทิ้งไว้สามเดือน ถึงจะนำพลอยออกมาได้ เพื่อไม่ให้มีสารเคมีตกค้าง” (อากาศ
กุหลาบทอง, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2560)

จากความต้องการพลอยจันทบุรีที่มีมากขึ้นในตลาดโลก และความเป็นเอกลักษณ์ของ
พลอยเจียรไนจากจันทบุรี ที่มีความละเอียดสวยงาม จึงเกิด การส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรม
จากภาครัฐ โดยรัฐบาลได้เล็งเห็นความสำคัญของการสนับสนุนและส่งเสริมอุตสาหกรรมอัญมณี
และเครื่องประดับอย่างจริงจัง ในปี พ.ศ. 2520 ทำให้อุตสาหกรรมนี้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจาก
การผลิตในลักษณะหัตถกรรม ภายในครัวเรือนไปสู่การผลิตที่เป็น โรงงานอุตสาหกรรมขนาดย่อม
จนถึงขนาดใหญ่ และมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องทั้งทางด้านการผลิตและการส่งออก ซึ่งจากการ
พัฒนาดังกล่าวทำให้อุตสาหกรรมนี้มีบทบาทและความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจไทยมากขึ้นทั้งใน
ด้านการสร้างรายได้จากการส่งออก การสร้างมูลค่าเพิ่ม การจ้างงาน เป็นต้น

รัฐบาลจึงมีนโยบายในการส่งเสริมอุตสาหกรรมพลอย สามารถแบ่งเป็นลักษณะต่าง ๆ
ได้ดังนี้ (อภิสมัย พัทฒนาภรณ์, 2550; สุชาดา พัชรวิภาวงศ์, 2553, หน้า 26-27)

1. อนุญาตให้นักทัศนาจรจากต่างประเทศผู้เดินทางเข้ามาในราชอาณาจักรหรือผู้เดินทางผ่านช่วงระยะเวลาที่กำหนดในตัวเดินทางไปกลับหรือตัวเดินทางผ่านแล้วแต่กรณี สามารถนำเพชร พลอย เครื่องรูปพรรณทอง และเครื่องรูปพรรณทองคำขาวติดตัวออกไปโดยไม่จำกัดมูลค่า (ประกาศเมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2514)
2. สิทธิยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคลที่ได้รับ ของคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (ประกาศเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2519) โดยมีเงื่อนไขว่า รายได้เป็นเงินตราต่างประเทศจากการส่งออก แต่ละปีจะต้องมากกว่าเงินตราต่างประเทศที่เข้าไปเพื่อซื้อวัตถุดิบในการผลิตในปีนั้นไม่น้อยกว่าหนึ่งเท่า
3. สิทธิยกเว้นภาษีนำเข้าและภาษีการค้าสำหรับพลอยดิบ และเพชรดิบ (เพชร พลอยที่ยังมิได้เจียรไน) เดิมเก็บอากรขาเข้าร้อยละ 5 – 20 ทั้งนี้เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ช่างเจียรไนพลอยมีงานทำ โดยกระทรวงการคลัง (ประกาศวันที่ 2 กันยายน 2520)
4. ได้รับการสนับสนุนในแง่การขุดหาพลอย การอนุมัติอาญาบัตรสำรวจแร่ในเอกชน และสัมปทานบัตรทำเหมืองแร่ โดยกรมทรัพยากรธรณี กระทรวงอุตสาหกรรม จะเป็นผู้สำรวจว่ามีแร่ใหม่ที่ใดบ้าง มีปริมาณมากน้อยเพียงใด คู่กับการลงทุนหรือไม่
5. ตรวจสอบแร่อัญมณีโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย การเปิดให้บริการประชาชนทั่วไปที่สนใจจะตรวจสอบแร่รัตนชาติ หรืออัญมณีว่าจะเป็นของแท้หรือของสังเคราะห์โดยไม่คิดค่าบริการใดโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจแก่ผู้ซื้อในการป้องกันการถูกหลอกลวง โดยกระทรวงอุตสาหกรรม

6. ยกเว้นภาษีนำเข้า และภาษีการค้าเพชรพลอยที่เจียรระไนแล้ว และยกเลิกภาษีการค้า และภาษีเทศบาล รวมร้อยละ 3.3 สำหรับสินค้าส่งออก ในปี พ.ศ. 2522 เพื่อเป็นการส่งเสริม อุตสาหกรรมผลิตเครื่องประดับสำเร็จรูป และส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการค้าเพชร พลอยของโลก

การส่งเสริมดังกล่าวของภาครัฐ ส่งผลให้ราคาพลอยในตลาดปรับตัวสูงขึ้น ดังคำกล่าว ของผู้มีประสบการณ์เล่าว่า

“นโยบายส่งเสริมภาครัฐก็มีส่วนช่วย เพราะช่วงนั้นพลอยมีเยอะแล้วในเมืองไทย แต่ ส่วนมากเป็นคนไทยซื้อตัวเอง ราคายังไม่สูง พอรัฐเข้ามาสนับสนุนว่าที่จังหวัดจันทบุรีมีพลอย ต่างชาติเข้ามา มากขึ้น มีการปรับราคาการซื้อขาย ทุกอย่างเหมือนมีการแย่งกันซื้อ ทำให้ราคาพลอยสูงขึ้นอย่าง รวดเร็ว จากพลอยเม็ดละ 1,000 – 2,000 กลายเป็นเม็ดละ 10,000 – 100,000 บาท” (ภูวเดช ใจรักภักดี, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

สรุปได้ว่า รัฐบาลมองอุตสาหกรรมอัญมณี เป็นอุตสาหกรรมที่มีมูลค่าเพิ่มในการผลิตสูง รวมทั้งประเทศไทยยังเป็นแหล่งวัตถุดิบพลอยที่มีความหาศาล ประเทศไทยเป็นประเทศเดียวในโลก ที่มีเทคนิคในการหุงพลอยให้มีสีสวยงาม โดยเฉพาะที่จังหวัดจันทบุรี มีแรงงานที่มีฝีมือประณีต และมีความละเอียดในการเจียรระไน มีช่างเจียรระไนที่มีฝีมือเป็นที่ยอมรับกันโลก ทำให้ประเทศไทย กลายเป็นแหล่งเจียรระไนอัญมณีให้กับประเทศต่าง ๆ ส่งผลให้อัญมณีของไทยเป็นที่รู้จักใน วงการอัญมณีโลกมากขึ้น และเริ่มส่งออกเป็นสินค้าที่นำรายได้เข้าประเทศ

จากการส่งเสริมจากภาครัฐอย่างจริงจังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ อุตสาหกรรมนี้สามารถส่งออกได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 – 2528 โดยมีอัตราการเจริญเติบโตของการส่งออกเฉลี่ยร้อยละ 28.9 ต่อปี นับได้ว่าเป็นยุคทองของ อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของประเทศไทย ทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่าง มหาศาล ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

การขยายตัวทางเศรษฐกิจในธุรกิจพลอย เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2522 ถือเป็นยุคที่เฟื่องฟูสุด จิดของตลาดพลอย ซึ่งพลอยทับทิมสยาม หรืออีกชื่อหนึ่งคือ "พลอยแดง" ราคากระโดดละ 100,000 บาท หากใครสามารถขุดได้แม้เพียงเม็ดเดียว ก็สามารถเป็นเศรษฐี สร้างร้านทองทั้งร้าน ได้ทันที ทำ ให้ธุรกิจค้าพลอยเป็นที่สนใจทั้งคนเมืองจันท และคนนอกพื้นที่ เข้าไปขุดพลอยจนร่ำรวยเป็น จำนวนมาก เศรษฐีใหม่เกิดขึ้นมากมาย (อภิสมัย พัทธมาภรณ์, 2550) ดังคำกล่าวของผู้มี ประสบการณ์เล่าว่า

“ช่วงประมาณปี 2520 พลอยจันทรมีชื่อเสียงมาก การค้าขายดีมาก ราคาพลอยสูงขึ้น หลายเท่าตัว โดยเฉพาะพลอยแดง ต่างชาติเข้ามาซื้อพลอยกันมาก โดยเฉพาะพวกอินเดีย อังกฤษ หรือ ญี่ปุ่นก็มีมาซื้อ” (อากาศ ภูหลาบทอง, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2560)

ระหว่างปี พ.ศ. 2529 – 2533 ธุรกิจการค้าพลอย มีอัตราการขยายตัวของการส่งออกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยมีอัตราการเจริญเติบโตของการส่งออกเฉลี่ยร้อยละ 34.6 ต่อปี เนื่องจากในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่อัตราการขยายตัวของตลาดส่งออกไม่ว่าจะเป็นตลาดสหรัฐอเมริกา สหภาพยุโรป หรือญี่ปุ่น ต่างมีอัตราการขยายตัวและเติบโตอย่างต่อเนื่องจนทำให้ประเทศไทยกลายเป็นผู้ส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับที่สำคัญติดหนึ่งในสิบของโลกมาโดยตลอด และในที่สุดรัฐบาลก็ได้มีการวางแผนเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ โดยตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะก้าวสู่การเป็นศูนย์กลางแห่งการค้าอัญมณีแห่งหนึ่งของโลกในระยะเวลาอันใกล้ (อภิสมัย พัทธมาภรณ์, 2550)

ต้นปี พ.ศ. 2530 สหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นตลาดส่งออกเครื่องประดับที่สำคัญของไทยได้ประกาศตัดสิทธิพิเศษทางภาษีศุลกากรที่ให้แก่เครื่องประดับของไทยและต้องเสียภาษีในการนำเข้าร้อยละ 6.5 มีผลตั้งแต่ 1 กรกฎาคม 2530 ส่งผลให้ผู้นำเข้าในสหรัฐอเมริกาเร่งนำเข้าเครื่องประดับจากไทยในช่วงครึ่งแรกของปี การส่งออกเครื่องประดับของไทยจึงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้มูลค่าการส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับของไทยในช่วงตลอดทั้งปี เพิ่มขึ้นอัตราที่สูงประมาณร้อยละ 44

อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับมีมูลค่าเพิ่มประมาณ 22,360 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2531 (คิดเป็นร้อยละ 5.6 ของภาคอุตสาหกรรมทั้งหมด) โดยแยกเป็นมูลค่าเพิ่มที่เกิดจากการเจาะไน้อัญมณี 17,098 ล้านบาท (คิดเป็นร้อยละ 4.2 ของภาคอุตสาหกรรมทั้งหมด) และมูลค่าเพิ่มที่เกิดจากการทำเครื่องประดับ 5,262 ล้านบาท (คิดเป็นร้อยละ 1.3 ของภาคอุตสาหกรรมทั้งหมด) โดยมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับไทยมีส่วนในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับภาคอุตสาหกรรม ประมาณร้อยละ 6-8 ของการผลิตในภาคอุตสาหกรรมทั้งหมด โดยมีอัตราการเติบโตของมูลค่าเพิ่มโดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 20-40 ต่อปี ซึ่งเป็นระยะที่อุตสาหกรรมเติบโตอย่างรวดเร็ว และชาวต่างประเทศเริ่มเข้ามามีบทบาทในการค้าพลอย แก้วมเหศักดิ์ สีสม ในกรุงเทพมหานคร โดยคนไทยและคนจีนเปิดสำนักงานให้เช่าเพื่อรับซื้อพลอยและเขียนป้ายที่หน้าสำนักงานทุกแห่ง

แต่อย่างไรก็ตาม ในขณะนั้น พ.ศ. 2529-2533 กรุงเทพฯ ยังเป็นจุดเดียวที่สะดวกในการติดต่อค้าขายกับต่างชาติ และพ่อค้าต่างชาติส่วนใหญ่ก็ไม่กล้าที่จะเดินทางมาค้าขายในจังหวัดจันทบุรี เนื่องจากการคมนาคมและความปลอดภัย ศูนย์การค้าพลอยจึงอยู่ในกรุงเทพฯ เกิดบริษัททำธุรกิจส่งออกอัญมณีในกรุงเทพฯ มากมาย เนื่องจากในขณะนั้น กฎระเบียบและกฎหมายต่าง ๆ ของประเทศไทยยังไม่เอื้ออำนวย การค้าจึงยังทำกันนอกระบบเสียส่วนใหญ่ (พิศพงษ์ ชินอุดมพงศ์, 2550, หน้า 81; อารยา โอสธเจริญ, 2546)

ต่อมากลุ่มพ่อค้าเริ่มตระหนักถึงความไม่สะดวกในการทำธุรกิจ จึงก่อตั้งสมาคมอัญมณี เรียกร้องให้เกิดการแก้กฎหมายระเบียบต่าง ๆ เรียกร้องให้เกิดการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น ถนน สาธารณูปโภค ฯลฯ เพื่อส่งเสริมให้ต่างชาติสามารถเข้ามาทำให้อุตสาหกรรมในจันทบุรีได้สะดวกมากขึ้น ส่งผลให้การซื้อ-ขายพลอยเริ่มมีการขยายตัวไปยังตลาดพลอยในจังหวัดจันทบุรี ย่านการค้าเดิมในจันทบุรีบนถนนท่าหลวงและตลาดล่างเริ่มขยายตัวมาทางถนนสายท่าแฉลบและทุ่งนาเซย ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นที่รกร้างว่างเปล่า ก็เริ่มมีการพัฒนาจนเกิดเป็นร้านค้าและตึกขึ้นมากมาย มีผู้คนให้ความสนใจในการทำพลอยแทบทุกบ้าน ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์แล้วว่า

“การทำธุรกิจพลอยในจันทบุรีขยายตัวมากขึ้น โดยเริ่มแรกพลอยที่ขายส่วนใหญ่จะเป็นพลอยที่ทำกันเองในครอบครัว บางครั้งก็ไปซื้อพลอยจากเหมือง หรือบางทีก็มีนายหน้านำพลอยมาขายให้ ต่อมามีการนำพลอยมาเผาเพื่อเพิ่มสี เพราะพลอยตามธรรมชาติสีจะไม่สวย และมีการใช้เครื่องเจียรไนโดยใช้ไฟฟ้าเพื่อเพิ่มผลผลิต ธุรกิจขยายตัวขึ้น มีการจ้างลูกจ้างหลายคน โดยจะนำพลอยไปขายในตลาดจันทอง หรือไม่ก็เข้าไปขายในกรุงเทพฯ เพราะจะได้ราคาดีกว่าขายผ่านพ่อค้าคนกลาง ตอนนั้นมีคนทำพลอยเยอะ โดยเฉพาะในตัวเมืองจันทองทำพลอยกันแทบทุกบ้าน คนไหนไม่ทำก็เป็นคนขายบ้าง รับจ้างเป็นนายหน้าบ้าง คนในจันทองตอนนั้นมีความรู้เรื่องพลอยเกือบทุกคน” (อากาศ กุหลาบทอง, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2560)

โดยการค้าพลอยในช่วงแรกนั้น พ่อค้าพลอยก่อนนิยมไปซื้อพลอยจากคนขุด หรือที่เรียกว่าซื้อปากหลุม เมื่อซื้อแล้วก็นำไปขายในตลาดจันทอง ทุกขั้นตอนมั่นใจได้ว่ามีคำสัญญาสัญญาลูกผู้ชาย ที่ว่า “อัด ปลอม ย่อม คีน” ภายหลังมีพลอยปรับปรุงด้วยบรรยากาศของความร้อนก็เรียกว่า “เผาพลอย” สมัยนั้น ไม่มีปัญหา ไม่มีใครคิดถึง Gems Lap คงเป็นเพราะได้ถือสัจจะปฏิบัติกันตามเป็นธรรมเนียม และซื้อขายกันเฉพาะพลอยเนื้อแข็งจากธรรมชาติอย่างเดียว จะผ่านการเผามาแล้วหรือไม่เผาก็ได้ ไม่เอาพลอยปลอมกับพลอยเนื้ออ่อนเท่านั้น (พิศพงษ์ ชินอุดมพงศ์, 2550, หน้า 26-27)

การขยายตัวของตลาดพลอยในอำเภอเมืองจันทบุรี เกิดจากการขุดพลอย การเผาพลอย และการเจียรไนพลอย ขยายตัวอย่างมาก การค้าขายพลอยต้องมีการขยายพื้นที่ค้าขายจากบริเวณย่านการค้าเดิม คือ ท่าหลวง-ตลาดล่าง ลงมาตามถนนสายท่าแฉลบ ตามเขตพื้นที่ชุมชนของกลุ่มคาทอลิกจันทบุรี ซึ่งเรียกกันในหมู่คาทอลิกว่าบ้านล่าง บ้านล่างเป็นชุมชนที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่ตามถนนกระจ่าง และถนนศรีจันทร์ของตำบลจันทรมิถิต อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี (พิศพงษ์ ชินอุดมพงศ์, 2550, หน้า 100)

การขยายตัวของตลาดพลอยดังกล่าว ทำให้นายกสมาคมผู้ผลิตอัญมณีจันทบุรี และประธานคณะกรรมการส่งเสริมการเพิ่มมูลค่าและการค้าพลอย แกลงว่าจะเปิดตลาดพลอยก่อนบริเวณถนนศรีจันทร์ใจกลางตลาดพลอยจันทบุรี เป็นตลาดพลอยก้อนแห่งแรก

โดยถนนศรีจันทร์นับเป็นถนนเศรษฐกิจของจังหวัด ผู้ประกอบธุรกิจด้านอัญมณีจะมาซื้อขายพลอยและอัญมณีต่าง ๆ เป็นประจำทุกวันเพราะเป็นที่ตั้งของร้านเจียรระไนพลอยและร้านค้าอัญมณี ซึ่งอาจนับได้ว่าสถานที่แห่งนี้เป็นตลาดค้าพลอยเจียรระไนที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ สามารถเห็นบรรยากาศการซื้อขายพลอย ของบรรดานายหน้าและพ่อค้าพลอย ซึ่งเป็นแหล่งค้าพลอยที่ใหญ่ที่สุดในจันทบุรี มีร้านซื้อขายพลอยดิบและพลอยเจียรระไน ตลอดจนธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับพลอยเต็มสองฟากถนน จนขนานนามกันว่าเป็นถนนสายพลอย หรือ ถนนอัญมณี ซึ่งมีพลอยหลายชนิดให้เลือกซื้อเลือกชมกัน ตั้งแต่ราคาไม่กี่ร้อยไปจนถึงราคาเรือนแสน สองฝั่งถนนศรีจันทร์นี้จะเรียงรายไปด้วยร้านขายพลอยนับร้อยแห่ง และยังมีร้านค้าอื่น ๆ ส่วนใหญ่ร้านขายพลอยเหล่านี้จะมีลักษณะเป็นตึกแถวห้องกระจกติดเครื่องปรับอากาศ บ้างก็เป็นร้านเปิดโล่ง มีโต๊ะตั้งอยู่เต็มร้าน โต๊ะนี้จะใช้ในการซื้อขายพลอยกัน ผู้ที่มาเช่าโต๊ะมักจะเป็นผู้ที่ต้องการซื้อพลอยโดยจะไปนั่งรอที่โต๊ะให้คนขายพลอยนำพลอยมาเสนอขายให้ หากโต๊ะอยู่ในทำเลที่ดีมีผู้คนผ่านไปมาก็จะมีค่าเช่าสูงถึงตัวละ 30,000-60,000 บาทต่อปี โดยการซื้อขายพลอยกันที่ตลาดพลอยแห่งนี้จะเปิดค้าขายกันในวัน วันศุกร์-วันเสาร์ และวันอาทิตย์ โดยในวันศุกร์และวันเสาร์ จะเปิดตั้งแต่ 9 โมงเช้า ไปจนถึง 4 โมงเย็น ส่วนวันอาทิตย์ จะเปิดซื้อขายในช่วงเช้าเพียงครึ่งวัน

พ่อค้าจากต่างเมืองจะมานั่งประจำโต๊ะรับซื้อพลอยและมีพ่อค้าพลอยจากต่างประเทศเช่นจากศรีลังกา จากแอฟริกา นำพลอยมาค้าขายและมาซื้อหาพลอยกลับไปด้วย ซึ่งในขณะนั้นการซื้อขายของพ่อค้าจะอาศัยแสงจากดวงอาทิตย์เป็นหลักในการประเมินคุณภาพอัญมณี ดังนั้นจะพบว่าพ่อค้าที่ซื้อขายอัญมณีจะนั่งติดหน้าต่าง หรือในทิศทางที่แสงสามารถส่องเข้ามาด้านข้าง หากช่วงเวลาใดเกิดท้องฟ้า ครึ้มฟ้าครึ้มฝน การซื้อขายก็จะหยุดลง กระทั่งดวงอาทิตย์ส่องแสงจึงค่อยมาซื้อขายกันต่อ เนื่องจากบรรยากาศรอบข้าง เมฆหมอก และแสงอาทิตย์ซึ่งมีผลต่อการมองเห็นความสวยงามของอัญมณี ในช่วงฤดูฝนการซื้อขายอัญมณีจะค่อนข้างซบเซามาก เพราะไม่มีแสงอาทิตย์ (อภิสมัย พย์คณาภรณ์, 2550)

อาชีพที่เกิดในตลาดพลอย การเปิดตลาดพลอยช่วยสร้างรายได้และอาชีพให้คนจันทบุรีมากมาย ซึ่งบางอาชีพไม่จำเป็นต้องลงทุนในการซื้อขาย ไม่จำเป็นต้องมีความรู้ด้านเจียรระไนพลอยอาศัยเพียงประสบการณ์และความชำนาญในการพูดคุย ติดต่อสื่อสาร ก็สามารถสร้างรายได้ให้ตนเองได้ อย่างอาชีพ คนเดินพลอย ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์แล้วว่า

“บางคนไม่ได้ทำพลอย แกร็บพลอยไปขายอย่างเดียว คนที่เป็นนายหน้าเดินพลอยบางคน มีรายได้หลายพันบาทต่อวัน แต่ที่จันทร์จะมีตลาดพลอยที่จะเปิดเฉพาะวันศุกร์ เสาร์ อาทิตย์ ที่คนจะกึกกักคือวันเสาร์ คนกรุงเทพฯจะลงไปซื้อกัน พวกขายพลอยจะมีรายได้มาก ช่วงวันศุกร์กับเสาร์ เพราะวันอาทิตย์คนค้าก็ทยอยกลับ อาจจะมีการซื้อขายบ้างแต่ไม่มาก คนทั่วไปอาจขายได้หลายพัน ส่วนคนเก่ง ๆ ก็อาจจะได้เป็นหมื่น เฉลี่ยอาทิตย์ละหมื่นกว่าบาท โดยไม่ได้ทำอะไรเลย

แค่ไปรับพลอยมาแล้วเอาไปขายต่อ แต่จะต้องไม่ทำให้เสียชื่อ พลอยต้องไม่หาย แล้วก็มักจะมีเกณฑ์ของเขาเหมือนกัน ซึ่งตลาดพลอยจะคึกคักที่สุดในวันเสาร์” (อากาศ กุหลาบทอง, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2560)

“ปัจจุบัน ได้มีการขนานนามตลาดพลอย ว่าเป็นถนนสายพลอย หรือถนนอัญมณี เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดพลอย ซึ่งถนนอัญมณีนี้มีพลอยหลายชนิดให้เลือกซื้อเลือกชมกัน ตั้งแต่ราคาไม่กี่ร้อย ไปจนถึงราคาเรือนแสน ผู้ซื้อขายในตลาดพลอยส่วนใหญ่เป็นคนที่มาซื้อ เช่น จีน อินเดีย ปากีสถาน ซึ่งคนเหล่านั้นจะมาซื้ออย่างเดียว ส่วนคนจับที่จะเป็นคนขายเอง โดยประเทศคู่ค้าของพลอยจีนที่มีอยู่หลายประเทศ ได้แก่ จีน อินเดีย อเมริกา เยอรมันนี ออสเตรเลีย เวียดนาม เขมร มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น ไต้หวัน เกาหลี แต่รายใหญ่ ๆ คือ จีน อินเดีย ปากีสถาน แต่พลอยส่วนใหญ่ที่ซื้อไปก็จะไปรวมที่เดียวกัน คือ ฮองกง และ เซินเจิ้น กวางโจว ประเทศจีน เพราะที่นั่นถูกตั้งให้เป็นศูนย์กลางอัญมณีอีกหนึ่งแห่ง ที่มีขนาดใหญ่และดีกว่าของไทย” (ภูวเดช ใจรักภากิน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

ช่วงสุดสัปดาห์ตลาดพลอยของจังหวัดจันทบุรีจะพลุกพล่านไปด้วยคนมากหน้าหลายตาที่เดินทางเข้ามาซื้อขายพลอยกัน ผู้ที่เดินทางเข้ามาซื้อขายพลอยนี้จะมีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ นอกจากนี้ยังมีนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมและแวะซื้อเครื่องประดับที่ทำจากพลอย เนื่องจากมีร้านค้าพลอยให้เลือกเป็นจำนวนมากและสามารถต่อรองราคากันได้ เพราะเป็นผู้ผลิตเอง ประกอบกับถนนหนทางและบ้านเรือนอาคารแถบนี้มีความสวยงาม บึงจันทบุรีนี้เป็นสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวนิยมเข้ามาเที่ยวที่ตลาดพลอยแห่งนี้ จึงถือได้ว่าตลาดพลอยแห่งนี้เป็ย่านเศรษฐกิจที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดจันทบุรี ขณะเดียวกันการส่งออกก็พึ่งพ้อค้าส่งออกจากกรุงเทพฯลดลง ทั้งนี้เพราะมีพ้อค้าจากต่างประเทศเข้ามาซื้อพลอยโดยตรงที่จันทบุรี หลังจากนั้นก็มีพลอยจากที่ต่าง ๆ ในประเทศไทย คือ แม่สอด จังหวัดตาก แม่สาย จังหวัดเชียงราย จังหวัดกาญจนบุรีหรือแม้แต่พลอยจากกรุงเทพฯเอง ได้ถูกนำมาซื้อขายในตลาดเมืองจันทร์ ซึ่งการซื้อขายอัญมณีส่วนใหญ่ยังเป็นการซื้อขายของโรงงานเจียรไนพลอยต่อบริษัทส่งออก หรือพ้อค้าคนกลางที่ซื้อเพื่อไปจำหน่ายให้แก่โรงงานทำเครื่องประดับ หรือบริษัทส่งออกอีกทอดหนึ่งเท่านั้น จะไม่ได้เป็นการจำหน่ายให้กับผู้บริโภคโดยตรง

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยมีการขยายตัวเพิ่มขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่คนในชุมชนให้ความสนใจในการทำพลอยอย่างกว้างขวาง คนในชุมชนเกือบทุกหลังคาเรือนนิยมทำพลอย เกิดการเปลี่ยนแปลงทางอาชีพจากการทำเกษตรกร ทำประมง การทอเสื่อ มาเป็นการทำพลอย (เจียรไนพลอย) เนื่องจากพลอยสามารถสร้างรายได้ให้กับผู้คนได้มากกว่าอาชีพเดิมหลายเท่าตัว ธุรกิจพลอยกลายเป็นธุรกิจที่สำคัญของจันทบุรี และขยายตัวไปในระดับประเทศ

ธุรกิจการเจียรไนพลอยได้ขยายตัวเข้าสู่ชุมชน ผู้คนในชุมชนจึงได้หันไปทำพลอย ทำให้การประกอบอาชีพเดิมค่อย ๆ ลดจำนวนลง ชาวบ้านต่างละทิ้งอาชีพเดิม และหันมาค้าพลอยซึ่งทำรายได้ดีกว่า และใช้เวลาไม่นาน ประกอบกับการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการเจียรไนพลอยให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น คือ การใช้มอเตอร์ไฟฟ้าเพื่อการเจียรไนพลอยได้เร็วขึ้น ทำให้ครอบครัวมีรายได้มากขึ้นจากการเจียรไนพลอย เมื่อเปรียบเทียบกับการผลิตสินค้าขายข่อมในอดีต เช่น การทอเสื่อ เช่น การเจียรไนพลอยในช่วงที่รุ่งเรือง มีรายได้ถึง 2,000-3,000 บาทต่อสัปดาห์ แต่ถ้าทอเสื่อจะได้ประมาณวันละ 100 บาทซึ่งในหนึ่งสัปดาห์รายได้รวมไม่เกิน 1,000 บาท (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 24)

การที่จันทบุรีมีศักยภาพในด้านการเป็นแหล่งผลิตพลอยจำนวนมาก ทำให้เกิดกระแสตื่นพลอย หากมีข่าวการขุดพบพลอยที่ใด ก็จะมีนักแสวงโชคเข้าไปแสวงหาโอกาสร่ำรวยเกิดขึ้น ชาวจันทบุรีส่วนใหญ่จึงละทิ้งอาชีพดั้งเดิม และหันมาทำพลอยอย่างเดียว จากจุดนี้ได้ก่อให้เกิดการสะสมทุน เพื่อสร้างความร่ำรวยให้แก่ครอบครัวบางครอบครัว โดยอาศัยกำไรจากการค้าขายพลอยเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการค้าพลอยก้อน พลอยเจียรไนหรือพลอยเผา

เมื่อบางครอบครัวสามารถสร้างความร่ำรวยให้กับตนเองได้แล้ว ก็เกิดการขยายตัวทางธุรกิจ มีการจ้างแรงงานเข้มข้นมากขึ้น จากเดิมที่อาศัยแรงงานในครอบครัวหรือเครือญาติเป็นหลัก ก็กลายมาเป็นการจ้างแรงงานเพื่อเพิ่มผลผลิตในการเจียรไนพลอย มีการจัดตั้งโรงงานเจียรไนพลอยขึ้นในจันทบุรีหลายร้อยแห่ง การขุดพลอยก็เริ่มใช้ระบบเหมืองแร่ นำเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาช่วยในการผลิต เช่น การใช้รถแทรกเตอร์ในการขุดดิน การร่อยพลอยโดยใช้เครื่องร่อนพลอยอัตโนมัติ รูปแบบการผลิตถูกปรับเปลี่ยนจากเดิมทำการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพ กลายเป็นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก

สรุปได้ว่า การขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชนจันทบุรี เกิดจากการส่งเสริมอุตสาหกรรมแบบทุนนิยมของรัฐบาล เนื่องจากรัฐเล็งเห็นความสำคัญและความเป็นไปได้ของธุรกิจการค้าพลอย เพราะจังหวัดจันทบุรีถือเป็นแหล่งพบพลอยก้อนที่สำคัญที่สุดในประเทศ มีทรัพยากรแร่มากมาย กระจายอยู่ทั่วจังหวัด ชาวจันทบุรีปรับเปลี่ยนอาชีพจากเกษตรกรรม มาเป็นการทำพลอยเป็นหลัก มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในกระบวนการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการใช้เครื่องจักรทำเหมืองพลอย การเจียรไนพลอยด้วยไฟฟ้า มีกฎหมายเกี่ยวกับการเผาพลอยเพื่อเพิ่มมูลค่าของพลอยเป็นของตนเอง อีกทั้งยังมีความประณีต ละเอียดอ่อนในการเจียรไนพลอย จนเป็นที่ประจักษ์และยอมรับในฝีมือจากทั่วโลก ธุรกิจพลอยถูกพัฒนาสู่การเป็นอุตสาหกรรม เกิดการสะสมทุนเพื่อสร้างความร่ำรวยมากขึ้น โดยอาศัยกำไรจากการค้าขายพลอย มีการจัดตั้งโรงงานเจียรไนพลอยหลายแห่ง เกิดการจ้างแรงงานจากภายนอกแทนการใช้แรงงานในครัวเรือนหรือเครือญาติ พลอยสามารถสร้างรายได้ให้คนในชุมชนอย่างกว้างขวาง ผู้คนมีเงินจับจ่ายใช้สอยซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคเพื่อสนอง

ความต้องการของตน มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เศรษฐกิจจันทบุรีเติบโตอย่างรวดเร็ว และสามารถเพิ่มอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจให้กับประเทศไทยได้อย่างมหาศาล

การล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยจันทบุรี (พ.ศ. 2535 – พ.ศ. 2560)

การล่มสลายในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง การเจียรไนพลอยที่เป็นอาชีพหลักของคนในพื้นที่จันทบุรีนั้น ต้องประสบปัญหาตกต่ำ เนื่องจากการลดลงของพลอยก้อน การลงทุนที่สูงในการขุดพลอย การขาดสิทธิอำนาจในการควบคุม ไม่สามารถกำหนดกลไกตลาดพลอยในจันทบุรีได้ หรืออาจหมายถึงการที่คนในชุมชนนั้น ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือได้รับผลประโยชน์จากธุรกิจพลอยในเมืองจันทบุรี โดยที่ธุรกิจพลอยจันทบุรีมีเจ้าของเป็นคนต่างถิ่น หรือต่างประเทศ ดังคำกล่าวจากผู้มีประสบการณ์เล่าว่า

“ตลาดพลอยจันทบุรีปัจจุบันพ่อค้าพลอยที่เป็นคนจันทบุรีแท้ ๆ ไม่มีแล้ว เพราะว่าคนจันทบุรีดั้งเดิมจะทำพลอยจันทบุรี พลอยจันทบุรีบางกะจะ พลอยบ่อไร่ บ่อเวระฯ แต่ ณ ตอนนี้อยู่ที่ไม่มีแล้ว พลอยหมดแล้ว คนที่เคยมีความรู้ด้านนี้เค้าไม่ทำ ทำไม. คือพลอยจันทบุรีกับพลอยแอฟริกาไม่เหมือนกัน วิธีการต่างกัน ทุกอย่างต่างกันหมด ตลาดต่างกัน ราคาต่างกัน คนที่มีความรู้ด้านพลอยจันทบุรีถ้าจะไปทำพลอยแอฟริกาต้องเริ่มนับหนึ่งใหม่ ซึ่งมันยาก ลงทุนสูง มีโอกาสเสี่ยงสูง เค้าก็ไม่ทำ เค้าก็พยายามทำพลอยที่ใกล้เคียงกับพลอยจันทบุรี ก็คือพลอยพม่า พลอยเขมร มันก็ยังพอทำได้ แต่ก็เริ่มน้อยลงไปเหมือนกัน” (ภูวเดช ใจรักภาคิน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 จังหวัดจันทบุรีเริ่มประสบปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติพลอยก้อนในจังหวัดจันทบุรีได้ลดลงอย่างเห็นได้ชัด พลอยถือเป็นวัตถุดิบที่จัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สิ้นเปลือง หลังจากยุคตื่นพลอยที่มีการค้นพบทับทิมสยามนั้น ทำให้เกิดการเจริญอย่างสูงสุดของธุรกิจพลอย ในขณะที่เดียวกันทำให้มีการใช้วัตถุดิบหรือพลอยดิบไปอย่างรวดเร็ว โดยไม่มีการควบคุมอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้เข้าสู่ยุควัตถุดิบร่อยหรอ ขาดแคลน อาจมีการขุดพบได้บ้างบางพื้นที่แต่ก็ไม่คุ้มค่ากับการลงทุน จึงมีการปิดเหมืองพลอย ดังกรณีของบ่อพลอยที่บางกะจะ ที่มีการขุดพลอยสืบเนื่องกันมาถึงสามชั่วอายุคน จะเห็นได้ว่าแต่เดิมนั้น คนในรุ่นแรกจะขุดพลอยเฉพาะพลอยที่มีราคาสูง คือ บุษราคัมและไพลิน เท่านั้น ส่วนพลอยอื่นๆ ก็จะทิ้งอยู่ในบริเวณนั้น หลังจากบุษราคัมและไพลินหมดลง คนในรุ่นที่สองก็จะหันมาขุดพลอยมรกตหรือเขียวส่องซึ่งเป็นพลอยที่มีราคาถูกกว่า จนในที่สุดรุ่นที่สามก็จะขุดพลอยสตาร์ ซึ่งถือว่าเป็นพลอยที่มีราคาถูกกว่าพลอยอื่น ๆ เมื่อพลอยหมดก็ถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นสวนผลไม้ คงเหลือไว้แต่ชื่อบ่อพลอยเท่านั้น (กรมทรัพยากรธรณี, 2530, หน้า 80 อ้างถึงใน ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 38)

จากหลักฐานการทำเหมืองพลอยในประเทศไทยได้ลดลงไปเป็นจำนวนมาก เหมือนพลอยหลายแห่งหยุดการผลิตทั้งที่ยังมีอายุสัมปทานบัตรอีกหลายปี ส่วนหนึ่งเนื่องจากปริมาณของ

พลอยที่ผลิตได้มีจำนวนน้อยลง การทำเหมืองได้ผลตอบแทนไม่คุ้มต่อการลงทุน โดยในปี พ.ศ. 2542 จำนวนเหมืองแร่รัตนชาติในประเทศไทยมีเพียง 8 เหมือง ลดลงจากปี พ.ศ. 2538 ที่มีเหมืองแร่รัตนชาติอยู่ถึง 11 เหมือง และสามารถผลิตแร่ได้ 253,345 กิโลกรัม (ในปี พ.ศ. 2542) เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2538 ประมาณร้อยละ 22 (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545) เมื่อขาดแคลนวัตถุดิบในประเทศ ก็มีการค้นหาวัตถุดิบจากนอกประเทศ โดยมีการนำเข้าจากต่างประเทศและไปลงทุนทำธุรกิจพลอยในประเทศที่เป็นแหล่งวัตถุดิบ ซึ่งส่งผลกระทบต่อต้นทุนที่สูงขึ้น ทำให้ผู้ประกอบการธุรกิจพลอยไม่สามารถดำรงกิจการไว้ได้ ดังหลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ที่ว่า

“หลังจากยุคตื่นพลอยที่ป้อไร่ หนองบอน นางง และชื่อทับทิมสยาม เป็นที่รู้จักของชาวต่างชาติโดยทั่วไป จึงเริ่มมีนักธุรกิจจากทั่วโลกเข้ามาติดต่อซื้อขายพลอยที่จันทบุรีมากขึ้น โดยลำดับ ชาวจันทบุรีมีทรัพยากรธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปมากตามเวลาที่ล่วงเลย ได้ดิน ทรัพยากร วัตถุดิบร่อยหรอ บนดิน เกิดภูมิปัญญาจากประสบการณ์ที่สั่งสม เรื่องการเผาพลอย และการเจียรระไนพลอย ทำให้พลอยก้อนจากทุกแหล่งของโลก เช่น พม่า เขมร เวียดนาม ศรีลังกา ออสเตรเลีย ลาว จีน มาดากัสการ์ แทนซาเนีย ไนจีเรีย อาฟริกา และอีกหลาย ๆ ประเทศ ต้องนำมาเผาและเจียรระไนที่จันทบุรี ทุกวันนี้จึงเห็นชาวต่างชาติ ทุกสีผิว เข้ามาทำธุรกิจพลอยในเมืองจันทบุรี กันคึกคัก” (มนัส วิไลรัตน์, 2559)

“ปัญหาการชบเซาของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับสืบเนื่องจาก พลอยเมืองจันทร์ค่อย ๆ ร่อยหรอและหมดลง ทำให้เกิดการขาดแคลนวัตถุดิบ แม้จะมีวัตถุดิบเหลือในบางพื้นที่ แต่ก็ไม่คุ้มค่า การลงทุนที่เพิ่มสูงขึ้นในการขุดพลอยมาจากราคาน้ำมันที่พุ่งสูงขึ้นและค่าแรง เนื่องมาจากการใช้เทคโนโลยีในการขุดพลอยระดับสูง ทำให้ต้องขุดพลอยลึกขึ้น และต้องใช้ใช้น้ำมันมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันค่าจ้างแรงงานขุดพลอยก็มีแนวโน้มสูงขึ้นด้วย ทำให้พ่อค้าพลอยหลายคนหันไปหาวัตถุดิบนอกประเทศ โดยระยะแรก ๆ นั้นเป้าหมาย คือ พม่า เวียดนาม ต่อมาบินไกลไปถึงแทนซาเนีย เลยไปสู่แอฟริกาและมาดากัสการ์ ทำให้นักธุรกิจอัญมณีรายย่อยไม่สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ ไม่มีเงินทุนมากพอในการเข้าไปแสวงหาซื้อวัตถุดิบจากต่างประเทศ พอเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจตกต่ำ อนุสรณ์สถานแห่งคนเคยรวยจึงเป็นบ้านหอรุหลายหลังใน จังหวัดจันทบุรี ที่ตกเป็นทรัพย์สินของธนาคารจนเกลื่อนเมือง ที่เศร้ายิ่งกว่านั้นคือพ่อค้าพลอยร่อยล้านพันล้าน บางคนต้องพลิกชีวิตไปเป็นคนขี่มอเตอร์ไซค์รับจ้าง” (เพ็ญญา เป็นจันทร์, 2551; ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 40)

สอดคล้องกับ กฤษฎา วิจารณ์ชัย นักวิจัยและสำรวจสภาพปัญหาและทางแก้ไขในอุตสาหกรรมอัญมณีจันทบุรี ที่กล่าวว่า ด้วยภาวะขาดแคลนวัตถุดิบพลอยของประเทศไทย จึงมีการนำเข้าจากต่างประเทศทางแถบทวีปแอฟริกา โดย พ.ศ. 2540 เริ่มมีพ่อค้าจากประเทศต่าง ๆ ในทวีปแอฟริกา นำวัตถุดิบพวกอัญมณีประเภทพลอยแดง พลอยน้ำเงิน ตลอดจนพลอยเนื้ออ่อนเป็น

จำนวนมาก เข้ามาจำหน่ายในเมืองไทย (กฤษฎา วิจารณ์ชัย, 2550, หน้า 2-3) การแสวงหาแหล่งวัตถุดิบเพื่อป้อนให้กับอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับจึงเป็นสิ่งจำเป็น จึงทำให้ผู้ผลิตภายในประเทศต้องแสวงหาพลอยดิบจากต่างประเทศมาตอบสนองความต้องการ และมีแนวโน้มในการนำเข้าเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นอกเหนือจากการนำเข้าจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น พม่า กัมพูชา เวียดนาม และลาวแล้ว ในปัจจุบันได้มีการนำเข้าพลอยดิบจากแหล่งในกลุ่มประเทศแอฟริกา เช่น มาดากัสการ์ เคนยา แทนซาเนีย และไนจีเรีย ซึ่งนับว่าจะมีแนวโน้มของการนำเข้าเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน

นอกจากการนำเข้าพลอยดิบจากประเทศต่าง ๆ แล้ว ยังมีผู้ประกอบการของไทยบางรายได้ไปลงทุนทำเหมืองพลอยในประเทศที่เป็นแหล่งวัตถุดิบ แล้วส่งพลอยดิบที่ขุดได้กลับมาปรับปรุงคุณภาพ (โดยการเผา) และเจียรไนภายในประเทศไทย โดยประเทศไทยมีการนำเข้าพลอยเฉลี่ยปีละ 3,500 กว่าล้านบาท (ระหว่างปี พ.ศ. 2540 – 2544) ซึ่งกว่าร้อยละ 50 ของมูลค่าการนำเข้าพลอยสีทั้งหมดของไทย เป็นการนำเข้าจากประเทศอินเดีย สหรัฐฯ ฮองกง และ สวิสเซอร์แลนด์ (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545) เช่นเดียวกับ ธนิตพงศ์ ไตรพัฒน์พัชร ที่กล่าวว่า

“จากที่เราเคยมีสินแร่พลอยอยู่มากมายแต่ก็ถูกขุดจนไม่เหลือแล้วในปัจจุบัน ทำให้มีผู้ประกอบการ โดยเฉพาะผู้ประกอบการในจังหวัดจันทบุรีได้รับผลกระทบ ส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กที่มีเงินลงทุนไม่มาก ไม่สามารถต้านทานต่อภาวะปัญหาหลายด้านที่เกิดขึ้น จึงต้องยอมปิดกิจการลง คงเหลือแต่ผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดใหญ่ ที่มีเงินทุนสูงกว่า และยังคงเห็นถึงช่องทางและผลประโยชน์ของธุรกิจด้านนี้อยู่ มองว่าธุรกิจการค้าพลอยเป็นธุรกิจที่ให้ผลตอบแทนที่สูง ผู้ประกอบการหลายรายจึงตัดสินใจไปยังประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก เพื่อหาอัญมณีหรือที่เรียกกันว่าพลอยดิบแล้วนำมายังประเทศไทยและเจียรไนในตัวเรือน ในระยะแรกผู้ประกอบการไทยนำเข้าพลอยส่วนใหญ่จากประเทศพม่า ต่อมาเริ่มมีปัญหาและมีความยุ่งยากในการนำเข้า ดังนั้นจึงหันไปหาแหล่งวัตถุดิบใหม่ เช่น ประเทศอินเดีย ศรีลังกา ออสเตรเลีย เวียดนาม แอฟริกา โดยเฉพาะที่สาธารณรัฐมาดากัสการ์ และประเทศในกลุ่มอินโดจีน และมีผู้ประกอบการบางรายเข้าไปลงทุนทำเหมืองพลอยและค้าพลอยเพื่อป้อนวัตถุดิบแก่ผู้ประกอบการเจียรไนพลอยในประเทศ แต่ต่อมาประเทศดังกล่าวก็เริ่มหันมาพัฒนาทำการผลิตและส่งออกสินค้าอัญมณีและเครื่องประดับมากขึ้น เพื่อแข่งขันกับประเทศไทย จึงต้องสงวนวัตถุดิบไว้เพื่อใช้ภายในประเทศมากกว่าขายวัตถุดิบ” (ธนิตพงศ์ ไตรพัฒน์พัชร, 2552, หน้า 3) เช่นเดียวกับการรายงานข่าวของหนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจที่กล่าวว่า

เมื่อวัตถุดิบจาก เวียดนาม ศรีลังกา มาดากัสการ์ เริ่มร่อยหรอ ก็ยังมีอีกประเทศหนึ่งที่เพิ่งเปิดประเทศได้ไม่นาน นั่นคือ ประเทศโมซัมบิก ตั้งอยู่แถบแอฟริกาใต้ เป็นแหล่งพลอยแดง

คุณภาพสูงและมีปริมาณมาก ผู้ค้าอัญมณีชาวไทยเดินทางไปหาซื้อพลอยดิบจากโมซัมบิกปีละหลายร้อยคน ทาง การ ซึ่ง การ นำ พลอย ออก จาก ประเทศ โมซัมบิก ได้ นั้น ต้อง มี จัด ตั้ง บริษัท และ ซื้อ สัมปทาน การ ตำราวจุคเจาะ เมื่อพบก็สามารนำพลอยดิบส่งออกต่างประเทศได้ แต่การเข้าไปทำสัมปทาน เป็น เรื่อง ยุ่งยาก และ ต้อง ใช้ เงิน ทุน จึง ทำ ให้ การ มี การ ลัก ลอบ นำ พลอย ออก นอก ประเทศ อย่าง ผิด กฎหมาย (ประชาชาติธุรกิจ, 2555) ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์แล้วว่า

“ปัจจุบันพลอยใน จ.จันทบุรีเหลือน้อยมาก เช่น บางกะจะ บ่อไร่ บ่อแหวน ฯลฯ และมัน ไม่คุ้มค่าที่จะลงทุน เพราะต้องใช้รถขุดพลอยลงไปในพื้นที่ลึก ไม่เหมือนอดีตที่พลอยมีอยู่ มากมายขุดไม่กี่เมตรก็เจอ หรือบางแห่งพลอยก็โผล่มาอยู่หน้าดินก็มี” (พรศักดิ์ ลัดลอย, สัมภาษณ์, 14 สิงหาคม 2559)

“การทำพลอยจันทบุรีในปัจจุบัน ต้องนำเข้าพลอยมาจากออฟริกา เอามาแปรสภาพที่ เมืองไทยก่อน เอามาเผาทำอะไรมาก่อน เสร็จแล้วไปจ้างแรงงานจีนเจียรไน” (อากาศ กุหลาบทอง, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2560)

“วัตถุดิบพลอยก้อนในจันทบุรีมันหมดไปแล้ว พลอยจันทมันไม่มีแล้วต้องนำเข้าอย่าง เดียว ปัจจุบันพลอยที่จันทมาจากไนจีเรียเยอะ แต่ที่ดีที่สุดก็คือทับทิมสยาม ของบ่อไร่ หนองบอน นั้นแหละ แต่เดี๋ยวนีมันไม่มีแล้ว มันหมดไม่เหลือเลย ถึงขนาดเจอหิน ระเบิดหินกันเกลี้ยงหมดแล้ว พลอยจันทหมดเค้าก็ไปหาพลอยที่ไนจีเรียกัน” (อากาศ กุหลาบทอง, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2560)

“พลอยก้อนนั้นราคาแพงขึ้น เพราะวัตถุดิบมันหายากยิ่งขึ้น ราคาขายก็จะแพงขึ้น” (ภูวเดช ใจรักภักดี, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

ต่อมาเกิดปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ขึ้นในปีพ.ศ. 2538 – 2543 ส่งผลต่อตลาด อุตสาหกรรมอัญมณีอย่างต่อเนื่อง เป็นช่วงที่ตลาดอุตสาหกรรมอัญมณีเมืองจันทฯซบเซามาก เป็นผล จากเศรษฐกิจโลกตกต่ำ ทำให้ผู้บริโภคลดการใช้สินค้าอัญมณีและเครื่องประดับ ดังเอกสาร สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ว่า การขยายตัวของการค้าอัญมณีและเครื่องประดับของ โลก ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับภาวะเศรษฐกิจของโลก ซึ่งสามารถสังเกตได้จากมูลค่าการค้าอัญมณีและ เครื่องประดับของโลกในปี พ.ศ. 2539 ที่มีมูลค่า 114,854 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ (ขยายตัวประมาณ ร้อยละ 6.1) ในขณะที่เศรษฐกิจของโลกในปีเดียวกันขยายตัวร้อยละ 5.3 (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545)

เช่นเดียวกับ คณิตสร นาวานุเคราะห์ อดีตอธิบดีกรมพัฒนาธุรกิจการค้า กล่าวว่า ระหว่าง ปี พ.ศ. 2538 – 2543 เป็นช่วงเวลาที่เกิดภาวะการถดถอยของเศรษฐกิจญี่ปุ่น ทำให้ญี่ปุ่นหันมาใช้ เครื่องประดับที่มีราคาถูกกว่าพลอย มีการลดการใช้สินค้าอัญมณีและเครื่องประดับลง การส่งออก พลอยของไทยไปยังตลาดญี่ปุ่นมีแนวโน้มของการส่งออกลดลงอย่างต่อเนื่องในช่วง 7 ปีที่ผ่านมา โดยมีอัตราการขยายตัวลดลงเฉลี่ยร้อยละ 8.9 ต่อปี ส่วนการส่งออกไปยังตลาดญี่ปุ่นมีแนวโน้ม

ลดลง (ลดลงเฉลี่ยร้อยละ 2.1 ต่อปี) เนื่องจากผู้บริโภคนิยมไปนิยมใช้เครื่องประดับเงินที่มีราคาถูก แทนการใช้เครื่องประดับที่มีราคาแพงกว่า เพราะในช่วงที่ผ่านมาญี่ปุ่นประสบกับภาวะการถดถอยทางเศรษฐกิจ (คณิศร นาวานุเคราะห์, 2550)

นอกจากนี้ผลกระทบจากวิกฤติการเงินในภูมิภาคเอเชีย ปี พ.ศ. 2540 ส่งผลให้เกิดการชะลอตัวของการค้าอัญมณีและเครื่องประดับในตลาดโลก ปี พ.ศ. 2540 เศรษฐกิจของโลกขยายตัวร้อยละ 3.8 ส่วนการค้าอัญมณีและเครื่องประดับของโลกมีมูลค่า 117,865 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ (ขยายตัวประมาณร้อยละ 2.6) ต่อมาในปี พ.ศ. 2541 มูลค่าการค้าอัญมณีและเครื่องประดับในตลาดโลกมีมูลค่า 111,852 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ลดลงเมื่อเปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2540 ร้อยละ 5.10 ทั้งนี้เพราะได้รับผลกระทบจากวิกฤติเศรษฐกิจของเอเชีย (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545)

อีกทั้งธุรกิจพลอยจันทบุรียังได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำ เมื่อความต้องการพลอยในตลาดโลกลดลง จำนวนความต้องการใช้สินค้าอัญมณีลดลง และจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในจังหวัดจันทบุรีลดลง ทำให้ยอดขายเครื่องประดับลดลงเกือบร้อยละ 70 แต่การผลิตพลอยเข้าสู่ตลาดยังคงเดิม ทำให้เกิดปัญหาสินค้าล้นตลาด สินค้าจึงมีราคาตกต่ำลง ส่งผลกระทบด้านความผิดต่อผู้ประกอบการ โดยเฉพาะผู้ประกอบการรายย่อยที่ขาดเงินหมุนเวียนจนต้องเลิกกิจการไป ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์เล่าว่า

“ช่วงปี 40 ช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ เป็นหนักเลย มีพลอยแต่ขายไม่ได้ ไม่สามารถหมุนเป็นเงินได้ หมุนเงินไม่ทัน พลอยที่ทำสำเร็จแล้วค่าแรงก็ต้องจ่าย แต่กลับขายพลอยไม่ได้ ต้องไปกู้หนี้ยืมสินกันเยอะเลย กลายเป็นหนี้ธนาคารจนต้องเลิกทำธุรกิจพลอยกันหลายราย ส่วนพ่อค้าพลอยบางคนที่มีเงินอยู่บ้าง ตอนช่วงเกิดวิกฤติเศรษฐกิจก็หันไปประกอบอาชีพอื่น แต่พอเศรษฐกิจดีขึ้นก็หันกลับมาทำพลอยเหมือนเดิม” (อากาศ กุหลาบทอง, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2560)

“ผลกระทบจากวิกฤติเศรษฐกิจ จริง ๆ แล้วผลกระทบมันมีทุกปี ตลาดพลอยจะมีช่วงของมัน สักประมาณเดือนกรกฎาคมมาจนถึงเดือนพฤศจิกายน ตลาดก็จะลงเรื่อย ๆ แต่ละปีจะมีช่วงขึ้นลงของมัน แต่อยู่ที่ว่าปีไหนจะขึ้นลงเยอะ ถ้าปีไหนเศรษฐกิจดีก็อาจจะลงนิดหน่อย ถ้าปีไหนเศรษฐกิจไม่ดีจะลงเยอะมาก” (ภูวเดช ใจรักภาคิน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

ประกอบกับการก่อการร้ายที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นตลาดส่งออกอัญมณีไทยที่สำคัญ จึงส่งผลให้เกิดการชะลอตัวของเศรษฐกิจ เหตุการณ์การก่อการร้ายเมื่อวันที่ 11 กันยายน 2544 ทำให้เกิดความไม่แน่นอนเกี่ยวกับเศรษฐกิจของโลก การขยายตัวของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ ซึ่งอาศัยตลาดประเทศพัฒนาแล้ว ก็มีแนวโน้มที่จะหดตัว โดยเฉพาะอุตสาหกรรมพลอยของจันทบุรี ซึ่งสหรัฐอเมริกาถือเป็นประเทศที่มีสัดส่วนของด้านการตลาดถึงร้อยละ 50 แต่จากเหตุการณ์ที่ตึกเวิลด์เทรดถูกถล่ม รวมถึงที่สหรัฐได้ใช้กำลังในการโจมตีกลุ่มตาลี

บันในประเทศอิตาลีที่เชื่อว่าอยู่เบื้องหลังในเหตุการณ์สำคัญนี้ ทำให้ธุรกิจอัญมณีของ จันทบุรีได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (อารยา โอสธเจริญ, 2546) ทำให้ในปี พ.ศ. 2548 – 2550 การขยายตัวของ การส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับไทยไปยังสหรัฐฯ ได้ลดลง (สถาบันวิจัย สังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545)

นอกจากนั้นในช่วงปี พ.ศ. 2544 – 2548 สหรัฐอเมริกาเกิดวิกฤติฟองสบู่แตกใน แคลิฟอร์เนีย ฟลอริดา และนิวยอร์ก ส่งผลให้ตลาดอสังหาริมทรัพย์ซึ่งเป็นภาคเศรษฐกิจที่สำคัญ ของสหรัฐอเมริกาซบเซาลง ทั้งยังถูกซ้ำเติมจากปัญหานี้คือคุณภาพในตลาดสินเชื่อเพื่อที่อยู่ อาศัยสำหรับผู้ที่มีความน่าเชื่อถือต่ำ (Sub-prime loan) หรือซับไพร์ม 3 ซึ่งส่งผลให้ความเชื่อมั่น ในการบริโภคภายในประเทศสหรัฐอเมริกาตกลง และจากเหตุการณ์ก่อการร้าย ได้ส่งผลให้ความ ต้องการบริโภคอัญมณีและเครื่องประดับของผู้บริโภคในประเทศสหรัฐอเมริกาตกลงเช่นกัน จาก การที่ภาวะเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาดกถอยนี้ ส่งผลให้ค่าเงินดอลลาร์อ่อนตัวลงและค่าเงินบาท แข็งตัวเพิ่มขึ้น ทำให้มุมมองของผู้บริโภคในประเทศสหรัฐอเมริกาเห็นว่าสินค้าจากไทยมีราคา สูงขึ้น จึงลดการบริโภคอัญมณีและเครื่องประดับจากไทยลดลง แล้วหันไปนำเข้าอัญมณีและ เครื่องประดับจากประเทศอื่นที่มีราคาถูกกว่าอย่างประเทศอินเดียและจีน เป็นต้น (คณิตศร นาวานุเคราะห์, 2550) ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์เล่าว่า

“เรื่องของเศรษฐกิจที่สำคัญคือ เรื่องของค่าเงิน เป็นตัวแปรสำคัญ สมมติว่าสมัยก่อน 1 ดอลลาร์แลกเงินไทยได้ 20-25 บาท ชาวต่างชาติมีเงิน 1 ล้านดอลลาร์ก็แลกได้ 25 ล้านบาท ต่อมา 1 ดอลลาร์แลกได้ 45 บาท 45 ล้านบาทกับ 25 ล้านบาท มันต่างกัน กำลังการซื้อก็ต่างกัน ชาวต่างชาติ มาซื้อแล้วเอาไปขายจะได้กำไรเท่าตัว ดังนั้นเรื่องค่าเงินบาทจึงสำคัญ ชาวต่างชาติเวลามาซื้อ พลอยก็ต้องแลกเงินเพื่อมาซื้อ ถ้าค่าเงินบาทแข็งตัวก็จะมีดี อ่อนตัวมากก็ไม่ดี ถ้าค่าเงินอ่อนตัวมาก ชาวต่างชาติก็สามารถซื้อพลอยได้ในปริมาณที่มากขึ้น สามารถกว้านซื้อได้หมด แต่พอค่าเงินบาท แข็งขึ้น แลกเปลี่ยนเงินได้น้อยลง ชาวต่างชาติก็ไม่ซื้อ เมื่อไหร่ค่าเงินแข็งตัวมากก็ไม่ซื้อ ถ้าไม่มีคน มาซื้อ เศรษฐกิจก็จะยิ่งแย่ลง ๆ เศรษฐกิจก็ต้องชะงักไปเป็นธรรมดา” (ภูวเดช ใจรักภาคิน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

นอกจากปัญหาการตกต่ำของเศรษฐกิจจากทั่วโลกแล้ว ในจันทบุรีเองก็ยังมีประสบปัญหา ภัยพิบัติทางธรรมชาติ ซึ่งส่งผลต่อการผลิต ทำให้ไม่สามารถทำพลอย หรือขุดพลอยได้ ส่งผลให้ พลอยในตลาดมีปริมาณน้อย มีราคาสูงขึ้น ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์เล่าว่า

“นอกจากปัจจัยทางเศรษฐกิจแล้วก็มีปัจจัยอื่นด้วย สมมติว่าในปีนั้น ๆ เกิดน้ำท่วมที่เหมือน น้ำท่วมหนัก (เกิดอุทกภัย) ทำให้ไม่สามารถไปเอาพลอยหรือทำพลอยได้ เกิดการชะงัก จึงมีส่วนทำ ให้เกิดผลกระทบแน่ ๆ และทำให้ราคาพลอยแพงขึ้น” (ภูวเดช ใจรักภาคิน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

นอกจากนี้ยังเกิดปัญหาด้านการดำเนินนโยบายส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมอัญมณี และเครื่องประดับ พบว่า การส่งเสริมของภาครัฐยังเป็นระบบที่ขาดข้อมูล ขาดความรู้ในการลงทุน ทำเหมืองพลอยที่เป็นระบบ ก่อให้เกิดปัญหาด้านการขาดเทคโนโลยีและการเชื่อมโยงอุตสาหกรรม ปัญหาด้านการตลาดและรูปแบบสินค้า การเจรจาเปิดตลาด การขอสัมปทานเหมืองพลอยใน ต่างประเทศ และปัญหาด้านโครงสร้างภาษี โดยเฉพาะในแง่โครงสร้างและมาตรการที่เกี่ยวข้องกับ ภาษีอากรและกฎระเบียบ ที่ผ่านมามีประเทศไทยได้มีการส่งเสริมอุตสาหกรรมนี้ โดยมีการยกเว้น การเก็บภาษีมูลค่าเพิ่มของวัตถุดิบแล้ว แต่ยังคงประสบปัญหาเรื่องของการเก็บภาษีมูลค่าเพิ่มสำหรับ วัตถุดิบอัญมณีที่นำเข้า ผู้ประกอบการรายใหญ่สามารถทำการขอยกเว้นภาษีได้ แต่ปัญหาใหญ่จะอยู่ที่ ผู้ประกอบการรายย่อยซึ่งยังไม่อยู่ในเกณฑ์ที่จะได้รับการยกเว้นภาษีมูลค่าเพิ่ม และยังคงเกิดความไม่ โปร่งใสเกี่ยวกับการขอคืนเงินภาษีมูลค่าเพิ่ม (VAT) สังกัดได้จากหลังจากรัฐบาลนาระบบภาษีนี้ เข้ามาใช้ในปี พ.ศ. 2535 มูลค่าการส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับลดลงทันที เนื่องจากระบบการ เรียกเก็บภาษีมูลค่าเพิ่ม และจะขอคืนได้ต่อเมื่อมีการส่งออกแล้ว แต่การขอคืนจะค่อนข้างช้า มีผล ทำให้ผู้ประกอบการประสบภาวะขาดแคลนเงินทุนหมุนเวียนในการพัฒนาอุตสาหกรรมของตัวเอง ซึ่งถือเป็นปัญหาใหญ่ของผู้ประกอบการรายย่อย เพราะเสียภาษีไปแล้ว แต่กลับขอคืนได้ช้า โดยรัฐ อาจมีการค้างภาษีมูลค่าเพิ่มที่ต้องจ่ายคืนหลายพันล้านบาท หรือบางรายไม่สามารถเรียกคืนภาษีจาก กรมสรรพากรได้ ทำให้ต้องกำหนดราคาเพิ่มขึ้นตามอัตราภาษีมูลค่าเพิ่ม ส่งผลให้ราคาสินค้าสูงกว่า คู่แข่งที่ไม่เสียภาษีมูลค่าเพิ่มหรือมีการใช้อัตราภาษีศูนย์ (สำหรับวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต เครื่องประดับ) ดังนั้นจะมีแต่ผู้ประกอบการรายใหญ่ ๆ ที่มีเงินทุนมากจึงจะอยู่ได้ ในขณะที่ ผู้ประกอบการขนาดเล็ก ๆ อยู่ในวงการอัญมณีและเครื่องประดับได้ค่อนข้างยาก (จิตติเมธ โภกชัย, 2540) ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์เล่าว่า

“การสนับสนุนของรัฐบาลมีแค่โครงการแต่ไม่ได้มีผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม คนจีนที่ นำเข้าพลอยจากต่างประเทศยังลำบาก ต้องเสียภาษีทั้ง ๆ ที่เอามาเพื่อให้นักไทยมีงานทำ การดูแล การค้าขายก็จะมีแค่คนจีนด้วยกัน พวกสมาคมอัญมณีก็จะช่วยเหลือแทน ดูแลกันเอง ตั้งกฎเกณฑ์ กันเอง เพื่อให้เกิดความเรียบร้อย” (อากาศ กุหลาบทอง, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2560)

“การช่วยเหลือจากรัฐบาลก็มีบ้าง เช่น โครงการที่ว่าถ้าพลอยขายไม่ได้ ให้นำพลอยไป จำนำกับทางรัฐบาล เอาเงินมาหมุน แต่เอาเข้าจริงมันเป็นไปได้ การซื้อขายส่วนใหญ่พ่อค้าจันทิ ดูแลกันเอง ส่วนตลาดต่างประเทศ พ่อค้าก็เปิดทางกันเอง รัฐบาลเข้าไปช่วยเจรจาแต่ก็ไม่เกิดผล พวกพ่อค้าพลอยก็ดิ้นรนกันเอง” (จรูญ บุญทรงศ์, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 - พ.ศ. 2554 เศรษฐกิจอุตสาหกรรมการค้าขายพลอยของจันทบุรียัง ชบเซาอยู่เรื่อย ๆ เนื่องจากจำเป็นต้องมีการนำเข้าพลอยจากต่างประเทศ โดยปัจจุบันพลอย 90 เปอร์เซ็นต์ เป็นพลอยที่ชาวต่างชาตินำเข้ามา ส่วนอีก 10 เปอร์เซ็นต์คือคนไทยออกไปซื้อ

ต่างประเทศ ทำให้ผู้ประกอบการธุรกิจพลอยจันทบุรีประสบปัญหาการถูกแย่งงานและควบคุมกลไกตลาดธุรกิจพลอยจากกลุ่มพ่อค้าต่างชาติ โดยเฉพาะชาวอินเดีย ในยุคเริ่มแรกของธุรกิจพลอยนั้น ประเทศอินเดียนับได้ว่าเป็นประเทศลำดับต้น ๆ ที่เป็นผู้บุกเบิกและมีความชำนาญในการค้าขายพลอย ขณะเดียวกันอินเดียก็สามารถพัฒนาศักยภาพการผลิตและการส่งออกได้ดีขึ้น นอกจากนี้ อินเดียแล้ว จีนและเวียดนาม ซึ่งเป็นคู่แข่งรายใหม่ของไทยที่กำลังมาแรงในปัจจุบัน สามารถพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ และความร่วมมือกับต่างประเทศในการพัฒนาด้านการผลิตและการค้า ส่งผลให้ตลาดอัญมณีและเครื่องประดับของประเทศไทย โดยเฉพาะตลาดระดับล่างจะต้องพัฒนาฝีมือเพิ่มขึ้น เพื่อช่วงชิงส่วนแบ่งการตลาดของประเทศไทยไว้ (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545)

ในบรรดาต่างชาติไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าจากจีน เวียดนาม แอฟริกา พ่อค้าชาวอินเดียนับได้ว่ามีอิทธิพลต่อตลาดการค้าพลอยของจันทบุรี ที่ทำให้ราคาพลอยต่ำลงจากการถูกกดราคา แขกรับซื้อด้วยการกดราคาและขายต่อให้พ่อค้ารายใหญ่ ดังเอกสารที่ว่า ชาวอินเดียเริ่มแผ่ขยายเข้ามาในเมืองจันทบุรี เนื่องจากชาวอินเดียได้ผันตัวเองมาเป็นผู้รับซื้อแทน และหักเปอร์เซ็นต์เช่นเดียวกับที่คนไทยทำ แต่หักเพียง 5-10 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งสาเหตุที่ทำให้ตลาดอินเดียเติบโตเร็ว เพราะพ่อค้าอินเดียเรียนรู้เร็ว เก่งภาษา ค้าขายเก่ง พวกนี้จะตระเวนหาออร์เดอร์จากประเทศต่าง ๆ แล้วมาหาซื้อพลอยตามออร์เดอร์จากเมืองไทย เพื่อนำไปบริการลูกค้าจนถึงที่ ส่วนใหญ่คือตลาดอเมริกา ซึ่งหลังจากตลาดในกรุงเทพฯ เริ่มถึงจุด ชาวอินเดียจึงเริ่มแผ่ขยายเข้ามาในเมืองจันทบุรี (สุชาติ พัทธวิภาวงศ์, 2553, หน้า 28)

นอกจากวงการพลอยเมืองจันทที่ซบเซาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ และกลุ่มพ่อค้าชาวอินเดียกลายเป็นผู้คุมตลาด ทำให้การค้าพลอยในระยะหลัง ๆ นี้ไม่เป็นไปตามกลไกตลาด ชาวอินเดียสร้างอำนาจต่อรอง โดยรวมหัวกันกดราคารับซื้อให้มีราคาต่ำ ร้อนถึงโรงงาน เมื่อผลิตพลอยออกมา หากไม่ยอมขายก็จะไม่มีเงินจ่ายค่าแรง จึงต้องก้มหน้ารับราคาต่ำ กระแสของการถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าอินเดีย ได้ทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น มีโรงงานกว่า 100 แห่งต้องปิดกิจการ (ศูนย์ข้อมูลอัญมณีและเครื่องประดับ, 2550) ดังเอกสารหลักฐานที่กล่าวถึงชาวอินเดียว่า

“พ่อค้าชาวอินเดียหรือพวกแขกที่จันทบุรี ไม่ใช่ประเภทแขกขายถั่ว ขายผ้า หรือขายโรติ แต่เป็นแขกหัวดี มีหัวการค้าขายพลอย แถมซบเบนซ้ออีกต่างหาก ที่สำคัญพวกนี้เชี่ยวชาญดินไม่ใช่น้อย เพราะแขกอินเดียมีเครือข่ายค้าพลอยทั่วโลกมายาวนาน จึงเชี่ยวชาญเรื่องวิธีซื้อขาย ต่อรองราคาพลอย ตลาดรับซื้อ-ขายพลอย บริเวณถนนศรีจันทร์ 80% เรียกว่าเป็นแขกแทบทั้งนั้น อีกประมาณ 20% เป็นชาวไทย จีน และชาติตะวันตกรวมกัน ซึ่งเคยมีข่าวเรื่องกลุ่มโรงงานพลอยเอสเอ็มอีในเมืองจันทที่ไวพ่อค้าแขกว่าเข้าสู่ตลาดพลอยจันท ทั้งเทกโอเวอร์โรงงานเผาพลอย ตั้งโต๊ะรับซื้อเต็มเมือง ไปจนถึงถูกรีดค่าหัวคิว เรื่องนี้เป็นข่าวว้าวอยู่พักใหญ่ แต่ปัจจุบัน พ่อค้าแขก

และไทยได้ประสานทำความเข้าใจกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ขณะที่ถูกลอยบอกว่า แยกอินเดียที่มาตั้งโต๊ะรับซื้อพลอยส่วนใหญ่เป็นบริษัทรับซื้อพลอยจากกรุงเทพฯ ที่มีสาขาอยู่จันทบุรีนั่นเอง เมื่อสำรวจวิธีการซื้อพลอยที่นี้พบว่า คนรับซื้อพลอยจะตั้งโต๊ะอยู่ในตึกแถว หรือคูหาเล็ก ๆ ซึ่งหลายคูหาเป็นแบบปิด ติดแอร์ ล็อกประตูแน่นเพื่อความปลอดภัย ส่วนที่ตั้งโต๊ะขายแบบเปิดโล่ง เปิดพัดลมเป่าแก็รอนก็มีให้เห็นไม่น้อย พลอยที่ค้าขายกันบนถนนศรีจันทร์ส่วนใหญ่เป็นพลอยเจียรไนแล้ว นิยมกันมากที่สุดคือ พลอยทับทิมแดง และพลินน้ำเงิน ซึ่งบรรยากาศรับซื้อขายส่วนใหญ่พอค้ารับซื้อพลอยจะใช้วิธีเขียนป้ายระบุชนิดและขนาดของพลอยที่ต้องการติดไว้หน้าร้านชัดเจน ขณะที่คนเดินพลอยเดินเข้าออกตามโต๊ะต่าง ๆ เพื่อนำเสนอสินค้า มีการเจรจาต่อรองราคา” (ประชาชาติธุรกิจ, 2555)

ประเทศจีนเป็นอีกประเทศที่มีผลต่อตลาดแรงงานธุรกิจพลอยในประเทศไทย จากการที่ราคาค่าต้นทุนการเจียรไนพลอยที่ลดลง เพราะค่าแรงถูกกว่า ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์เล่าว่า “ส่วนมากชาวต่างชาติมาซื้อพลอยจากเรา แต่ถ้าเป็นเรื่องผลิตพลอยนั้น เขาก็สู้เราไม่ได้ มีเงินทำได้อยู่อย่างเดียวคือพลอยกลม” (จรรยา บุญธวงค์, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

“ปัจจุบันจะมีต่างชาติเข้ามาทำธุรกิจพลอยเยอะ พวกจีน จีนแดง เขาเข้ามาซื้อพลอยและนำไปแปรรูปในเมืองจีน เพราะค่าแรงถูกกว่า คนไทยเองบางส่วนก็ย้ายไปอยู่จีน เพื่อรับจ้างเจียรไนพลอย ถ้าจ้างคนในเมืองจันทอง ค่าจ้างประมาณเม็ดละ 2-4 บาท แต่ถ้าจ้างชาวจีนทำเม็ดละไม่ถึง 2 บาท” (อากาศ กุหลาบทอง, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2560)

แอฟริกา เป็นประเทศที่มีวัตถุดิบแร่ล้ำมณีในปัจจุบัน ชาวแอฟริกาเข้ามาเพื่อค้าขายและเรียนรู้วิธีทำพลอยจากคนจีนที่ ซึ่งอาจยังไม่มีผลกระทบในขณะนี้ แต่ในระยะยาวนั้น ถ้าชาวแอฟริกามีความชำนาญในเรื่องการเจียรไน และเผาพลอย ซึ่งเป็นการเพิ่มมูลค่าพลอยอย่างมหาศาล อาจทำให้ไม่มีการส่งวัตถุดิบมาเมืองไทยต่อไป

จากหลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ พบว่า จากภาวะการณ์ขาดแคลนวัตถุดิบในประเทศไทย ทำให้พลอยดิบหรือพลอยก้อนจากประเทศทางแถบทวีปแอฟริกาเข้ามาทดแทนพลอยจากประเทศอื่น ๆ ต้นทุนพลอยจากทวีปแอฟริามีมูลค่าไม่สูงเมื่อเทียบกับพลอยประเทศอื่น ๆ และพลอยดิบจากแอฟริกาเริ่มเป็นที่สนใจเนื่องจากพ่อค้าคนไทยมีการพัฒนาเทคนิคในการเผาพลอย โดยเฉพาะพลอยสีหมากสุกหรือพลอยส้ม ซึ่งมีสีสันใกล้เคียงกับพัคพาราชาของประเทศศรีลังกา ที่หายากและมีมูลค่ามหาศาล นอกจากนี้การเผาพลอยดังกล่าว สามารถทำได้กับพลอยโทนสีชมพูเหลืองหลากสีจากแหล่งวัตถุดิบพลอยจาก มาดากัสการ์ และแทนซาเนียได้อีกด้วย (กฤษฎา วิจารณ์ชัย, 2550, หน้า 2-3) ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์เล่าเกี่ยวกับการนำพลอยก้อนจากแอฟริกา ว่า

“พลอยส่วนใหญ่ที่ขายจะนำเข้ามาจากต่างประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่นำเข้าก้อนพลอยธรรมชาติมาจากแอฟริกา เช่น ไนจีเรีย โมซัมบิก คองโก บลาซิล อุกันดา แทนซาเนีย มีหลาย

ประเทศมาก 10 กว่าประเทศได้ การนำเข้ามาก็มีหลายวิธีแล้วแต่จังหวะ คือพื้มีเพื่อนอยู่ที่แอฟริกา ถ้าเขาโทรมาบอกว่าของเยอะคือพื้ต้องไป แต่ถ้าไม่มีของพื้รอที่นี้ของก็มีความเหมือนกัน คนที่นั่นเอามาขายเองก็มีเหมือนกัน” (ภูวเดช ใจรักภากิน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

“ปัจจุบัน มีพวกคนผิวสีเข้ามา พวกนั้นความรู้ยังน้อย ที่เข้ามาเพราะเขามีวัตถุดิบเยอะ เอาเข้ามาขายให้พ่อค้าจันทน์ และเข้ามาเรียนรู้จากคนจันทน์ ตอนแรก ๆ เข้ามาใหม่ ๆ ก็มีโดนหลอกโดนอะไรเยอะ ผลกระทบต่อธุรกิจพลอยเกี่ยวกับต่างชาติผิวสีที่เข้ามาจันทน์ ไม่ค่อยมี เพราะคนที่จันทน์อยู่กับพลอยมานานรู้รายละเอียดเกี่ยวกับพลอยดีกว่าพวกต่างชาติเยอะ มีประสบการณ์ มีความชำนาญ สามารถเอาตัวรอดได้เก่งกว่า คนจันทน์จะเกาะกลุ่มกันแน่นเหมือนกัน มีข่าวสารอะไรก็รู้ถึงกัน” (อากาศ ภูกลางทอง, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2560)

นอกจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากภาวะแวดล้อมภายนอกต่าง ๆ จะส่งผลให้เกิดการล่มสลายทางเศรษฐกิจชุมชนของจันทบุรีแล้ว จากการวิจัยยังค้นพบปรากฏการณ์อีกรูปแบบหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่หรือการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชนธุรกิจพลอยเช่นกัน คือ พฤติกรรมหรือการกระทำของคนในจังหวัดจันทบุรี ที่ทำให้เกิดการล่มสลายของเศรษฐกิจพลอยจันทบุรีตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นดังนี้

การทำพลอยปลอมระบาดในช่วงที่พลอยจันทบุรีเฟื่องฟู ต่างชาติให้ความสนใจเข้ามาซื้อพลอยในจันทบุรีเป็นจำนวนมาก ทำให้มีพ่อค้าพลอยบางกลุ่มหาเข้ามาหาผลประโยชน์ ดังความเห็นจากผู้มีประสบการณ์เล่าถึงการทำพลอยปลอม และส่งผลให้เกิดการต่อต้านพลอยไทยในตลาดผู้บริโภค

“เมื่อมีความต้องการพลอยในตลาดมาก จึงมีการขายตัดราคาตัวเอง ระหว่างพ่อค้าพลอยในเมืองจันทน์ (พ่อค้ารุ่นใหม่ ซึ่งมาจากหลายพื้นที่ ทั้งจากภาคเหนือ ภาคอีสาน และคนจันทบุรีเอง) จึงเกิดการทำพลอยปลอมขึ้นมาเพื่อขายชาวต่างชาติ นำพลอยปลอมมาหลอกขาย ฝรั่งเศสหลวมตัวซื้อไป พอไปเช็คเจอว่าเป็นพลอยปลอม เขาก็บอกกันเลยว่าอย่าไปซื้อพลอยที่ไทยนะ เป็นของปลอมแล้วใครจะกล้ามาซื้อ มันเป็นการทำลายกันเอง ซึ่งโดยคนจันทน์แท้ ๆ เค้าจะไม่ค่อยทำ” (อากาศ ภูกลางทอง, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2560)

เช่นเดียวกับความคิดเห็นจากผู้มีประสบการณ์อีกคนที่เล่าว่า เมื่อธุรกิจพลอยสามารถสร้างรายได้มหาศาล คนต่างจังหวัด คนต่างพื้นที่จึงสนใจในธุรกิจพลอยไทย คิดจะโกงกินเพื่อให้ร่ำรวย โดยทำพลอยปลอมขึ้นมา ซึ่งส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรง ทำให้ธุรกิจพลอยเมืองจันทน์หยุดชะงัก

“สมัยก่อนการทำพลอยเริ่มแพร่หลายออกไป คนต่างจังหวัดรู้กันหมด ว่าตอนนี้พลอยเมืองจันทน์เป็นที่สนใจ ทำแล้วรวย ก็มีคนคิดจะโกงกิน คิดวิธีการปลอมแปลงพลอย ทำพลอยปลอมขึ้นมามาก แล้วสมัยก่อนการตรวจสอบพลอยไม่เหมือนปัจจุบัน คือไม่มีใครคิดว่าจะมีคนทำพลอย

ปลอมขึ้นมา ไม่คิดว่าการตรวจแร่ ต้องใช้เครื่องมืออะไรบ้าง คือยังล้ำหลัง ยังล้ำสมัย คนก็เลยทำปลอมปลอมขึ้นมา แต่เมื่อนอกเขามีวิธีการตรวจสอบ มีเครื่องมือแล้ว พอปลอมปลอมทำออกมาขาย คนจับที่ซื้อไปหรือคนกรุงเทพฯ ที่ซื้อไป เอาไปขายให้ต่างชาติอีกต่อหนึ่ง พอเขากลับไปที่ประเทศตัวเอง กลับตรวจสอบพบว่าปลอมปลอม ก็ส่งกลับมาไทย ผลกระทบถือว่ารุนแรงมาก อเมริกา จีน ไม่เอาเลย เขาต่อต้านปลอมจากไทย ตลาดแทบจะล่มไปเลย หยุดไปสักกระยะหนึ่งกว่าจะกลับคืน” (ภูวเดช ใจรักภากิน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

แต่ในปัจจุบันการค้าปลอมปลอมในตลาดปลอมทำได้ยากขึ้น เนื่องจากมีวิธีตรวจสอบแร่อัญมณี แต่อย่างไรก็ตามก็ยังมีกรทำปลอมปลอม พลอยอัด หรือ พลอยสังเคราะห์ (Synthetic stone) ขายให้กับลูกค้าที่ไม่มีประสบการณ์ในการดูปลอมแท้ หรือปลอมเทียม และคิดว่าไม่เป็นการหลอกลวงผู้บริโภค ดังผู้มีประสบการณ์เล่าถึงการขายปลอมอัดหรือหรือปลอมชิมเมติกว่า

“ในสมัยนี้ไม่มีแล้วที่จะนำปลอมปลอมมาหลอกขาย เพราะมีเครื่องตรวจจับปลอมปลอม สมัยนี้เขาออกไปรับประกัน (ใบเซอร์) เหมือนเอาปลอมไปเอ็กซ์เรย์ มีการออกไปรับประกันเลยว่าปลอมเม็ดนี้ของแท้ ค่าเซอร์อย่างต่ำต้อง 200 ขึ้นไป ซึ่งเครื่องเอ็กซ์เรย์สามารถบอกได้เลยว่าเป็นปลอมจากที่ไหน ประเทศไหน เกรดแบบไหน เนื้อแข็ง เนื้ออ่อน ระดับไหน... ส่วนการขายปลอมปลอมในปัจจุบันไม่ค่อยมีแล้ว เนื่องจากคนซื้อเขาจะเรียนดูปลอมก่อนที่จะมาซื้อ แต่ในบางกรณีกฎหมายเอาผิดคนขายไม่ได้ เนื่องจากคนขายบอกว่า พลอยเม็ดนี้เป็นชิมเมติก (ปลอมอัด) ก็ยังจะอยากซื้อเขา คนซื้อเขาก็ต้องเขาใจว่ามันเป็นปลอมทำไม่ใช่ธรรมชาติ ไอ้คนขายเขาก็ไม่บอกว่าขายปลอมอัด เขาบอกว่าขายปลอมชิมเมติก” (จรรยา บุญธวงค์ และ โชติอนันต์ จากนัน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

นอกจากนี้ยังพบการใช้สารเคมีอัดสี หรือเรียกว่า การตีฟิวส์ปลอมหรือปลอมเผาใหม่ ซึ่งเป็นวิธีการแปรรูปปลอมทำให้ปลอมไม่เป็นธรรมชาติ คือ มุมมองหนึ่งเป็นการเพิ่มมูลค่า ทำให้ปลอมที่แตกหรือปลอมก้อนเล็ก ๆ ที่ไม่มีมูลค่า กลับมามีราคาเมื่อนำมาอัดรวมกัน และขายได้โดยใช้ฝีมือทำให้เป็นเครื่องประดับต่าง ๆ เช่น สร้อยข้อมือ สร้อยคอ ที่ทับกระดาษ แต่อีกนัยหนึ่งเมื่อนำปลอมอัดสีมาขายโดยไม่แยกจากปลอมธรรมชาติ จึงเป็นวิธีการหนึ่งซึ่งแสดงถึงความไม่ซื่อสัตย์ต่อผู้บริโภค ทำให้มีการระงับการซื้อขาย ดังผู้มีประสบการณ์เล่าถึงการอัดสี หรือการตีฟิวส์ปลอม ว่า

“การใช้สารเคมีเข้ามาช่วยในการแปรรูป คือมันไม่ใช่ปลอมปลอม แต่เป็นการใช้สารเคมีเข้ามาช่วย อย่างปลอมสีขาว อาจมีการอัดสีเข้าไป ใส่สี ใส่น้ำยา ใส่เคมี พลอยที่แตกทั้งเม็ด อัดน้ำยาอัดเคมีเข้าไปให้เนื้อมันเกลี้ยง เป็นเนื้อเดียวกันหมด นอกจากนี้ก็ยังมีกรเอาปลอมก้อนเล็ก ๆ มาอัดเป็นก้อนเดียวกันด้วยเรซิน การทำแบบนี้ก็เป็นอย่างหนึ่งที่ทำให้อเมริกาไม่เอาปลอมไทยเลย บางบริษัทตรวจสอบว่าเป็นปลอมไทยก็ไม่เอา เพราะว่าคนไทยก็ฉลาด ซึ่งเขาเรียกว่า เป็น “ปลอมแดงเผาใหม่” ปลอมเผาใหม่ การตีฟิวส์ปลอม ทำให้ปลอมไม่เป็นธรรมชาติ ซึ่งถ้าเป็นบ้านเราทั่วไปจะ

เป็นการเผาด้วยธรรมชาติ ใช้ความร้อนในการเผา อาจจะมีน้ำยาบ้างนิดหน่อย แต่ไม่ใช่ยาสมานเนื้อ อันเนี่ยเขาเรียกว่า “เผาเก่า” แต่ ณ ปัจจุบันคนไทยบางกลุ่มมีวิธีการเผาใหม่ขึ้นมา ทำให้พลอยเนื้อสวย แต่ของพวกนี้ราคามันก็ไม่ดี เมื่อก่อนมีคน โคนหลอกเยอะ เมื่อดีเป็นล้าน ๆ เป็นผลกระทบอย่างจัง เมื่อก่อนทำให้คนไม่กล้าซื้อพลอย เพราะไม่รู้ว่าเป็นพลอยเผาเก่าหรือเผาใหม่ แต่ปัจจุบันเรารู้กันหมดแล้ว” (ภูวเดช ใจรักภากิน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

“ปัจจุบันมีวิธีการเผาใหม่ คือ การใช้น้ำกระเบื้องเคลือบ(อันตราย) สารเคมีต่าง ๆ มาใช้กับพลอย ภายนอกจะดูสวยงาม แต่ถ้านำมาส่องไฟภายในกลับทึบเพราะมีสารเคมีเคลือบ” (พรศักดิ์ ลัดลอย, สัมภาษณ์, 14 สิงหาคม 2559)

อีกทั้งยังพบการ โกงและการถูกโกงในธุรกิจพลอย ที่มีเหตุจากความไวใจ ทำให้เกิดการ โกงโดยเจตนา และเกิดจากเหตุบังเอิญ แต่ทั้งนี้อย่างไรก็ตามการ โกงก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการล่มสลายของธุรกิจพลอยจันทบุรี ซึ่งในการ โกงนั้นถือเป็นการทำผิดศีลธรรมตามหลักความเชื่อของศาสนา การทำดีก็จะได้ดี การทำไม่ดีผลกรรมก็ตกที่ตัวเรา ดังคำกล่าวผู้มีประสบการณ์ถึงการถูก โกงจากความไวเนื้อเชื่อใจว่า

“การ โกงพลอยนั้นส่วนมากโดน โกงจากความไวเนื้อเชื่อใจกัน แรก ๆ เข้ามาตีสนิท ค้าขายกันเล็กน้อย แล้วค่อย ๆ เพิ่มปริมาณ ไม่เคยจ่ายเงินล่าช้า หลังจากนั้นขอซื้อในปริมาณที่เยอะขึ้น ห้าสิบกิโลกรัม ร้อยกิโลกรัม เขาให้ราคาเป็นร้อย ๆ ล้าน พอได้พลอยแล้วก็หนีไป” (จรรยา บุญวงษ์ และ โชติอนันต์ จากนาน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

อีกทั้งยังมีการ โกงในรูปแบบการร่วมเป็นหุ้นส่วน เมื่อมีความสนิทสนมเกิดขึ้นระหว่างการค้า ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์แล้วว่า

“การ โกงกันยังเห็นอยู่เป็นประจำ ตั้งแต่เริ่มทำงานถึงปัจจุบันก็ยังเห็นอยู่ ซึ่งการ โกงก็มีหลายรูปแบบ เช่น สมมติว่าสนิทกัน รู้จักกันในตลอดเห็นหน้ากันเคยคุยกัน สมมติว่าเราตีพลอยสวย แล้วเขาเป็นคนซื้อ เขาอาจจะมองว่าเรามาแชร์กัน จะลงทุนให้ เราทำพลอยสวยออกมา มีแหล่งที่จะไปเอาของได้ แต่มีเงินน้อย เมื่อมีนายทุนมาลงทุนให้ เราก็อาจจะ โกง โดยบอกว่า เอาเงินมาให้เราเยอะ ๆ จะซื้อให้สวย ๆ ทั้งหมดเลย สิ่งเหล่านี้มันไม่มีหลักประกันอะไร ตลาดพลอยเป็นแบบว่า คุณต้องเอาที่คืนไปค้าไปประกันให้ ไม่มี คุณเอาเงินให้เขาก็จบ แล้วเขาเป็นใคร คุณเห็นแค่หน้าตา พอเขาได้เงินไปแล้วหาย อย่างนี้เยอะ คือรู้จักกันสนิทกันแต่ทำกันแบบนี้” (ภูวเดช ใจรักภากิน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

ทั้งนี้ สืบเนื่องจากคนไทยนับถือศาสนาพุทธ และมีความเชื่อแนวทางการปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยการควบคุมความประพฤติด้วยศีลห้า และเชื่อในกฎแห่งกรรม ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว การ โกงในธุรกิจพลอยนั้น ถือเป็นการทำผิดศีลหรือทำกรรมไม่ดี ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์แล้วว่า

“การโกงในการค้าพลอยมีเยอะ ค่าพลอยมานาน...ค่าพลอยมากก็ปี ๆ ก็เห็นอยู่เรื่อย ๆ การทำพลอยมันก็เหมือนศีลนะ ถ้าคิดดีทำดี มันก็อยู่กับเราตลอด แต่ถ้าคิดไม่ดีทำไม่ดีของที่ได้มา (เงิน) มันก็อยู่กับเราไม่นาน ทำการค้ามาตั้งแต่สมัยรุ่นพ่อ สิ่งเหล่านี้มันก็อยู่กับตัวเรา เราได้กินได้อยู่ก็เพราะสิ่งเหล่านี้ เพราะฉะนั้นเราก็จะต้องไม่โกง” (ภูวเดช ใจรักภักดี, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

จากปัญหาวัตถุดิบพลอยก้อนหมดไปจากจังหวัดจันทบุรี ทำให้ผู้ประกอบการหลายรายต้องออกไปค้นหาพลอยจากต่างประเทศ ทำให้เกิดการทำธุรกิจนอกกฎหมาย ลักลอบเข้าไปซื้อขายพลอยในต่างประเทศ ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำให้ถูกจับกุม ถูกปรับ และทำธุรกิจบนเส้นด้ายที่ไม่แน่นอน

จากสภาวะขาดแคลนพลอยดิบของประเทศไทย และแหล่งวัตถุดิบพลอยจากแหล่งเดิม เช่น เวียดนาม ศรีลังกา มาดากัสการ์ เริ่มร่อยหรอหรือบางแห่งก็หมดเกลี้ยง ไม่มีเหลือ แต่ยังมีอีกประเทศหนึ่งที่เพิ่งเปิดประเทศได้ไม่นาน นั่นคือ ประเทศโมซัมบิก ตั้งอยู่แถบแอฟริกาใต้ เป็นแหล่งพลอยแดงคุณภาพสูงและมีปริมาณมาก จึงเป็นที่ต้องการของตลาดพลอยบ้านเราเป็นอย่างมาก มีผู้ค้าอัญมณีชาวไทยเดินทางไปหาซื้อพลอยดิบจากโมซัมบิกปีละหลายร้อยคน ทางกรมการค้าระหว่างประเทศได้จัดให้มีการขอสัมปทาน เคยมีบริษัทจากไทยไปได้รับสัมปทานแต่ก็ไปไม่รอดเนื่องจากเป็นเรื่องผลประโยชน์ทับซ้อนกับกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่นจึงต้องถอนตัวไปในที่สุด ทุกวันนี้ พ่อค้าพลอยจึงต้องใช้วิธีหลีกเลี่ยง โดยเดินทางเข้าไปยังแหล่งพลอยโดยผ่านประเทศที่สาม และซื้อขายกันโดยไม่ถูกกฎหมาย จึงมักถูกจับกุมหรือถูกปรับอยู่บ่อยครั้ง สิ่งที่พ่อค้าไทยกระทำอยู่ คือการรับซื้อพลอยดิบจากชาวบ้านโดยตรงจึงเป็นเรื่องผิดกฎหมาย เพราะรัฐบาลไม่ได้รับประโยชน์ในรูปของภาษี ทางกระทรวงการต่างประเทศได้หาทางแก้ไข โดยได้เจรจากับทางการของโมซัมบิกหลายครั้ง แต่โมซัมบิกก็ไม่ยินยอมให้ชาวต่างประเทศนำพลอยดิบออกนอกประเทศ ดังนั้นหากต้องการนำพลอยดิบออกจากโมซัมบิกอย่างถูกกฎหมายจะต้องจัดตั้งบริษัทในโมซัมบิกและซื้อสัมปทานการสำรวจขุดเจาะ เมื่อขุดพบก็สามารถนำพลอยดิบส่งออกขายต่างประเทศได้ หรือ ร่วมทุนกับนักธุรกิจท้องถิ่นจัดตั้งบริษัทและดำเนินการ ซึ่งการเข้าไปทำสัมปทานยังเป็นเรื่องยุ่งยาก และผู้ที่ทำได้ต้องมีเงินทุนมหาศาล (ประชาชาติธุรกิจ, 2555) ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์แล้วว่า

“การซื้อสัมปทานเหมืองในต่างประเทศ ที่คนไทยไปตั้งบริษัทในต่างประเทศ ซูดเอง ทำเอง แล้วส่งวัตถุดิบ กลับมาเจียรไนที่ไทยลดต้นทุนการผลิต สมมติว่าโรงงานขนาดใหญ่อาจลงทุนซื้อสัมปทานมาสิบล้าน ซูดไม่กี่วันก็ได้เงินคืนแล้ว ที่เหลือก็คือกำไร แต่อย่างของพี่ซึ่งเป็นโรงงานขนาดกลาง เราก็ต้องไปซื้อจากบ่อ มันก็จะแพงขึ้นมาอีก ทำให้มีต้นทุนที่สูงกว่าเขา กำไรเขาจะมากกว่าเราหลายเท่าตัว เราจะเสียเปรียบเขามาก บางทีพลอยที่เราซื้ออาจเป็นพลอยของเขาเองก็ได้ ที่ฝากคนผิวสีจากแอฟริกาขายที่นี่ คนไทยทำอย่างนี้เยอะ มีเงินลงทุนเยอะเราก็สามารถซื้อสัมปทานเขาได้ แต่ที่รู้มา ณ ปัจจุบันนะ ประเทศที่ทำแบบนี้เขาปิดหมดแล้ว รัฐบาลเขาไม่ให้ทำแล้ว

ที่เราไปทำคือการลักลอบ ผิดกฎหมาย แต่เราเสียเงินใช้เส้น แต่ถ้าเราตาสีตาสาไปทำนะทำไม่ได้ แล้วตอนนี้ เดียวนี้รัฐบาลเขารู้แล้ว เขาปิดไม่ให้คนไทยเข้าไปทำแล้ว อย่างมากคือ ก็ไปซื้อจากปากบ่อที่อัฟริกา แต่อาจจะได้ราคาถูกกว่า เขาก็ส่งคนไปซื้อมาอีกทอดหนึ่ง อาจจะเป็นแบบนี้ คนที่ดูแลบ่อ/ขุดบ่ออาจเป็นคนของรัฐบาล คนไทยที่เข้าไปซื้ออาจจะมีเงินเยอะ ก็เอาเงินให้กับผู้ดูแล/ขุดบ่อ เพื่อที่จะให้คนไทยแอบเข้าไปได้ เพื่อเอาของให้ ตอนนี้เป็นแบบนี้เกือบทั้งหมด ใช้วิธีนี้หมด” (ภูวเดช ใจรักภากิน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

เนื่องจากธุรกิจการค้าพลอยเป็นธุรกิจที่ให้ผลตอบแทนที่สูง อีกทั้งเป็นตลาดที่มีการแข่งขันสูง ประเทศที่มีวัตถุดิบแร่อัญมณีและเล็งเห็นผลประโยชน์ธุรกิจด้านนี้จึงเป็นประเทศคู่แข่งที่ได้เปรียบมากกว่าเมื่อเทียบกับประเทศไทย จากที่ธุรกิจอัญมณีถือเป็นรายได้ที่สูงเป็นลำดับที่ 3 ของประเทศในปัจจุบัน ในระยะแรกผู้ประกอบการไทยนำเข้าพลอยส่วนใหญ่จากประเทศพม่า ต่อมาเริ่มมีปัญหาและมีความยุ่งยากในการนำเข้า ดังนั้นจึงหันไปหาแหล่งวัตถุดิบใหม่ เช่น ประเทศอินเดีย ศรีลังกา ออสเตรเลีย เวียดนาม อัฟริกา โดยเฉพาะที่สาธารณรัฐมาดากัสการ์ และประเทศในกลุ่มอินโดจีน และมีการประกอบการบางรายเข้าไปลงทุนทำเหมืองพลอยและค้าพลอยเพื่อป้อนวัตถุดิบแก่ผู้ประกอบการเจียรไนพลอยในประเทศ แต่ต่อมาประเทศดังกล่าวก็เริ่มหันมาพัฒนาทำการผลิตและส่งออกสินค้าอัญมณีและเครื่องประดับมากขึ้น เพื่อแข่งขันกับประเทศไทย จึงต้องสงวนวัตถุดิบไว้เพื่อใช้ภายในประเทศมากกว่าขายวัตถุดิบ (ชนิตพงษ์ ไตรพัฒน์พัชร, 2552, หน้า 3)

การแข่งขันในตลาดพลอย นั้นเป็นจังหวะและ โอกาส ตลาดพลอยถือเป็นตลาดที่มีความเคลื่อนไหวไม่ตายตัว มีชีวิตชีวา ราคานั้นจะขึ้นลงตามความพึงพอใจอย่างไม่มีการจำกัด ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์แล้วว่า

“คนที่เคยทำพลอยหันไปทำอย่างอื่นไม่ได้หรอก เพราะอยู่กับพลอยมานาน ได้ค่าต่างจากการค้าสูงกว่ากันเยอะ บางทีซื้อมาเม็ดและ 2,000 บาท แต่ขายได้เม็ดและ 100,000 บาท ก็มี คิดใจตรงนี้แหละ ไปไหนไม่รอด ยิ่งถ้าเศรษฐกิจดีก็จะเริ่มหันกลับไปทำพลอยใหม่ พอได้ทุนมาก็หันกลับไปทำใหม่ คือมันไม่เหมือนอาชีพอื่น คือซื้อมาแล้วขายได้ปั้มกำไรมันมหาศาล ซื้อรถเป็นคันเลยก็ยังได้” (อากาศ ภูหลาบทอง, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2560)

“พลอยก่อนนั้นมีราคาแพงขึ้นเรื่อย ๆ มันยิ่งหายากขึ้น พอมันแพงขึ้น สมมติว่าเม็ดนี้เราซื้อมาหนึ่งแสน แต่เราขายได้แสนสอง อาทิตย์หน้ามาอีกหนึ่งแสนซื้อไม่ได้แล้ว ต้องซื้อแสนสอง ทำให้เราไปขายราคาเดิมไม่ได้แล้ว ต้องไปบอกลูกค้าเราอีก พลอยไม่เคยมีว่าจะถูกลง ทำพลอยมาตั้งแต่เกิด พลอยไม่เคยถูกลง ขึ้นอยู่เรื่อย ๆ บางปีขึ้นเร็ว บางปี ค่อย ๆ ขึ้น” (ภูวเดช ใจรักภากิน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

“การซื้อขายพลอยนั้น เวลาซื้อขายแต่ละครั้งไม่ใช่แสนสองแสน ราคาพลอยไม่ตายตัว ไม่เหมือนทองไม่เหมือนเพชรอะไรพวกนี้ ราคาขึ้นอยู่กับความพึงพอใจ ทำให้เรื่องการซื้อขายพลอยนั้น ผู้ค้าต้องจัดการกันเอง” (จรรยา บุญทวงศ์, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

จากการที่ตลาดพลอยนั้นราคาขึ้นลงเร็ว การวางแผนการตลาดในการส่งออก กระจายสินค้า เพื่อไม่เกิดภาวะสินค้าล้นตลาด และราคาตกต่ำ ถือเป็นทักษะที่สำคัญที่จะทำให้รุ่งหรือร่วงในตลาดพลอย ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์แล้วว่า

“อนาคตของตลาดพลอยนั้นต้องดูกันปีต่อปี คือ ผมมาทำพลอยเนื้ออ่อนได้ประมาณ 10-20 ปี แต่ก่อนเคยทำพลอยเนื้อแข็ง จนพลอยเนื้อแข็งเริ่มหายากและมีราคาแพง บางทีพลอยราคาดี 2 ปี ไม่ดี 1 ปี แล้วกลับมาดีอีก 1 ปี แล้วก็อีก 2 ปีไม่ดี มันค่อนข้างจะขึ้นเร็วลงเร็ว มันเป็นช่วงที่แบบว่าเวลามันดี ถ้ามันดีจนสุด ๆ คาดไว้เลยว่าอีกไม่กี่เดือนจะลง เพราะตลาดพลอยเวลาถูกค้ำมาซื้อเยอะ ๆ ของก็จะไปอัดอยู่ที่เมืองนอก พอของไปแน่นที่เมืองนอก ของก็จะเยอะเกินไป ล้นตลาดราคาก็จะลง ผลกระทบมาเป็นโดมิโน ราคาที่เมืองนอกลง ราคาที่จันทน์ก็ต้องลงตามไปด้วย จนกว่าที่เมืองนอกจะระบายของออกไปได้หมด เขาถึงจะกลับมาซื้อใหม่เพื่อไปขาย มันอยู่ที่ว่าตลอดเมืองนอกเขาจะรองรับพลอยเราได้มากน้อยแค่ไหน สมมติว่าบางปีเขาซื้อไม่อัน ตลอดก็จะดี ติไปเรื่อย ๆ จนกว่าตลาดที่เมืองนอกจะไม่ดี ถ้าที่เมืองนอกราคาไม่ดีเมื่อไหร่เราก็ต้องเตรียมตัว” (ภูวเดช ใจรักภากิน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

นอกจากตลาดพลอยจะมีช่วงเวลานั้นขึ้นลงในแต่ละครั้งแล้วผู้ประกอบการธุรกิจพลอยยังต้องคำนึงถึงสถานการณ์ในด้านต่าง ๆ ของประเทศคู่ค้าด้วย ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์แล้วว่า

“ตลาดส่งออก สำหรับลูกค้าที่ซื้อพลอยเรา เคยเกิดกรณีที่ เอาพลอยไปส่งออกที่เมืองนอก แต่บังเอิญที่เมืองนอกมีปัญหา เช่น ประเทศจีน เคยมีช่วงหนึ่งประมาณ 2 ปี ที่จีนรับพลอยไทยไปขาย แล้วเมืองจีนเขาไม่ต้องการพลอย ไม่ให้นำพลอยเข้าประเทศเลย ของโค่นตีกลับมาหมด ตอนนั้นเป็นปัญหาใหญ่ ของที่ส่งไปเงินก็ยังไม่ได้อะไร ของที่ส่งกลับมาก็มีปัญหา ทั้งปีนั้นก็คือขาดรายได้ไปเลย” (ภูวเดช ใจรักภากิน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

นอกจากนั้น การขาดมาตรฐานในด้านธุรกิจพลอย ก็เป็นอีกหนึ่งประเด็นที่พบจากการศึกษาครั้งนี้ แม้ว่าจังหวัดจันทบุรีจะมีชื่อเสียงด้านการเจียรไนพลอย แต่ก็ยังคงมีปัญหาสำคัญ ได้แก่ การรับรองมาตรฐานสินค้า และขาดการส่งเสริมการตลาดที่จะขยายตลาดเดิมและเจาะตลาดใหม่ที่จะเข้าถึงผู้ซื้อโดยตรง ขาดการกำหนดมาตรฐานที่ดีของพลอยไทย และกำหนดมาตรฐานการประกันคุณภาพสินค้าอัญมณีและเครื่องประดับเพื่อให้สามารถกำหนดราคาและออกไปรับรองเป็นไปตามผลการตรวจวิเคราะห์ รวมทั้งยังขาดการส่งเสริมการประชาสัมพันธ์ด้านการตลาด เพื่อสร้างการรับรู้และยอมรับในมาตรฐานพลอยไทย เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมการผลิตพลอยในจังหวัดจันทบุรีประสบปัญหาการถดถอยของธุรกิจ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากวิธีการ

ดำเนินนโยบายของรัฐในการที่จะเร่งพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมตามแบบทุนนิยม มากเกินไป โดยไม่ได้มีการวางแผน หรือวิธีการในการดำเนินการอย่างรัดกุม รัฐบาลยังขาด ประสิทธิภาพในการวางแผนภาคอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ ไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดตามมาในระยะยาว ซึ่งการเร่งการพัฒนาอุตสาหกรรมพลอยนี้เอง ทำให้วัตถุดิบในการผลิต (พลอยก้อน) ที่มีจำนวนมากมายมหาศาลในจันทบุรี ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ต้องหมดไปอย่างรวดเร็ว ประกอบกับปัญหาทางด้านวิกฤติทางเศรษฐกิจทั้งภายในและต่างประเทศ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมพลอย เนื่องจากพลอย หรืออัญมณีและเครื่องประดับ การผลิตและส่งออกสินค้าขึ้นอยู่กับสถานะทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ทำให้ในปัจจุบันการพัฒนาอุตสาหกรรมพลอย ชบเซาลงอย่างมาก ผู้ผลิตพลอยหลายรายจำต้องล้มละลาย หรือยกเลิกกิจการ และผันตัวไปประกอบอาชีพอื่น

การค้าพลอยในตลาดขาดความเป็นสากล ทำให้เกิดช่องว่างและเอาเปรียบด้วยการกดราคา ดังที่ (อารยา โอสธเจริญ, 2546) กล่าวว่า การส่งออกอุตสาหกรรมพลอยที่เมืองจันทบุรีร่วงลงในปี พ.ศ. 2543 พบว่าเศรษฐกิจที่ชบเซาทำให้ผู้ซื้อที่กำลังซื้อน้อยลง ทำให้ยอดขายเครื่องประดับลดลงเกือบ ร้อยละ 70 กำลังซื้อของต่างประเทศลดลง เกิดปัญหาสินค้าล้นตลาด ส่งผลให้ราคาสินค้าต่ำลง จำนวนนักท่องเที่ยวลดลงทำให้การค้าไม่หมุนเวียน ทั้งนี้อาจเพราะผู้ประกอบการย่ำเท้าอยู่กับที่ เช่น การผลิต สามารถผลิตได้มาก แต่ไม่เป็นในรูปแบบหรือนิวัตินวัตกรรม การค้าขายไม่เป็นสากล จึงทำให้ได้พ่อค้า (ผู้ซื้อ) ที่ไม่เป็นมาตรฐาน เช่น พ่อค้า เกิดจากคนไทยด้วยกันเองเพื่อขายให้พ่อค้ารายใหญ่ แยก (ชาวอินเดีย) รับซื้อด้วยการกดราคาและขายต่อให้พ่อค้ารายใหญ่ ทำให้ตลาดพลอยในเมืองจันทบุรีเป็นระดับล่าง ๆ ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ มีการหักค่าคอมมิชชั่น มีการซื้อขายเชิด ทำให้เกิดผลกระทบต่อผู้ประกอบการรายย่อย ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์เล่าว่า

“การค้าขายพลอยชาวอินเดียจะเก่งเรื่องเพชรเรื่องพลอยมากมาตั้งแต่อดีต ปัจจุบันที่จันทบุรีและกรุงเทพฯจะมีพวกพ่อค้าอินเดียเยอะ โดยเฉพาะกรุงเทพฯ พวกนี้จะเป็นพ่อค้าระดับสูง ที่มีความชำนาญ และเล่ห์เหลี่ยม สามารถควบคุมกลไกราคาพลอยในตลาดได้” (อากาศ กุหลาบทอง, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2560)

สินค้าพลอยนั้นต้องเป็นสินค้าคุณภาพ จึงสามารถแข่งขันในตลาดระดับประเทศและต่างประเทศได้ ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์เล่าว่า

“ธุรกิจพลอยจันทบุรีปัจจุบันมุ่งที่การแปรรูปพลอยก้อนเป็นเครื่องประดับแล้วนำไปขายต่อ ซึ่งเป็นการแข่งกันเรื่องของคุณภาพ ขึ้นกับการแปรรูปของเราคุณภาพดีแค่ไหน ปัจจุบันการมีแข่งขันสูงมาก เกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ สมมุติว่าพลอยมีตำหนิเล็กน้อย ราคามันต่างกันมากกับพลอยสะอาด การทำพลอยจึงต้องห้ามมีข้อผิดพลาด หรือถ้ามีต้องเล็กน้อยมาก เนื่องจากมีการแข่งขันสูง

เพราะฉะนั้นการที่จะทำพลอยออกมา คุณภาพจะต้องดีกว่าโรงงานอื่น เราต้องปรับปรุงคนงานของเรา และปรับปรุงอยู่คุณภาพตลอดเวลา ซึ่งการประกอบทำเป็นตัวเรือน รูปแบบผลิตภัณฑ์ เครื่องประดับต่าง ๆ เราไม่ได้เน้นด้านนั้น ถ้าทำคงสู้กรุงเทพฯ ไม่ได้ เข้าเชี่ยวชาญกว่า ทำมานานกว่า ของเรานั้นพลอยสำเร็จรูปมากกว่า ผลิตเม็ดพลอยให้สวย แล้วส่งเข้ากรุงเทพฯ ไปใส่ในเครื่องประดับอีกที” (ภูวเดช ใจรักภักดี, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

นอกจากนี้ยังพบปรากฏการณ์ที่เรียกว่า ภาวะสมองไหลชายภูมิปัญญา ถือเป็นอีกปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ภูมิปัญญาคนจันทน์ในการทำธุรกิจพลอยนั้น นับได้ว่าเป็นศิลปะขั้นสูงที่ได้รับการยอมรับจากทั่วโลก ทั้งในเรื่องของการเผาหรือหุงพลอย การเจียรในพลอย เป็นภูมิปัญญาที่เฉพาะ มีการถ่ายทอดผ่านประสบการณ์ตรง เรียนรู้สืบทอดกันในรอบครัว แต่เมื่อใดก็ตามที่ไม่มีการขยายองค์ความรู้ หรือปล่อยให้ภูมิปัญญาตายไปกับตัว ก็กลายเป็นเหตุแห่งการสูญสิ้นภูมิปัญญา

การเผาพลอย หรือการหุงพลอย เป็นวิธีการเพิ่มมูลค่าพลอยของคนไทย ทำให้ทั่วโลกหันมาสนใจธุรกิจพลอย ทำให้เริ่มมีการรับจ้างเผาพลอยเกิดขึ้นในจังหวัดจันทบุรีตั้งแต่ พ.ศ. 2517 การค้นพบ กรรมวิธีการเผาพลอยทำให้สามารถเพิ่มมูลค่าพลอยได้หลายเท่าตัวนั้น ส่งผลให้เกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว เกิดปัจจัยทางเงินทุน ความรู้และบุคลากร วิธีการเผาพลอยจึงเริ่มเกิดขึ้น ด้วยการเอาดินที่บ่อพลอยปั้นเป็นลูกกลมขนาดเท่าลูกเทนนิส แล้วเจาะรูตรงกลาง เอาพลอยใส่แล้วปิดรู เผากับเตาด่านไม้ไผ่กองก็ได้อสีแล้ว และแน่นอนว่าขั้นตอนการเผาหรือหุงพลอยนี้ ไม่ได้ทำกันง่าย ๆ และไม่ใช่ว่าพลอยทุกชนิดจะเผาได้ ต้องเป็นคนที่มีความเชี่ยวชาญพิเศษ (อารยา โอสธเจริญ, 2546; พิศพงษ์ ชินอุดมพงศ์, 2553, หน้า 60,102) การปรับปรุงสีพลอยด้วยการเผาให้ความร้อนนั้น ศักยภาพในการเปลี่ยนสีมีขีดจำกัด เพราะมีเงื่อนไขว่าต้องมีมลทินธาตุสีที่ยังไม่แสดงสีในพลอยเป็นฐานเป็นตัวนำ ถ้ามลทินธาตุสีมีน้อยก็แสดงสีได้น้อย ไม่สามารถเพิ่มสีได้ตามใจต้องการทุกเม็ด ถ้าใครปรับปรุงสีด้วยการเผาได้ถูกต้อง ตรงกับมลทินธาตุสีในพลอย พลอยก็จะส้แดงสีตามแต่ความร้อนนั้นอย่างเต็มที่ ทำให้พลอยได้สีที่เป็นธรรมชาติของพลอยอย่างแท้จริง จึงได้รับการยอมรับว่าเป็นธรรมชาติตลอดมา ทนทานถาวรที่สุด เป็นอมตะ มีคุณภาพดีมากที่สุดประเภทอัญมณีด้วยกัน (พิศพงษ์ ชินอุดมพงศ์, 2553, หน้า 26-27)

มูลค่าราคาต้นทุนของพลอยจากทวีปแอฟริการก็มีมูลค่าไม่สูงมากนัก สิ่งที่ทำให้พลอยดิบจากทวีปแอฟริกาเริ่มเป็นที่สนใจจากทั่วโลกก็เนื่องจากพ่อค้าคนไทยเริ่มมีการพัฒนาเทคนิคในการหุงพลอย โดยเฉพาะพลอยสีหมากสุกหรือพลอยส้ม ซึ่งมีทั้งสีส้มเข้ม ส้มอมเหลือง และส้มอมชมพู ที่มีสีอันสวยงามใกล้เคียงกับพัคพาราชาของประเทศศรีลังกา ที่หายากและมีมูลค่ามหาศาล นอกจากนี้การเผาปรับปรุงคุณภาพพลอยสีส้ม สามารถทำได้กับพลอยโทนสีชมพูเหลืองหลากสีจากแหล่งวัตถุดิบของแหล่งพลอยอีลาเกาะ บนเกาะมาดากัสการ์ และแหล่งพลอยเมืองชองเกีย

ประเทศแทนซาเนีย จากความสำเร็จของคนไทยถือเป็นการปลุกกระแสวงการอัญมณีและเครื่องประดับที่กำลังซบเซาให้กลับมาคึกคักอีกครั้ง (กฤษฎา วิจารณ์ชัย, 2550, หน้า 2-3)

จากคำบอกเล่าที่สะท้อนว่า คนจีนที่นั่นมีภูมิปัญญา การเจียรระไนพลอยที่ถือว่าเป็นประสบการณ์ที่สำคัญ เป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะ ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์แล้วว่า

“การ โคนพลอยนั้นเม็ดหนึ่งใช้เวลาหนึ่งนาทิต แต่การเจียรระไนพลอยหนึ่งเม็ดต้องใช้เวลาเกือบครึ่งชั่วโมง ต้องเก็บเหลี่ยมเก็บเงา ซึ่งมีรายละเอียดเยอะ” (ภูวเดช ใจรักภักดี, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

เช่นเดียวกับ สุชาดา พัชรวิภาวงศ์ (2553, หน้า 26-27) ที่กล่าวว่า ประเทศไทยมีแรงงานที่มีฝีมือประณีต และมีความละเอียดในการเจียรระไน และเป็นประเทศเดียวในโลกที่มีเทคนิคในการหุงพลอยให้มีสีสันสวยงาม โดยเฉพาะที่จังหวัดจันทบุรี ที่มีช่างเจียรระไนที่มีฝีมือเป็นที่ยอมรับกันทั่วโลก ทำให้ประเทศไทยเป็นแหล่งเจียรระไนอัญมณีให้กับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ถ้าเราเห็นแก่ประโยชน์เพียงชั่วขณะ จะเป็นการทำร้ายประเทศอย่างมากมาย “จากการขายฝีมือ” ดังคำกล่าวของผู้มีประสบการณ์แล้วว่า

“ชาวต่างชาติที่เข้ามาทำธุรกิจมีผลกระทบต่อธุรกิจพลอยไม่มาก ส่วนมากจะมาซื้อพลอย แต่ถ้าเป็นเรื่องการผลิตจะมีแค่ประเทศจีนที่จะทำพลอยกลม โดยเขาจะผลิตเครื่องจักรออกมา เอาเข้าไปที่ 40-50 เม็ด ใช้เวลาไม่นานก็ออกมาเป็นพลอยเม็ดกลม ๆ แต่ถ้าทำพลอยรูปไข่นั้น ฝีมือยังสู้ไทยไม่ได้ ฝรั่งยังยอมแพ้ ยกให้ประเทศไทยเป็นที่หนึ่งในโลก ก็ยังมองผลกระทบไม่ออกว่าต่างชาติจะมาแย่งตลาดเราอย่างไร นอกจากคนไทยไปขายฝีมือให้เขา เขามีเงิน เขาก็จ้างเราไปฝึกคนงานที่จีนสักปีสองปี พอคนเขาเป็นเขาก็ถีบหัวเรากลับ เราก็มารู้ พอไปก็ตั้งใจได้ทำงานเมืองนอก เขาก็กจ้างเราให้เงินเดือนแพง ๆ ด้วย อย่างสมัยก่อนไปพม่า เงินเดือนสามหมื่น เขาก็กจ้าง จ้างสามเดือน หกเดือนแล้วแต่สัญญา พอไปสอนจนทำได้แล้ว เขาก็ไล่เรากลับ หว่าพวกเรากินเหล้า บ้างอะไรบ้าง แต่ความจริงมันเป็นข้ออ้าง ก็บ้านเขาทำงานเสร็จก็เล่นไฟกันกลางถนน” (จรรยา บุญธวงค์, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2560)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้ผู้ประกอบการขาดสภาพคล่องในการดำเนินธุรกิจ สภาพเศรษฐกิจและรายได้ของประชาชนในจันทบุรีเริ่มต่ำลง ผู้ประกอบการธุรกิจพลอยหลายรายเป็นเพียงผู้ผลิตอิสระรายย่อยไม่สามารถอยู่รอดได้เนื่องจากไม่มีปัจจัยการผลิต และไม่มีเงินทุนมากพอที่นำเข้าปัจจัยการผลิตจากต่างประเทศ จำเป็นต้องปิดกิจการและเริ่มหันไปสู่อุตสาหกรรมอื่นที่คาดว่าจะทำได้สูงขึ้น แรงงานถูกเลิกจ้าง ผู้คนส่วนใหญ่ที่เป็นลูกจ้างต้องตกงาน มีชีวิตความเป็นอยู่ที่แย่ง ต้องปรับเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น ๆ เพื่อหาเงินเลี้ยงชีพ เหลือเพียงผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดใหญ่ที่มีเงินทุนในการผลิต มีเงินทุนมากพอที่จะดำรงอยู่ได้ภายใต้สภาพเศรษฐกิจที่มีความไม่แน่นอน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วไม่ใช่ชาวจันทบุรี

โดยกำเนิด แต่เป็นนักลงทุนจากต่างจังหวัด และต่างประเทศ ที่เข้ามาลงทุนและแสวงหาผลประโยชน์ เมื่อครั้งที่เศรษฐกิจพลอยจันทบุรีเฟื่องฟู

โอกาสในการสะสมทุนสร้างความร่ำรวยจากการค้าพลอยของครอบครัวชาวจันทบุรีมีระยะเวลาอยู่เพียง 20-30 ปี เนื่องจากต้องเผชิญหน้ากับการลดลงของพลอยก้อนที่จะนำมาใช้เจียรไนกับต้นทุนการผลิตพลอยที่สูงขึ้น ไม่ว่าจะเป็ราคา น้ำมันหรือค่าแรงในการทำพลอย อีกทั้งยังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจทั้งในประเทศและต่างประเทศ การดำเนินนโยบายของภาครัฐที่เร่งพัฒนาให้เป็นอุตสาหกรรมมากเกินไปจนไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะตามมา ดังนั้นจึงทำให้เศรษฐกิจชุมชนเปลี่ยนไปสู่เศรษฐกิจของเอกชน กล่าวคือ แต่เดิมนั้นชุมชนมีอาชีพหลักที่แพร่หลายอย่างเห็นได้ชัด เช่น การเจียรไนพลอยในครอบครัว แต่ละครอบครัวมีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง แต่หลังการตกต่ำของธุรกิจพลอยในชุมชนแล้ว อาชีพของครอบครัวก็ไม่มีอาชีพที่ถือได้ว่าเป็นอาชีพหลักของชุมชนได้ แต่ละครอบครัวในชุมชนก็มีอาชีพที่แตกต่างออกไป ขายแรงงานเพื่อแลกกับเงินเพื่อใช้ยังชีพ

อย่างไรก็ตามการที่ผู้คนต่างหันมาประกอบอาชีพที่เกี่ยวกับการทำพลอยเพียงอย่างเดียว นั้น ทำให้พลอยซึ่งถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติเริ่มลดลงอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันก็มีการนำเข้าพลอยจากต่างประเทศไม่ว่าจะเป็นพลอยจาก ประเทศศรีลังกา แอฟริกา ออสเตรเลียหรือ เวียดนาม ซึ่งพลอยที่นำเข้ามาจากต่างประเทศเหล่านี้เป็นพลอยที่มีเนื้ออ่อน จึงมีราคาที่ถูกลงกว่าพลอยที่พบในจันทบุรีซึ่งเป็นพลอยเนื้อแข็ง ทำให้การการลงทุนทางธุรกิจทางด้านารขุดค้นหาพลอยในจันทบุรีลดน้อยลง จากสาเหตุดังกล่าวส่งผลกระทบต่อปริมาณพลอยที่เป็นวัตถุดิบสำคัญในกระบวนการผลิต อันมีผลไปถึงผู้ที่ประกอบธุรกิจเกี่ยวเนื่องกับพลอย เช่น คนขุดพลอย คนเดินพลอย คนเจียรไนพลอย พ่อค้าพลอย คนเผาพลอย ทำให้ผู้คนในชุมชนต้องปรับตัวในเรื่องการทำมาหากินของตนเองอีกครั้ง

ดังนั้นเศรษฐกิจชุมชนที่เกิดขึ้นหลังการตกต่ำของธุรกิจพลอยนั้นปรากฏออกมาในรูปแบบการประกอบอาชีพที่มีความหลากหลาย เช่น รับจ้างทั่วไป ค้าขาย หรือธุรกิจ ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยของ เพ็ญญา เป็นจันทร์ (2551) ที่กล่าวถึงการปรับตัวของครอบครัวชาวคาทอลิกในจันทบุรี ที่มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพถึงร้อยละ 49.8 โดยเปลี่ยนไปเป็นอาชีพรับจ้างทั่วไปมากที่สุด นอกจากนี้ยังพบว่ารายได้ต่อเดือนของครอบครัวคาทอลิกที่ทำธุรกิจพลอยมีการเปลี่ยนแปลงลดลงอย่างมาก เช่น รายได้ที่พ่อค้าพลอยที่แต่เดิมนั้นจะได้ 20,000 บาทต่อวัน ต้องลดลงเหลือเพียง 10,000-12,000 บาท คนเดินขายพลอย จากเดิมที่ควรจะได้ 10,000 บาทต่อวัน ในปัจจุบันเหลือเพียง 1,000-500 บาทต่อวัน และงานวิจัยของ ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ (2552, หน้า 23-55) ที่กล่าวถึงสถานการณ์ทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัวคาทอลิกจันทบุรีในปัจจุบัน พบว่าชุมชนวัดโรมันคาทอลิกมีแบบแผนการประกอบอาชีพเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม หลังจากการตกต่ำของธุรกิจ

การผลิตพลอยในจันทบุรี กล่าวคือในอดีตนั้นชุมชนวัดโรมันคาทอลิกมีอาชีพเสมือนเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ตั้งแต่การเป็นช่างฝีมือ การทอเสื่อจันทบูร การทำพลอย แต่หลังจากการตกต่ำของพลอยแล้ว ชุมชนวัดโรมันคาทอลิกยังไม่สามารถหาแบบแผนในการประกอบอาชีพรูปแบบใหม่ของตนเองได้ ดังนั้นในปัจจุบันจึงมีลักษณะของความหลากหลายของอาชีพในชุมชน ได้แก่ การทำงานรับจ้างทั่วไป การเป็นพนักงานกินเงินเดือน การทำธุรกิจส่วนตัว การรับราชการ การค้าขายรายย่อย และการค้าพลอยที่ยังหลงเหลืออยู่ นอกจากนี้ยังมีคนในวัยทำงานต้องเผชิญหน้ากับการว่างงานถึงร้อยละ 20 เมื่อวิเคราะห์อาชีพของสมาชิกครอบครัวในกลุ่มตัวอย่างจะพบว่า ปัจจุบันคาทอลิกจันทบุรีประกอบอาชีพที่หลากหลาย คือ รับจ้างทั่วไป ร้อยละ 24.0 ธุรกิจส่วนตัว นอกจากพลอย ร้อยละ 18.5 รับราชการ / พนักงานราชการ / รัฐวิสาหกิจ ร้อยละ 14.2 พนักงานเอกชน ร้อยละ 8.1 ในขณะที่ยังคงค้าพลอยและเดินพลอยร้อยละ 4.1 รวมถึงทาสวน ร้อยละ 2.5 นอกเหนือจากนั้นมีตัวอย่างถึงร้อยละ 28.6 จาก 831 คน ไม่ระบุอาชีพตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น ปัจจุบันสมาชิกในครอบครัวคาทอลิกจันทบุรีมีแบบแผนการประกอบอาชีพต่างจากดั้งเดิมอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือในอดีตนั้นครอบครัวคาทอลิกส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพคล้ายคลึงกันโดยพื้นฐาน เช่น เมื่อ 40 ปีที่แล้วจะมีการทอเสื่อจันทบูรเป็นอาชีพหลักเกือบทุกครอบครัว หลังจากนั้นก็จะเป็นการทาพลอยกันอย่างกว้างขวาง แต่หลังจากธุรกิจการผลิตพลอยตกต่ำ ทำให้ครอบครัวคาทอลิกต้องแสวงหาอาชีพในรูปแบบต่าง ๆ แทนที่จะเป็นไปได้อาจกล่าวได้ว่าชุมชนคาทอลิกในปัจจุบันขาดอัตลักษณ์ในการประกอบอาชีพเหมือนเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต

สรุปได้ว่า การล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชนธุรกิจพลอยจันทบุรี เกิดจากกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบทุนนิยมในธุรกิจพลอยจันทบุรีเริ่มเข้าสู่ภาวะถดถอย ประสบปัญหาจากปัจจัยด้านลบต่าง ๆ ทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในที่ยังคงส่งผลมาถึงปีต่อ ๆ มา ได้แก่ การขาดแคลนพลอยดิบที่ถ้าวัดถุดิบต้นน้ำที่สำคัญ ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นราคาน้ำมัน เทคโนโลยีการผลิตพลอยระดับสูง ปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั้งในประเทศและต่างประเทศ การดำเนินนโยบายภาครัฐที่ขาดความรู้ การเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ไม่สามารถควบคุมได้ การถูกแย่งงานและควบคุมกลไกตลาดโดยอินเดียและจีนที่มีความได้เปรียบในการแข่งขัน ผู้ประกอบการขาดคุณธรรมในการประกอบอาชีพ ทำพลอยปลอม ใช้สารเคมีในการอัดสีพลอย การโกงหรือหลอกลวงผู้ทำธุรกิจด้วยกัน การประกอบธุรกิจนอกกฎหมาย การขาดความสามารถและความพร้อมในการแข่งขันกับตลาดโลก การเกิดภาวะสมองไหล ดังนั้นการประกอบธุรกิจพลอยในปัจจุบันต้องอาศัยเงินทุนมหาศาล และผู้ประกอบการต้องมีความรู้เกี่ยวกับธุรกิจอย่างแท้จริง รู้จักปรับตัวไปตามการเปลี่ยนแปลง และพร้อมที่จะแข่งขันในตลาดโลกตลอดเวลา จึงจะสามารถดำรงธุรกิจอยู่ได้ ดังจะเห็นได้จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจตกต่ำ การซื้ออสังหาริมทรัพย์และเครื่องประดับพลอยลดลง ผู้ประกอบการขนาดเล็กย่อยหลายรายต้องปิดกิจการ แรงงานหลายพันคน

ต้องถูกเลิกจ้าง ต้องเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น เนื่องจากไม่มีเงินทุนในการหมุนเวียนธุรกิจ ราคาวัตถุดิบสูงขึ้นเพราะต้องนำเข้าพลอยก้อนจากต่างประเทศ ฯลฯ ทำให้ไม่สามารถแบกรับภาระทางการเงินที่เกิดขึ้นได้ และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน คือ การรับมือกับการแข่งขันที่สูงขึ้น สืบเนื่องมาจากภาวะสมองไหล มีการซื้อตัวผู้เชี่ยวชาญจากนักลงทุนต่างประเทศ ให้เข้าไปทำการฝึกสอนให้กับแรงงานในประเทศของตน ผู้ประกอบธุรกิจพลอยจันทบุรีต้องพัฒนาศักยภาพในด้านการติดต่อสื่อสาร ความรู้ด้านการออกแบบชิ้นเรือนเครื่องประดับ และการบรรจุภัณฑ์ เพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าพลอยในรูปแบบการทำเครื่องประดับ แทนการส่งออกเม็ดพลอยที่เจียรระไนแล้ว จะเห็นได้ว่ารูปแบบการทำธุรกิจพลอยของจังหวัดจันทบุรีเปลี่ยนแปลงไป โอกาสการสะสมทุนสร้างความร่ำรวยของชาวจันทบุรีมีระยะเวลาเพียง 20 – 30 ปี เศรษฐกิจชุมชนการทำพลอยของชาวจันทบุรีต้องหยุดชะงัก ผู้ประกอบการที่อยู่รอดคงเหลือแต่ผู้ประกอบการรายใหญ่ที่มีเงินทุนมหาศาล การทำพลอยไม่ได้เกิดจากผู้ผลิตรายย่อย หรือคนในชุมชน หรือการทำงานในครัวเรือนอีกต่อไป ส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชนของธุรกิจพลอยถูกเปลี่ยนผ่านไปสู่เศรษฐกิจในรูปแบบเอกชนเป็นหลัก

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การนำเสนอผลการวิจัยในบทที่ 5 นี้ แบ่งออกเป็น 4 หัวข้อ ดังนี้
สรุปผลการศึกษา
การอภิปรายผลการศึกษา
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สรุปผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง พัฒนาการและการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษาธุรกิจพลอยจันทบุรี มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ

1. การก่อรูปของธุรกิจพลอยจันทบุรี
2. การขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยจันทบุรี
3. การล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยจันทบุรี

ข้อค้นพบได้จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาการก่อรูปของธุรกิจพลอยจันทบุรี สามารถสรุปได้ว่า จุดเริ่มต้นของการพัฒนามีมูลเหตุจากการมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ตามประวัติศาสตร์จุดที่จุดพบพลอยจันทที่แห่งแรกนั้นอยู่บริเวณเขาพลอยแหวน พลอยที่พบส่วนใหญ่จะเป็นพลอยเขียวส่อง นุสราคัม พลอยสตาร์ และไพลิน แต่ก็ยังไม่มีใครให้ความสนใจเกี่ยวกับพลอยมากนัก ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลจากการที่ยังไม่มีการนำพลอยมาใช้ประโยชน์ การทำมาหากิจของชาวจันทบุรีส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนฐานของเศรษฐกิจแบบชุมชน มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพขึ้นอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ที่มีอยู่ เช่น การประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะสวนผลไม้ การทำประมง การผลิตสินค้ารายย่อย การท่องเที่ยวจันทบุรี เป็นต้น ต่อมาเมื่อราชสำนักไทยมีการนำพลอยมาใช้ ชาวจันทบุรีจึงมีการให้ความสนใจเรื่องพลอยมากขึ้น โดยการค้าขายพลอยในจังหวัดจันทบุรีจะเน้นไปที่การค้าขายพลอยก้อนเป็นหลัก เนื่องจากสามารถหาได้ง่ายตามป่าเขาและแม่น้ำลำธาร กิจกรรมส่วนใหญ่เกิดขึ้นในครัวเรือนหรือเครือข่าย ไม่มีการแข่งขันทางธุรกิจ อาศัยแรงงานในครอบครัวและเครือญาติเป็นหลัก ซึ่งมีลักษณะเป็นหุ้นส่วนกัน ไม่มีการใช้เครื่องมือเครื่องจักรในการผลิต

ต่อมาวงการค้าขายพลอยเริ่มมีการพัฒนา โดยอาศัยชาวภูห่าที่อาศัยอยู่ติดชายแดนพม่า ซึ่งมีความรู้ในการค้าขายและเจียรไนพลอย เริ่มรู้ข่าวการจุดพบพลอย จึงเดินทางเข้ามาในจังหวัด

จันทบุรีเพื่อแสวงหาพลอย และทำการเผยแพร่วิธีการเจียรระไนพลอยให้แก่ชาวจันทบุรี กล่าวได้ว่า การเจียรระไนพลอยนั้นสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าได้มากขึ้น ทำให้ผู้คนจำนวนมากต่างพากันไปเรียนรู้การเจียรระไนพลอยจากชาวกุหล่า เมื่อการค้าขายพลอยเริ่มมีการพัฒนาไปเป็นรูปแบบการค้าขายพลอยที่เจียรระไนแล้ว ทำให้พลอยเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง มีการขุดพบพลอยมากขึ้น คนจันทบุรีเริ่มหันมาประกอบอาชีพค้าขายพลอย เนื่องจากการเจียรระไนพลอยเป็นการเพิ่มมูลค่าทำให้สามารถขายได้ราคาแพงกว่าพลอยก้อนหลายเท่า แต่อย่างไรก็ตามการเจียรระไนพลอยของชาวกุหล่ายังมีข้อจำกัด เนื่องจากเครื่องจักรที่ใช้ในการเจียรระไนพลอยนั้นเป็นเครื่องจักรแบบใช้เท้าถีบ ไม่มีกลไกขับเคลื่อน ทำให้ไม่สามารถเจียรระไนพลอยได้เต็มที่มากนัก

ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาการขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยจันทบุรี สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพลอยจันทบุรีมีการขยายตัวเป็นการผลิตเพื่อขายมากขึ้น พัฒนาไปในรูปแบบทุนนิยมที่เป็นอุตสาหกรรม มีการแสวงหาแหล่งวัตถุดิบทำเหมืองแร่ การจัดตั้งโรงงานเจียรระไนพลอย จัดตั้งร้านค้า

จุดเปลี่ยนที่ทำให้เศรษฐกิจชุมชนการค้าขายพลอยจันทบุรีเกิดการขยายตัว เริ่มจากการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการผลิต โดยเฉพาะในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการดัดแปลงเครื่องจักรที่ใช้เจียรระไนพลอยจากเดิมที่ต้องใช้เท้าถีบมาเป็นเครื่องจักรเจียรระไนพลอยที่ใช้ไฟฟ้า ทำให้สามารถเจียรระไนพลอยได้รวดเร็วขึ้น ปริมาณการผลิตจึงเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว ประกอบกับการทำธุรกิจที่เกี่ยวกับการค้าขายพลอยสามารถสร้างรายรายได้มากกว่าอาชีพดั้งเดิมของคนส่วนใหญ่ที่ทำอยู่ ทำให้ชาวจันทบุรีต่างพากันละทิ้งอาชีพเดิมของตนแล้วหันหน้าเข้าสู่วงการพลอย โดยเฉพาะการเจียรระไนพลอยและการเค็มพลอย ทำให้ชาวจันทบุรีบางกลุ่มสามารถสะสมทุนจากการค้าขายพลอยก้อนและพลอยเจียรระไนแล้วได้อย่างมหาศาล เกิดการยกระดับกระบวนการผลิตจากเดิมเป็นธุรกิจภายในครอบครัว มาเป็นธุรกิจที่มีการจ้างแรงงานการผลิต มีการจัดตั้งโรงงานเจียรระไนพลอยหลายแห่ง จ้างแรงงานคนให้เข้ามาเจียรระไนพลอยในโรงงาน หรือไม่ก็นำพลอยก้อนจากนายทุนไปเจียรระไนที่บ้าน

นอกจากนี้ยังมีการใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่ในการทำเหมืองพลอย เกิดการค้นพบวิธีการเผาพลอยโดยใช้ความร้อน สามารถเพิ่มคุณค่าพลอยได้หลายเท่าตัวนั้น ส่งผลให้เกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว เกิดปัจจัยทางเงินทุน พัฒนาความรู้ และบุคลากร ในการทำเหมืองพลอย การเจียรระไน และการทำเครื่องประดับ ประกอบกับรัฐบาลให้ความสำคัญของอุตสาหกรรมพลอยในด้านนโยบายการค้าและการลงทุน เนื่องจากมีมูลค่าการตลาดที่สูงขึ้น และรัฐบาลต้องการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเน้นการผลิตเชิงอุตสาหกรรม เร่งพัฒนาให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมแบบทุนนิยม มีการส่งเสริมการลงทุนในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการลงทุน

การผลิต การค้าและภาษี การส่งเสริมการส่งออก การประชาสัมพันธ์และจัดแสดงสินค้า ผลักดันให้มีการเปิดการค้าเสรีสำหรับสินค้าอัญมณีและเครื่องประดับ

ส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจในจันทบุรี ความต้องการสินค้าในตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศเพิ่มสูงขึ้น ธุรกิจพลอยขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การค้าขายพลอยขยายตัวจากธุรกิจรายย่อย ไปสู่ธุรกิจขนาดกลาง และกลายเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ ที่ต้องอาศัยแหล่งเงินทุนจำนวนมากและการพัฒนาและดำเนินกิจการ นักลงทุนทั้งในประเทศและต่างประเทศต่างเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากการทำธุรกิจพลอยในจันทบุรี เศรษฐกิจและการค้าพลอยเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว จนทำให้จันทบุรีกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจการค้าพลอย และตลาดค้าพลอยเจียระไนที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ

ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อศึกษาการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยจันทบุรี สามารถสรุปได้ว่า ธุรกิจอุตสาหกรรมพลอยจันทบุรีเริ่มมีอัตราการเจริญเติบโตในทิศทางที่ลดลง เนื่องจากสภาพปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรที่เป็นวัตถุดิบหลัก ปริมาณพลอยที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้มีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็วจนเกือบหมด เนื่องจากการใช้เงินทุน และเทคโนโลยีระดับสูงมาใช้ในการขุดทำให้การทำเหมือง พลอยที่เหลือในปัจจุบันอยู่ในชั้นดินที่ลึกและมีจำนวนน้อย ต้องใช้เงินทุนมหาศาลจึงไม่คุ้มค่าต่อการลงทุน จึงทำเป็นต้องหาแหล่งวัตถุดิบจากต่างประเทศเพื่อป้อนอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ

การเกิดสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้การส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับของประเทศเกิดภาวะชะงัก โดยมีสาเหตุมาจากวิกฤติเศรษฐกิจทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้สินค้าอัญมณีและเครื่องประดับ ที่ถือว่าเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยถูกลดปริมาณการสั่งซื้อ ซึ่งส่งผลกระทบต่อทางการเลิกจ้างงาน โดยเฉพาะอุตสาหกรรมพลอยในจันทบุรี

การดำเนินนโยบายภาครัฐและกฎระเบียบต่าง ๆ นอกจากจะเป็นการสนับสนุนแล้วยังถือเป็นสาเหตุที่ทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมพลอยชะงัก พบว่า การส่งเสริมของภาครัฐยังเป็นระบบที่ขาดข้อมูล ขาดความรู้ในการลงทุนทำเหมืองพลอยที่เป็นระบบ ก่อให้เกิดปัญหาด้านการขาดเทคโนโลยีและการเชื่อมโยงอุตสาหกรรม ปัญหาด้านการตลาดและรูปแบบสินค้า และปัญหาด้านภาษี ในเรื่องการเก็บภาษีมูลค่าเพิ่มสำหรับวัตถุดิบอัญมณีที่นำเข้ามา ซึ่งปัญหาใหญ่อยู่ที่ผู้ประกอบการรายย่อย ยังไม่อยู่ในเกณฑ์ที่จะได้รับการยกเว้นภาษีมูลค่าเพิ่มได้ ทำให้ต้องกำหนดราคาสินค้าเพิ่มขึ้นตามอัตราภาษีมูลค่าเพิ่ม ส่งผลให้ราคาสินค้าอัญมณีและเครื่องประดับของไทยสูงกว่าประเทศอื่น ๆ และความไม่โปร่งใสเกี่ยวกับการขอคืนเงินภาษีมูลค่าเพิ่ม ส่งผลให้ผู้ประกอบการธุรกิจพลอยรายย่อยประสบภาวะขาดแคลนเงินทุนหมุนเวียนในการพัฒนาธุรกิจ

การถูกควบคุมกลไกทางธุรกิจจากชาวต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าจากอินเดีย จีน เวียดนาม แอฟริกา โดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าชาวอินเดีย มีความชำนาญด้านการค้าขาย เก่งภาษา กลายเป็นผู้ควบคุมตลาด โดยการรวมกลุ่มกันสร้างอำนาจต่อรอง กดราคา รับซื้อพลอยในราคาต่ำ และส่งขายต่อให้พ่อค้ารายใหญ่ในต่างประเทศ ทำให้โรงงานหลายแห่งเมื่อผลิตพลอยออกมาแล้ว ก็ต้องยอมขายในราคาต่ำ เพราะต้องนำเงินมาหมุนเวียนในธุรกิจ จ่ายค่าแรงคนงาน จนมีโรงงานหลายร้อยแห่งต้องปิดกิจการ ส่วนพ่อค้าชาวจีน เวียดนาม และแอฟริกา ก็มีการพัฒนาอย่างมาก โดยเฉพาะพ่อค้าชาวจีนที่มีกำลังซื้อสูง และประเทศจีนถือเป็นตลาดพลอยแหล่งใหม่ที่ต่างชาติให้ความสำคัญ เนื่องจากมีกำลังซื้อสูงในการเจียรไนพลอยที่ถูกกว่าไทยหลายเท่า

การทุจริตในการประกอบธุรกิจพลอย ไม่ว่าจะเป็น 1. การทำพลอยปลอม เมื่อความต้องการพลอยในตลาดมีจำนวนมาก คนทั่วประเทศต่างเข้ามาค้าขายพลอยในจันทบุรีเนื่องจากทุกคนรู้ว่าทำพลอยแล้วรวย ซึ่งกลุ่มคนบางกลุ่มเกิดความโลภคิดจะค้าขายโดยการทำพลอยปลอม จนทำให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงในช่วงหนึ่ง ส่งผลให้พลอยไม่สามารถส่งออกไปต่างประเทศได้ แต่ปัจจุบันการนำพลอยปลอมมากลอกขายทำได้ยาก เนื่องจากมีเครื่องตรวจสอบคุณภาพพลอยว่าเป็นพลอยแท้หรือพลอยปลอม 2. การฉีฟิวส์พลอยหรือพลอยเผาใหม่ เป็นวิธีการนำสารเคมีต่าง ๆ อัดเข้าไปในเม็ดพลอย ทำให้เนื้อพลอยเนียนเรียบ สีมันสวยงามยิ่งขึ้น แต่พลอยที่ทำการเผาใหม่เหล่านี้จะมีราคาถูก เพราะถือเป็นการแต่งเติมพลอย ไม่เป็นธรรมชาติ ซึ่งสมัยก่อนมีพ่อค้าบางรายนำพลอยเผาใหม่มาวางขายร่วมกับพลอยธรรมชาติโดยไม่ได้ออกผู้บริโภครู้ ทำให้ต่างชาติไม่กล้าเข้ามาซื้อพลอยในไทยโดยเฉพาะอเมริกา 3. การโกงพลอยโดยอาศัยความเชื่อใจและความสนิทสนมในการค้าขาย เริ่มจากการซื้อขายในจำนวนไม่มาก ต่อมาเมื่อเชื่อใจกันแล้วมีการให้เครดิตนำสินค้าไปก่อนแล้วค่อยจ่ายเงิน จึงเกิดเป็นช่องทางในการโกง เพราะผู้ซื้อส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ สามารถนำพลอยออกนอกประเทศก่อนที่ผู้ประกอบการจะรู้ว่าถูกโกง นอกจากนี้คนไทยด้วยกันเองก็ยังโกงในลักษณะของการเป็นคู่ค้าคนหนึ่งลงทุนอีกคนลงแรง เมื่อได้เงินแล้วก็หนีตามจับไม่ได้ เนื่องจากธุรกิจพลอยไม่มีการวางหลักประกัน อาศัยเพียงความเชื่อใจ 4. การทำธุรกิจนอกเหนือกฎหมาย เกิดจากภาวะขาดแคลนแหล่งวัตถุดิบ (พลอยก้อน) ภายในประเทศ ทำให้ผู้ประกอบการต้องไปแสวงหาแหล่งวัตถุดิบจากต่างประเทศ ซึ่งบางประเทศก็เป็นเรื่องยากที่จะเข้าไปซื้อขายโดยถูกกฎหมายจึงทำให้ถูกปรับหรือถูกจับอยู่บ่อยครั้ง

การเกิดภาวะสมองไหลทางภูมิปัญญาเนื่องมาจากจันทบุรีเป็นจังหวัดที่มีชื่อเสียงมากเรื่องช่างเจียรไนพลอย และวิธีการเผาพลอย ทำให้ชาวต่างชาติเข้ามาซื้อตัวผู้มีความชำนาญและประสบการณ์ ในอัตราค่าจ้างที่สูงกว่าการทำงานในจันทบุรี ทำให้คนบางกลุ่มนำความรู้ เทคนิค และภูมิปัญญา ไปถ่ายทอดให้กับคนต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศจีนที่กำลังพัฒนาให้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าอัญมณีและเครื่องประดับในระดับโลก

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการที่ผู้คนต่างหันมาให้ความสนใจและประกอบอาชีพที่เกี่ยวกับการทำพลอยเพียงอย่างเดียวนั้น ทำให้พลอยซึ่งถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติชนิดหนึ่งเริ่มลดลงในระยะเวลาอันสั้น ขณะเดียวกันก็มีการนำเข้าพลอยจากต่างประเทศไม่ว่าจะเป็นพลอยจากประเทศศรีลังกา แอฟริกา ออสเตรเลียหรือ เวียดนาม ซึ่งพลอยที่นำเข้าเหล่านี้เป็นพลอยที่มีเนื้ออ่อน จึงมีราคาที่ถูกกว่าพลอยที่พบในจังหวัดจันทบุรีซึ่งเป็นพลอยเนื้อแข็ง ทำให้การการลงทุนทางธุรกิจทางการขุดค้นหาพลอยในจังหวัดจันทบุรีลดน้อยลง จากเหตุผลทั้งสองประการส่งผลกระทบต่อปริมาณพลอยที่เป็นวัตถุดิบสำคัญในกระบวนการผลิต ซึ่งมีผลกระทบต่อผู้ประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับพลอย เช่น คนขุดพลอย คนเดินพลอย คนเจียรไนพลอย พ่อค้าพลอย คนเผาพลอย ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือชาวจันทบุรีที่อยู่ในเขตอำเภอเมือง ประกอบกับสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจการผูกควบคุมกลไกการผลิตโดยนักลงทุนรายใหญ่หรือชาวต่างชาติ ฯลฯ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ทำให้ผู้ประกอบการชาวจันทบุรีหลายรายไม่สามารถแบกรับต้นทุนที่สูงขึ้นกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นได้ จึงต้องปรับเปลี่ยนในเรื่องการประกอบอาชีพอีกครั้ง

อภิปรายผลการศึกษา

ในการวิเคราะห์ถึงองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย ผู้วิจัยจะอภิปรายเปรียบเทียบระหว่างข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาและองค์ความรู้เดิมจากเนื้อหาบทที่ 2 ดังนี้

จากการวิจัยครั้งนี้ พบว่าพัฒนาการและการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยจันทบุรี เริ่มตั้งแต่การก่อรูปของธุรกิจพลอย การขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอย และการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอย มีรูปแบบการพัฒนาตามแนวคิดเกี่ยวกับการสะสมทุนของ เลนิน (2527) กล่าวถึงกระบวนการสะสมทุนของภาคอุตสาหกรรมในประเทศรัสเซีย ที่ว่าจุดเริ่มต้นของการสะสมทุนเกิดจากพื้นฐานของการผลิตสินค้าขนาดเล็กในครัวเรือน เป็นการผลิตที่ยึดติดกับธรรมชาติ แล้วพัฒนาไปสู่หัตถกรรม โรงผลิต ซึ่งจะผลิตอย่างแคบ ๆ ภายในท้องถิ่น เป็นเพียงการผลิตสิ่งของตามคำสั่งของผู้บริโภค สอดคล้องกับช่วงการก่อรูปของธุรกิจพลอย พบว่าชาวจันทบุรีเดิมดำรงชีพด้วยการทำไร่ ทำนา ทำสวน และการประมงเป็นหลัก เมื่อเกิดการขุดพบพลอยในจังหวัดจันทบุรี ชาวกุหล่าเริ่มอพยพเข้ามาขุดพลอยและทำการค้าขายในจันทบุรี ซึ่งระยะแรกเป็นเพียงการค้าขายพลอยก้อน ขุดพลอยตามแหล่งน้ำ หรือฝิวดินต้น ๆ ไม่มีการใช้เครื่องจักร เป็นเพียงกิจการที่ทำกันในครัวเรือนหรือเครือญาติ ต่อมาเมื่อพลอยเป็นที่รู้จัก เกิดการพัฒนาจากการขายพลอยก้อนไปเป็นการขายพลอยที่เจียรไนแล้ว โดยใช้เครื่องเจียรไนพลอยที่มีกลไกไม่ซับซ้อน เจียรไนพลอยตามคำสั่งซื้อของผู้บริโภค ส่วนสินค้าที่เหลือจากใบสั่งซื้อก็นำไปขายในตลาด กลายเป็นการผลิตแบบอุตสาหกรรมรายย่อย ซึ่งกรรมวิธีและขั้นตอนการผลิตเป็นความลับที่สืบทอดกันในครัวเรือนหรือเครือญาติเท่านั้น

นอกจากนี้ยังสามารถอธิบายตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2544, หน้า 14-15) ที่ว่า เศรษฐกิจชุมชนมีครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต แรงงานของสมาชิกในครอบครัว เป็นปัจจัยที่สำคัญเพราะมีอยู่โดยธรรมชาติ ไม่ต้องจ้าง เมื่อครอบครัวอยู่รอดจึงสะสมและค้าขายพึ่ง พึ่งพาการท้องถิ่น และขายในตลาดใกล้ตัวภายในประเทศ สอดคล้องกับรูปแบบการดำรงชีวิตของ ชาวจันทร์บุรีในอดีตตั้งอยู่บนฐานของเศรษฐกิจชุมชนมาโดยตลอดไม่ว่าจะเป็นการประกอบอาชีพ ของคนในชุมชนที่นิยมทำการเกษตร การประมง และการผลิตสินค้ารายย่อยอย่างเสื้อจันทร์บุรีหรือ การค้าขายพลอยก้อนหรือพลอยเจียรไน โดยมีครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต ใช้แรงงานของ สมาชิกในครัวครัวเป็นหลัก พึ่งพาทรัพยากรท้องถิ่นในการดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอดก่อน จึงมีการ สะสมทุน และค้าขาย ตามลำดับ ดังจะเห็นได้จากการค้าขายพลอยในอดีตเป็นการค้าขายพลอยก้อน เป็นหลักซึ่งสามารถหาได้ตามผิวดินในป่าบนภูเขาหรือตามลำธาร อาศัยเพียงแรงงานในครอบครัว ไม่มีการจ้างคนงาน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริพร แดงคู่ย์ (2553) ที่ว่า พัฒนาการทาง เศรษฐกิจพลอยของอำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ในช่วงก่อนการขยายตัวของพลอยเป็นวิถีชีวิตแบบ ชาวป่า ลักษณะเป็นเศรษฐกิจเพื่อยังชีพ ต่อมาเมื่อมีการพบพลอยทำให้ในช่วงการเกิดการก่อรูปและ การขยายตัวของเศรษฐกิจพลอยยังคงเป็นเศรษฐกิจเพื่อยังชีพ แต่เริ่มมีเศรษฐกิจการผลิตเพื่อการ อุตสาหกรรมชุดแรกในลักษณะทุนนิยมเข้ามาเชื่อมโยง

ต่อมาในช่วงการขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยจันทร์บุรีในระยะแรก มี รูปแบบที่สอดคล้องกับการพัฒนาการผลิตอุตสาหกรรมแบบโรงงานของระบบทุนนิยม ของเลนิน (2527) ที่ว่า เมื่ออุตสาหกรรมการผลิตแบบรายย่อยเริ่มมีการสะสมทุน ขยายธุรกิจ มีตลาดที่ใหญ่ขึ้น เพิ่มจำนวนแรงงานในระบบ กระบวนการผลิตถูกแบ่งออกเป็นการทำงานเป็นชิ้น ๆ ซึ่งทำโดย ช่างฝีมือประเภทต่าง ๆ มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการผลิต จะเห็นได้ว่าจาก ความนิยมพลอยที่เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับการขุดพบแหล่งพลอยที่หายากและมีราคาสูงในจันทร์บุรี ชาว จันทร์บุรีส่วนใหญ่จึงเปลี่ยนอาชีพมาทำธุรกิจเกี่ยวกับพลอย มีการพัฒนาเครื่องเจียรไนพลอยโดย ใช้ไฟฟ้า เกิดการขยายฐานการผลิต จัดตั้งโรงงานเจียรไนพลอย มีการฝึกสอนผู้สนใจวิธีการ เจียรไนพลอย และทำการจ้างงาน (แรงงาน) ผลิตสินค้าให้ได้จำนวนมากพอตามความต้องการของ ตลาดที่ขยายใหญ่ขึ้น ต่อมาเกิดการค้นพบวิธีการเผาพลอยโดยใช้ความร้อน สามารถเพิ่มมูลค่า พลอยได้หลายเท่าตัว ทำให้ธุรกิจพลอยขยายตัวเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ มีการสะสมทุนจนกลายเป็น อุตสาหกรรมที่ใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่ในการผลิต เช่น การทำเหมืองพลอย การพัฒนาคุณภาพ พลอยโดยการใช้สารเคมี การเผาพลอยโดยใช้เครื่องจักรที่สามารถปรับเพิ่ม-ลดแรงดันหรือความ ร้อนได้ เป็นต้น

นอกจากนี้สามารถอธิบายตามแนวคิดการพัฒนาอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ ของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2545) ที่ว่า รัฐบาลมีนโยบายด้านการส่งเสริม

อุตสาหกรรมในจันทบุรี โดยการวางแผน กำหนดทิศทางการพัฒนา เพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ เมื่อรัฐได้นำการพัฒนาอุตสาหกรรมการผลิตพลอยเข้ามาในจันทบุรี มีการนำทรัพยากรธรรมชาติ (พลอยก้อน) เข้ามาใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิต ป้อนให้กับโรงงานอุตสาหกรรม เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านอาชีพของประชาชนในพื้นที่ จากเดิมที่นิยมประกอบอาชีพเกษตรกรรม และหัตถกรรม ได้ถูกเปลี่ยนแปลงมาเป็นการประกอบอาชีพใหม่เกี่ยวกับการทำธุรกิจพลอย เช่น คนเดินพลอย คนขุดพลอย คนเจียรระไนพลอย การทำเหมืองพลอย การค้าขาย เป็นต้น การทำพลอยได้กลายเป็นอาชีพหลักของชุมชน การส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมของรัฐดังกล่าว ทำให้จันทบุรีถูกเปลี่ยนแปลงจากสภาพสังคมล้าหลังเป็นสังคมแบบใหม่ จังหวัดจันทบุรีกลายเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจและการค้าพลอยที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ มีการหลั่งไหลของเงินทุนและแรงงาน ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของจันทบุรีปรับตัวสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว อุตสาหกรรมพลอยสามารถสร้างรายได้และยกฐานะทางเศรษฐกิจให้กับประชาชนในชุมชนให้มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

จากการส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมพลอยของรัฐตามแนวคิดการพัฒนาอุตสาหกรรม นอกจากจะส่งเสริมการพัฒนาธุรกิจพลอยแล้ว ยังส่งผลให้เกิดการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยจันทบุรี โดยผลการวิจัยพบว่า เมื่อเวลาผ่านไปการพัฒนาอุตสาหกรรมพลอยกลับถดถอยลง เนื่องจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่สิ้นเปลืองทำให้วัตถุดิบ (พลอยก้อน) ภายในประเทศหมด ประกอบกับการดำเนินนโยบายทางด้านภาษีของรัฐ และภาวะเศรษฐกิจถดถอย ส่งผลให้อุตสาหกรรมการผลิตพลอยในจันทบุรีซบเซาอย่างต่อเนื่อง คู่ค้าต่างประเทศชะลอการนำเข้าพลอยจากไทย ผู้ประกอบการไม่สามารถส่งออกสินค้าไปขายยังต่างประเทศได้ เกิดภาวะขาดสภาพคล่องทางธุรกิจ ภาพเศรษฐกิจและรายได้ของประชาชนในจันทบุรีเริ่มต่ำลง การพัฒนาอุตสาหกรรมพลอยเริ่มอยู่ในภาวะถดถอย ผู้ประกอบธุรกิจพลอยหลายรายไม่สามารถอยู่รอดได้ ต้องปิดกิจการ หรือเริ่มหันไปสู่งานอื่นที่คาดว่าจะทำได้สูงขึ้น แรงงานถูกเลิกจ้าง ต้องปรับเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อเลี้ยงชีพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุชาดา พัชรวีภาวงศ์ (2553) ที่ว่า ความได้เปรียบของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับในประเทศไทยลดลง เนื่องจากปัญหาการถูกตัดสิทธิทางภาษี และปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบ จึงส่งผลให้ความสามารถทางการแข่งขันของไทยในอุตสาหกรรมนี้ลดลงและอาจเสียเปรียบทางการแข่งขัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ เพ็ญญา เป็นจันทร์ (2551) ที่ว่า หลังจากการตกต่ำของธุรกิจการผลิตพลอย ครอบครัวยุคใหม่มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพถึงร้อยละ 49.8 โดยเปลี่ยนไปเป็นอาชีพรับจ้างทั่วไปมากที่สุด รายได้ต่อเดือนของครอบครัวยุคใหม่มีการเปลี่ยนแปลงลดลง และสอดคล้องกับงานวิจัยของ กฤษฎา วิจารณ์ชัย (2550) ที่ว่า สาเหตุที่ทำให้ตลาดการค้าอัญมณีชะลอตัว เนื่องจากราคาวัตถุดิบสูง ขาดเงินทุนในการดำเนินธุรกิจ ปัญหาพ่อค้าคนกลางเรียกค่านายหน้า

สูงขึ้น ผู้ประกอบการไม่สามารถใช้ภาษาในการสื่อสารกับกลุ่มผู้ซื้อต่างประเทศได้ มาตรฐานคุณภาพสินค้า การออกแบบผลิตภัณฑ์ ช่องทางการจำหน่ายขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดี

อีกทั้งปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการสะสมทุนของ เลนิน (2527) ที่ว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ในระบบทุนนิยมจะดำเนินไปในรูปแบบของการก้าวกระโดด และมีการสลับไปมาระหว่างระยะรุ่งเรืองกับระยะวิกฤต ซึ่งการขยายตัวอย่างก้าวกระโดดนี้ส่งผลให้เกิดการล่มสลายของผู้ผลิตขนาดเล็กที่ไม่สามารถปรับตัวได้ทันเมื่อเกิดวิกฤต เช่นเดียวกับแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ที่ว่า ธุรกิจพลอยของชาวจันทบุรีที่ส่วนใหญ่เป็นธุรกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง การค้าขายพลอยผูกติดกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นหลัก การสะสมทุนทางเศรษฐกิจนั้นมีเพียงพ่อค้าบางกลุ่มที่สามารถสะสมทุนจากการค้าพลอยก้อนหรือพลอยเจียรไนได้ในช่วงก่อนหน้าปี 2530 แต่ในปัจจุบันวัตถุดิบการผลิตที่สำคัญในธรรมชาติหมดไป การสะสมทุนจากการค้าขายพลอยตกอยู่ในมือของนายทุนต่างจังหวัดหรือต่างชาติ เดิมการเป็นผู้ประกอบการของชาวจันทบุรีในหลายครอบครัวพัฒนามาจากประสบการณ์การทำธุรกิจมากกว่าการศึกษาองค์ความรู้ส่วนเทคโนโลยีของชาวจันทบุรีส่วนใหญ่เป็นเทคโนโลยีที่มาจากภูมิปัญญาดั้งเดิม และเป็นเทคโนโลยีที่ใช้สำหรับการผลิตขนาดย่อย จึงไม่สามารถแข่งขันกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้มากนัก อีกทั้งไม่มีเงินทุนมากพอที่จะรับมือกับวิกฤตทางเศรษฐกิจและการแข่งขันกับผู้ประกอบการขนาดใหญ่ ส่งผลให้ความเป็นเศรษฐกิจชุมชนในการทำพลอยจันทบุรีกลายเป็นเศรษฐกิจการทำพลอยแบบเอกชนในที่สุด

ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

การพัฒนาอุตสาหกรรมในธุรกิจพลอยจันทบุรีที่เน้นเป้าหมายในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยพึ่งพาการนำเข้าวัตถุดิบทำสัมปทานเหมืองแร่ในต่างประเทศ และการส่งออกพลอยเจียรไนแล้วอาจไม่เพียงพอในปัจจุบัน เนื่องจากหลายประเทศที่เป็นแหล่งวัตถุดิบเริ่มให้ความสนใจในธุรกิจพลอยมากขึ้น สงวนทรัพยากรไว้ให้คนในประเทศ จึงเป็นเรื่องยากที่ผู้ประกอบการไทยจะเข้าไปดำเนินธุรกิจเหมืองพลอยในต่างประเทศ อีกทั้งการส่งเสริมจากภาครัฐให้ความสำคัญกับผู้ประกอบการขนาดใหญ่และขนาดกลางมากกว่ารายย่อย ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะแนวทางในเชิงนโยบายที่สำคัญ ดังนี้

1. การส่งเสริมและพัฒนาฝีมือแรงงานเจียรไนพลอย ปัจจุบันช่างเจียรไนพลอยที่มีฝีมือเป็นกลุ่มคนรุ่นเก่า ไม่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับคนรุ่นใหม่มากนัก เนื่องจากต้องใช้เวลาและประสบการณ์ในการฝึกฝนจำนวนมาก อีกทั้งคนรุ่นใหม่ไม่เห็นถึงความสำคัญและคิดว่าเป็นอาชีพที่ได้รับความตอบแทนไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ

2. การกำหนดมาตรการเพื่อส่งเสริมธุรกิจขนาดย่อยให้กลับมาฟื้นตัว เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน และการค้าขายกับต่างประเทศ

3. ส่งเสริมการทำเครื่องประดับพลอยเพื่อการส่งออก จัดฝึกอบรมการออกแบบเครื่องประดับให้กับผู้ประกอบการต่าง ๆ เนื่องจากเครื่องประดับสามารถสร้างรายได้มากกว่าการส่งออกอัญมณีที่เจียรไนแล้วหลายเท่าตัว

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิจัย ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นที่น่าสนใจ เพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป เพื่อเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาธุรกิจหรืออุตสาหกรรมพลอย ดังนี้

1. ควรศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาอุตสาหกรรมพลอยในจังหวัดจันทบุรี กล่าวคือ ศึกษาในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม ได้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างไรต่อประชาชนในพื้นที่ ใครเป็นผู้ได้ประโยชน์และเสียประโยชน์จากกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม

2. ควรศึกษาถึงการปรับตัวของประชาชนในจังหวัดจันทบุรี หลังจากการพัฒนาอุตสาหกรรมพลอยชบเซา เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการปรับตัวของประชาชนต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และสภาพความเป็นอยู่หลังเกิดกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม

บรรณานุกรม

- กนิษฐา แยมโพธิ์ไช้. (2550). *บทบาทของทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาในมิติเศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษาตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.*
- กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2541). *เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง: แนวความคิดและยุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.*
- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. (2542). *แผนยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง พ.ศ. 2542- 2544. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.*
- กรมทรัพยากรธรณี. (2530). *การจำแนกเขตเพื่อการจัดการด้านธรณีวิทยาและทรัพยากรธรณี จังหวัดจันทบุรี. กรุงเทพฯ: ออนป้า.*
- กรมศิลปากร. (2514). *ชุมนุมเรื่องจันทบุรี. กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว.*
- กฤษฎา วิจารณ์ชัย. (2550). *การสำรวจสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาอุตสาหกรรมอัญมณี และเครื่องประดับของจังหวัดจันทบุรี. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.*
- กฤษณะ ช่างกล่อม. (2538). *พลอยจันทบุรี ความมหัศจรรย์แห่งการคงอยู่. ใน สุคารา สุสาธา (บรรณาธิการ), จันทบุรี (หน้า 17-41). กรุงเทพฯ: สารคดี.*
- คณิตสร นาวานุเคราะห์. (2550). *ยุทธศาสตร์ตลาดสหรัฐอเมริกา. วารสารผู้ออก, 20(466), 21-35.*
- จรูญ บุญธวงศ์. (2560, 28 กันยายน). *ผู้อาวุโสหัวหน้าช่างเจียรไนพลอยในเขตอำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี. สัมภาษณ์.*
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2544). *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.*
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2551). *แนวคิดเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชน. วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 25(2), 1-17.*
- ชัยณรงค์ เครือนวน. (2550). *เศรษฐศาสตร์การเมืองของการพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ, คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.*
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2552). *รายงานการวิจัยเรื่องสถานการณ์ร่วมสมัยของชุมชนคาทอลิกจันทบุรี. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.*
- ชุดิมา จอมพุทรา. (2554). *อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับไทย. กรุงเทพฯ: ธนาคารแห่งประเทศไทย.*

- โชติอนันต์ จากนัน. (2560, 28 กันยายน). ช่างเจียรระโนพลอยในเขตอำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี. สัมภาษณ์.
- ฐิติเมธ โภคชัย. (2540). *ส่งออกอัญมณีไทย รุ่งหรือดับ*. เข้าถึงได้จาก <http://www.gotomanager.com/news/printnews.aspx?id=4388>
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2542). *ธุรกิจชุมชน เส้นทางที่เป็นไปได้*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ณรงค์ เต็งประชา. (2543). *กลุ่มธุรกิจพื้นฐานกับการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ทินพันธุ์ นาคะคะ. (2541). *ปรัชญาการเมืองของคาร์ล มาร์กซ์*. เข้าถึงได้จาก http://library1.nida.ac.th/ejourndf/jnpa/jnpa-v03n01/jnpa-v03n01_c01.pdf.
- ชนิดพงษ์ ไตรพัฒน์พัชร. (2552). *การศึกษาผลกระทบจากปัจจัยสภาพแวดล้อมและปัจจัยการแข่งขันในอุตสาหกรรมการส่งออกอัญมณีและเครื่องประดับของผู้ประกอบการในกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเทคโนโลยีอุตสาหกรรม, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.
- บริหารพินิจนัยกิจ, หลวง. (ม.ป.ป.). *ประวัติการค้าเพชรพลอยในเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: ประชุมช่าง.
- เบญจวรรณ สุขสมัย. (2549). *การศึกษาโครงสร้างอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของไทย*. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์.
- ประชาชาติธุรกิจ. (2555). *พลอยจันทบุรีพื้น จีน-อินเดีย ชื่อไม่อัน รงเจียรระโนพลอยขาดแคลน ช่างฝีมือ-หุ้มซื้อตัว*. เข้าถึงได้จาก http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1338167622&grpId=00&catid=&subcatid.
- ประเวศ วะสี. (2542). *เพื่อคนจน...ถอนโครงสร้างความยากจน*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- พรศักดิ์ ลัดลอย. (2559, 14 สิงหาคม). *เจ้าของธุรกิจพลอยในเขตอำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี*. สัมภาษณ์.
- พัศพงษ์ ชินอุดมพงศ์. (2550). *ตามรอยพลอยจันทบุรี*. กรุงเทพฯ: พรีเมียม บิสซิเนส.
- พัศพงษ์ ชินอุดมพงศ์. (2553). *คุณภาพอมตะพลอยไทย*. จันทบุรี: สมาคมผู้ค้าอัญมณีและเครื่องประดับจันทบุรี.
- พิทยา ว่องกุล. (2542). *รับวิกฤติโลกปี 2000 เศรษฐกิจยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: โครงการวิถิทรทัศน์.

- เพ็ญญา เป็นจันทร์. (2551). *การปรับตัวของชุมชนคาทอลิกจันทบุรี หลังการตกต่ำของธุรกิจการผลิตอัญมณีพลอย*. งานนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ, คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ภูวเดช ใจรักภักดี. (2560, 28 กันยายน). เจ้าของธุรกิจพลอยในเขตอำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี. สัมภาษณ์.
- มงคล ด้านธานินทร์. (2541). *เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองเชิงระบบ*. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- มนัส วิไลรัตน์. (2555). *ที่มาของพลอยจันทบุรี*. เข้าถึงได้จาก http://newshookmania.blogspot.com/2012/09/blog-post_2697.html.
- เลนิน. (2527). *พัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซีย*. กรุงเทพฯ: บั๊วทอง.
- วลัยพร ชินศรี. (2555). *การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดปทุมธานีกับจังหวัดอ่างทอง*. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- วารุณี พงษ์ภิญโญ. (2545). *ภูมิปัญญาชาวบ้านต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน: กรณีศึกษาบ้านอัมพวัน หมู่ที่ 8 ตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- ศักดิ์ดา ธนิตกุล. (2546). *โครงการการศึกษาปัญหาและแนวโน้มด้านมาตรการกีดกันทางการค้าที่มีใช้ภายในที่มีต่ออุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- ศิริพร แดงคู่ย์. (2553). *พัฒนาการทางเศรษฐกิจพลอยในเขตอำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด*. งานนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ, คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ศูนย์ข้อมูลอัญมณีและเครื่องประดับ. (2550). *ภาวะอุตสาหกรรมพลอยสีของไทย*. *วารสารผู้ส่งออก*, 20(466), 36-49.
- สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2545). *โครงการจัดทำแผนแม่บทอุตสาหกรรมรายสาขา (สาขาอัญมณีและเครื่องประดับ)*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมชาย ใ้ถ้วถาวร. (2549). *พัฒนาการของการผลิตครกหินอ่างศิลา: วิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง*. งานนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ, คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.

- สำนักงานจังหวัดจันทบุรี กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด. (2557). *แผนพัฒนาจังหวัดจันทบุรี (พ.ศ.2557-2560) (ฉบับทบทวน)*. เข้าถึงได้จาก <http://www.chanthaburi.go.th/new/?p=30554#&panel1-1>
- สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม. (2553). เศรษฐกิจอุตสาหกรรม. *วารสารเศรษฐกิจอุตสาหกรรม*, 13(48). 9-14.
- สุชาดา พัชรวิภาวงศ์. (2553). *ความสามารถในการแข่งขันของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับของไทยไปยังประเทศสวิตเซอร์แลนด์*. งานนิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์, คณะเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อนุก เหลาโชติ. (2547). *การบริหารจัดการธุรกิจชุมชน: กรณีศึกษากลุ่มหัตถกรรมตุ๊กตาราชบุรี*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อภิสมัย พย์คณาภรณ์. (2550). *นานาอัญมณี*. กรุงเทพฯ: สิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.
- อากาศ กุหลาบทอง. (2560, 27 กันยายน). *อดีตพ่อค้าพลอย/ เจริญญิกสมาคมอัญมณีจันทบุรีจังหวัดจันทบุรี*. สัมภาษณ์.
- อารยา ไอสถเจริญ. (2546). *การศึกษาผลกระทบจากสถานะเศรษฐกิจปัจจุบันที่มีผลต่อธุรกิจอัญมณีและเครื่องประดับในเขตอำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี*. งานนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชานโยบายสาธารณะ, วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ, มหาวิทยาลัยบูรพา.

ภาคผนวก

แนวการสัมภาษณ์

พัฒนาการและการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษาธุรกิจพลอย จันทบุรี

ด้านพัฒนาการการก่อรูปของธุรกิจพลอยจันทบุรี

- 1). อดีตชาวจันทบุรีมักประกอบอาชีพอะไรบ้าง
- 2). รูปแบบการค้าขายพลอยในอดีตเป็นอย่างไร มีการซื้อขายกับกลุ่มใดบ้าง
- 3). การทำพลอยเจียรระไนพลอยในอดีตมีลักษณะและมีวิธีการอย่างไร
- 4). การทำพลอยเริ่มเป็นที่นิยมตั้งแต่เมื่อไร และเพราะเหตุใด
- 5). ปัจจุบันการค้าพลอยในจันทบุรีมีลักษณะอย่างไร ซื้อขายกับกลุ่มใด

ด้านการขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยจันทบุรี

- 1). การค้าพลอยขยายตัวมากขึ้นตั้งแต่เมื่อใด
- 2). เหตุใดชาวจันทบุรีหันมาประกอบอาชีพเกี่ยวกับพลอยมากขึ้น
- 3). รัฐมีส่วนช่วยสนับสนุนธุรกิจพลอยจันทบุรีหรือไม่ อย่างไร
- 4). ผู้ประกอบการมีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพการผลิตอย่างไรบ้าง
- 5). ผู้ประกอบธุรกิจพลอยในจันทบุรีในช่วงธุรกิจพลอยขยายตัว ส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่หรือไม่ อย่างไร

ด้านการล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชนในธุรกิจพลอยจันทบุรี

- 1). การที่พลอยก้อนในจันทบุรีลดน้อยลง มีผลกระทบต่อธุรกิจพลอยอย่างไร
- 2). ผู้ประกอบการหันไปนำเข้าพลอยจากพื้นที่ใดบ้าง
- 3). นายทุนขนาดใหญ่เริ่มเข้ามาลงทุนในการทำพลอยตั้งแต่เมื่อใด เพราะอะไร
- 4). หลังยุคพลอยหมดความเป็นอยู่ของคนในจังหวัดจันทบุรีเป็นอย่างไร
- 5). ปัจจุบันผู้ประกอบธุรกิจพลอยส่วนใหญ่ในจันทบุรีเป็นคนในท้องถิ่นหรือไม่
- 6). จากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำปี 2540 มีผลกระทบต่อการค้าพลอยจันทบุรีอย่างไร
- 7). จากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก กระทบต่อการค้าพลอยกับต่างประเทศอย่างไรบ้าง
- 8). การนำเข้าพลอยกระทบต่อต้นทุนและยอดขาดพลอยจันทบุรีหรือไม่ อย่างไร